

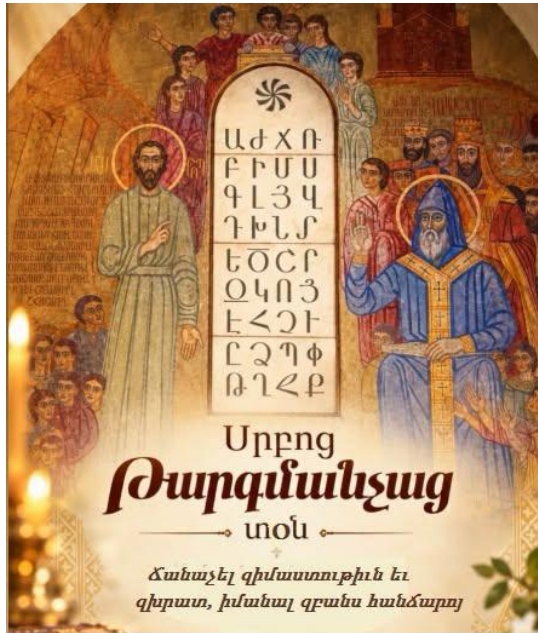
ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ	1
ԽՍԲԱԳՐԱԿԱՆ	2
ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ ԱՄԻՍԸ ԱԶԳԱՅԻՆ ԻՆՔՆԱՃԱՆԱՉՄԱՆ ԱՄԻՍ Է.....	2
ՀԱՐՑԱԶՐՈՅՑ.....	5
ՀԱՐՑԱԶՐՈՅՑ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆԻ ՏՆՕՐԷՆ ԴԱԻԻԹ ՊՕՂՈՍԵԱՆԻ ՀԵՏ	5
ԿԻՊՐԱՀԱՅ	10
ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆ ՀՀ ԱՆԿԱԽՈՒԹԵԱՆ 35-ՄԵԱԿԻՆ ԱՌԻԹՈՎ՝ ԿԻՊՐՈՍԻ ՄՕՏ ՀՀ ԴԵՍՊԱՆԱՏԱՆ ՄԷԶ	10
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ԱՆԿԱԽՈՒԹԵԱՆ 35-ՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁԻ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՓԱՌԱՀԵՂ ԵՐԵԿՈՆ	12
«ՀԱԻԱՏՔ ԵՒ ԻՆՔՆՈՒԹԻՒՆ» ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԵՍԸ.....	15
ՅՕԴՈՒԱԾՆԵՐ.....	19
ԻՐԱՆ՝ ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ՈՒԺ ՄԸՆԴՈՐՈՒՆ ՀԵՏ ՊԷՏՔ Է ՀԱՇՈՒԻ ՆՍՏԻԼ	19
44 ՕՐԵԱՅ ՊԱՏԵՐԱԶՄԷՆ ԵՏՔ.....	21
ՀԱՅՔԻՆ ՏԵՂԸ ՀԻՆ ԱՇԽԱՐՀԻՆ ՄԷԶ	26
ԵՐԵԻԱՆԵԱՆ ԿՈՌՈՆԿՆԵՐԸ.....	30
ՎԵՐԱՄՈՒՏ՝ ԼԱԻԱՏԵՍԱԿԱՆ ԵՒ ՀԱՐՑԱԴՐԱԿԱՆ ԵԶՐԵՐՈՎ	33
ՏԵՍԱԿԷՏ	37
ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԳԱՂԱՓԱՐՆԵՐԸ ՀԱՅԵՐԷՆՈՎ ԱՐՏԱՅԱՅՏԵԼՈՒ ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆԸ.....	37
ԹՈՒԱՅԻՆ ԱՐՀԵՍԱԳԻՏՈՒԹԵԱՆ ԴԱՐՈՒՆ՝ ԻՆՉՊԷՍ ԴԱՌՆԱԼ ԻՆՔՆԻՇԽԱՆ.....	41
Ո՞Ր ՈՒՂԻՈՎ Կ'ԸՆԹԱՆԱՅ՝	43
ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆ-ԸՆԴԴԻՄՈՒԹԻՒՆ ՏՈՒԵԱԼԸ ՀԱՐԹԱԿՆԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ	43
ՈՒՍՈՒՑԻՉ ԵՒ ՀԱՅ ՈՒՍՈՒՑԻՉ.....	46
ԱԻՆ ԵՒ ՓՈՔՐ ԼԵԶՈՒՆԵՐՈՒ ԱՊԱԳԱՆ. ԱՐԵՒՄՏԱՀԱՅԵՐԷՆԻ ՊԱՐԱԳԱՆ	48
ԳՐԱԿԱՆ-ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ.....	52
ԾԱՂԿԱՔԱՂ ՄԸ ԵՐԱՆ ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆԻ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԵՆԷՆ	52
ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՅ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ՝ ՆԵՐԿԱՅ ՄԱՐՏԱՀՐԱԻԷՐՆԵՐՈՒ ԴԻՄԱՅ.....	57
ԱՌԵՂԾՈՒԱԾԱՅԻՆ ՎՐԶՆԻ ՏԻՐԱԿԱԼԸ.....	59
ՄԵԾԱՐԵՆՅԻ ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ԻՐ ՄԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՄԲ՝ Յ. Ճ. ՄԻՐՈՒՆԻ ԿԸ ՎԵՐԱԿԵՆԴԱՆԱՅՆԷ ԵՐԲԵՄՆԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՊՈԼԻՍԸ	61
ՀԱՏՈՒԱԾ՝ «ԳԻՐՔ ՈՐԴԻԱԿԱՆ»ԷՆ.....	64
ԱԿՆԹԱՐԹՆԵՐ	65

ՔԱՌԵԱԿՆԵՐ..... 68

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ ԱՄԻՍԸ ԱԶԳԱՅԻՆ ԻՆՔՆԱՃԱՆԱԶՄԱՆ ԱՄԻՍ Է

Հոկտեմբեր ամիսը հայ մշակույթի ամիս է, երբ կը տօնենք մեր մեծ երախտատուներու՝ ՄՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՅ նուիրական յիշատակը եւ անգամ մը եւս կ'արժեւորենք անոնց նախաձեռնած հոգեւոր- մշակութային հզօր շարժումը, որ սկիզբ առաւ հայոց Գիրերու Գիւտով՝ 405 թուականին, Մեսրոպ Մաշտոցի կողմէ, աջակցութեամբը՝ Սահակ Պարթեւ Կաթողիկոսի եւ Վռամշապուհ թագաւորի։ Այնուհետեւ, ան շարունակուեցաւ Թարգմանական գրականութեան ստեղծումով եւ տարածումով, ծնունդ տալով մեր Ոսկեդարին։

Թարգմանչաց շարժումին գլխաւոր նպատակն էր՝ թօթափել երկիրը յունական ազդեցութենէն, հիմնել հայկական դպրոցներ, հայկականացնել եկեղեցական ծէսերը, հոգեւոր եւ աշխարհիկ

օտարալեզու գրականութիւնը եւ ստեղծել ինքնուրոյն հայալեզու դպրութիւն։ «Մերոց թարգմանչաց» անուան տակ, մենք կը տօնենք յատկապէս սրբազան յիշատակը մեր հետեւեալ թարգմանիչներուն՝ Մեսրոպ Մաշտոցի, Սահակ Պարթեւի, Եղիշիկ Կողբացիի, Կորիւնի, Եղիշիկ, Մովսէս Խորենացիի, Դաւիթ Անյաղթի, ինչպէս նաեւ Գրիգոր Նարեկացիի եւ Ներսէս Շնորհալիի, որոնք ազգային ինքնաճանաչման նոր որակ ու մակարդակ պարգեւեցին հայ ժողովուրդին։ Պիտի ընդգծել նաեւ որ թարգմանական գրականութիւնը դարձաւ այն հոգեւոր ու մշակութային ապառաժեայ վահանը, որ պաշտպանեց մեր ժողովուրդի յարատեւումը երկու հզօր տէրութեանց մէջ, քանզի 5-րդ դարուն, Հայաստանը բաժնուած էր Բիւզանդիոյ եւ Մասանեան Պարսկաստանի միջեւ, իսկ հայոց թագաւորութիւնը անկում կ'ապրէր։

Թարգմանութեան այս վիթխարի շարժումը վճռական նշանակութիւն ունեցաւ ազգային գոյատեւման ու զարգացման համար, Գիրերու գիւտէն անմիջապէս ետք։ Թարգմանիչ Հայրերը դարձան մեր առաջին գրողները։ Անոնց թարգմանած առաջին գրականութիւնը եղաւ Աստուածաշունչի թարգմանութիւնը, որ իր կատարելութեան համար կոչուեցաւ Թագուհի Թարգմանչաց։ Այնուհետեւ թարգմանուեցան այդ ժամանակի խոհափիլիսոփայական, իմաստասիրական, կրօնական եւ այլ հոշկաւոր երկեր։ Պատմութիւնը կը յուշէ որ մենք Պղատոն թարգմանած առաջին ազգերու աստղաբոյլին մէջ ենք, գրաբարով հարկաւ։ Իսկ թարգմանութիւնը էական դեր կը կատարէ մեր բուն մշակույթի գոյացման եւ զարգացման ընթացքին մէջ։ Նշենք նաեւ որ մեր Թարգմանիչ Հայրերու կատարած թարգմանութեանց շնորհիւ, այսօր ունինք որոշ թարգմանութիւններ, որոնց յունական բնագիրը կորսուած է, եւ պահպանուած է անոնց թարգմանութիւնը

հայկական փրկուած ձեռագիրներու գանձարանին մէջ: Ի զուր չէ որ Թարգմանիչ Հայրերու յիշատակը սրբութեան լուսապսակով կը ներկայանայ մեզի՝ հայութեան... Եւ կը տօնուի բոլոր հայկական դպրոցներու եւ եկեղեցիներու մէջ առանձնակի խոնարհումով եւ երախտագիտութեամբ:

Այս դարակազմիկ հզօր շարժումով էր որ առաւել հարստացաւ հայերէնը, իրաւամբ կոչուելով Ոսկեդէնիկ: Անով է որ հարստացան մեր գրականութիւնն ու մշակոյթը ընդհանրապէս, բանալով մեր ժողովուրդին առջեւ աշխարհաճանաչման նորանոր ոլորտներ ու հորիզոններ... Անով է որ ընդլայնեցաւ մեր ժողովուրդի մտքի տեսադաշտը, զարգացաւ անոր մտածողութիւնը, աշխարհահայեացքը նորանոր ընկալումներով... Կարելի է արդարօրէն կոչել մեր Թարգմանիչ Հայրերը որպէս հայ մշակոյթի գերագոյն առաքեալներ, որոնք իրականացուցին Հայ Ոսկեդարի մշակութային յեղափոխութիւնը: Վերջիվերջոյ, զարգացող լեզուն եւ անով ստեղծուող գիր ու գրականութիւնն է «ազգի ոգեկան հիմքն ու կառոյցը, անոր յարատեւման բուն առհաստաչեան՝ դարձ դար, եւ անոր կենդանի ինքնութեան վկայականը աշխարհի մէջ», ինչպէս կը գրէ մեծ գրող ու մտաւորական Կարայիս Սուրենեան:

Առանց հայերէնի, ինչպէ՞ս կարելի է պատկերացնել հայ ազգը, հայոց երկիրը, հայոց հայրենիքը, հայոց պետականութիւնը: Նոյնիսկ կարելի է ըսել որ մեր ԱՆԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԲԱՆԱԼԻՆ ՀԱՅԵՐԷՆՆ Է, մեր ինքնութայնութեան գերագոյն արտայայտիչը... Եւ, բնականաբար, որքան զարգանայ հայերէն ԼԵՋՈՒԱՄՏԱԾՈՂՈՒԹԻՒՆԸ, նոյնքան կը զարգանայ հայոց պետականութիւնը՝ նոր միտքերով, նոր գաղափարներով, մտածողութեան նոր հորիզոններով:

Աւելին, Հայերէնն է մեր բուն ԻՆՔՆԱՃԱՆԱՉՄԱՆ բանալին: Հայերէնով մենք կը հաղորդակցինք անցեալի պատմութեան ու յիշողութեան, հայերէնն է կամարն ու կամուրջը անցեալէն դէպի ներկայ ու ապագայ, մեր ինքնութեան, ինքնագիտակցութեան ու շարունակականութեան գերագոյն երաշխիքը:

Այսօր, ցաւ է խոստովանիլ որ որքան նահանջած է մեր լեզուն, յատկապէս սփիւռքի, սփիւռքներու լայրծուն հողին վրայ: Ինչպէ՞ս չյիշել այստեղ Շահան Շահնուրի ցաւատանջ դիտարկումը դեռեւս աւելի քան դար մը առաջ. «Կը նահանջեն ծնողք, որդի, քեռի, փեսայ, կը նահանջեն բարք, ըմբռնում, բարոյական, սէր: Կը նահանջէ լեզուն, կը նահանջէ լեզուն, կը նահանջէ լեզուն: Եւ մենք դեռ կը նահանջենք բանի ու գործով, կամայ եւ ակամայ, գիտութեամբ եւ անգիտութեամբ, մեղա՛յ, մեղա՛յ Արարատին: ... Իսկ մե՞նք, կը վճարենք իբրեւ վերջին փրկագին այն որ պիտի գայ... մանուկներ, որոնք կրնային մեծնալ, ապագայի սերունդներ, որոնք մեզմէ վերջ պիտի գային: Որովհետեւ ան որ պիտի գայ, պիտի ըլլայ օտար բանի ու գործով, կամայ եւ ակամայ, գիտութեամբ եւ անգիտութեամբ, մեղա՛յ, մեղա՛յ Արարատին»:

Հոկտեմբեր ամիսը ազգային զգաստութեան, ազգային զգօնութեան կոչ ու պատգամ է գերազանցօրէն: Համաշխարհայնացման մեր ժամանակներուն, մենք պարտինք թիավարել ապահայացման հոսանքն ի վեր, պահպանել մեր ինքնութայն դիմագիծը, կուլ չերթալ այն ահաւոր լափումին, որ կը ջնջէ լեզու եւ մշակոյթ, գիր-գրականութիւն եւ պատմութիւն...: Մա աղէտ կ'ըլլայ ոչ միայն հայութեան, այլեւ ամբողջ քաղաքակիրթ մարդկութեան համար, որուն մշակութային խճանկարին մէջ, ամէն ազգ կը ներկայանայ իր սեփական դէմքով, բոյր ու թոյրով:

Հայ ընտանիքը այստեղ վճռորոշ դերակատարութիւն ունի պահել-պահպանելու եւ որդւոց-որդի փոխանցելու մեր մայրենին, յատկապէս հայ մայրը, որուն ափին մէջ է ազգի ապագան: Հայ դպրոցը նոյնպէս պարտի լիարժէք տէրը ըլլալ հայակերտումի իր կարեւորագոյն առաքելութեան, հաւատարիմ մնալով Մեսրոպեան աւելի քան 1600-ամեայ դպրոցի ասանդութեան... Իրաքանչիւր հայ դպրոցի փակում, անկախ բոլոր հանգամանքներէն, նահանջի քայլ է հայեցի ինքնութենէն, հայոց լեզուէն ու մշակոյթէն: Իրաքանչիւր հայ դպրոցի փակում տխուր վկան է հայ հոգիի սնանկացման...

Այսօր շատ են ուսման վկայականները, անթիւ են մասնագիտական հմտութիւնները, օրեցօր կը զարգանայ արհեստագիտութիւնը, նորանոր բարձունքներ կը նուաճէ արուեստական իմացականութիւնը, բայց միաժամանակ որքան պակսած է իրաւ և ինքնաճանաչումը, ինքնագիտակցութիւնը, իմաստութիւնը: Ամէնէն պարզ թուող հարցումները կարծես անտես են առնուած այս «գերզարգացած» դարուն. «Ո՞վ ենք մենք, ո՞ր կէտ գանք եւ ո՞ւր կ'երթանք...»: Հարցումներ որոնց պատասխանը, կամ պատասխանները կը բնորոշեն մեր ԻՆՔՆՈՒԹԻՒՆԸ, ՊԱՏԿԱՆԵԼԻՈՒԹԻՒՆԸ, ԱՊԱԳԱՆ, որպէս հայոց ազգ ու հայոց երկիր:

Շրջադարձային է պահը: Արդեօ՞ք պիտի դառնանք մեր արմատներէն հեռացած, անդէմ, անդիմազիծ ամբոխի մասնիկ... Արդեօ՞ք պիտի դառնանք մարդ-մեքենաներ, սեփական հոգիէ, անհատականութենէ եւ նկարագիրէ պարպուած: Թե՛ ինքնաճանաչման նոր ուստումով, պիտի կարենանք գիտական հնարքներն ու կարելիութիւնները օգտագործել նոր ՈՐԱԿ ու նոր ՄԱԿԱՐԴԱԿ ձեռքբերելու ազգային ինքնաճանաչման եւ ինքնագիտակցութեան, որպէս հայ մարդ էակ, որպէս հայ ժողովուրդ, ազգ ու պետականութիւն:

Հոկտեմբեր ամսուան խորհուրդը կը յուշէ նոր վերադարձ դէպի մեր ազգային արմատները: Ճշմարտօրէն հայանալ մեր ՄԱՅՐՆԵՆԻ լեզուով, անով ստեղծուած հայ Բառ ու Բանով, հայ գիր ու գրականութեամբ, հայ մշակոյթով ու արժէքներով... Ի գուր չէ որ ՄԱՅՐՆԵՆԻ կը կոչենք մեր լեզուն՝ ՀԱՅԵՆԵՆԸ, որ սոսկ հաղորդակցութեան միջոց չէ, այլեւ լեզուամտածողութիւն, դարերու եւ հազարամեակներու ծա՛լ-ծա՛լ գանձերով ու հոգեմտաւոր հարստութեամբ բեղմնաւոր: Մեր ՄԱՅՐՆԵՆԻՈՎ, մեր արժէքներու ՃՇՄԱՐԻՏ ՃԱՆԱՉՈՂՈՒԹԵԱՄԲ միայն, մենք կրնանք իմանալ ու ներկայացնել մեր տեղն ու դերը համաշխարհային մշակոյթի գանձարանին մէջ, առանց սնապարծութեան, այլ խոր ինքնագիտակցութեամբ եւ արժանապատուութեամբ: ՄԱՅՐՆԵՆԻՈՎ կրնանք կերտել սերունդէ սերունդ մեր մարդուժը, հայ մարդուժը, որ մեր մեծագոյն հարստութիւնն է՝ իմացական, մտաւոր, զգացական եւ հոգեւոր մակարդակներու վրայ եւ նուաճել նոր բարձունքներ համաշխարհային քաղաքակրթութեան համայնապատկերին մէջ:

ԵՐԱՆ ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ

ՀԱՐՑԱԶՐՈՅՑ

ՀԱՐՑԱԶՐՈՅՑ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆԻ ՏՆՕՐԷՆ ԴԱԻԹ ՊՕՂՈՍԵԱՆԻ ՀԵՏ

-Պրն Պօղոսեան, զարգացման ի՞նչ ռազմավարութիւն ունի Պատմութեան թանգարանը:

-2020թ.-ին նշանակուեցի տնօրէն, երբ դեռ համավարակի շրջանն էր և թանգարանը չէր գործում: Բացուելուց երկու օր յետոյ՝ կրկին փակուեց վերանորոգման համար՝ շէնքում օդափոխութեան և ջերմախոնաւային նոր համակարգ էր անցկացում: Այնուհետեւ Արցախի պատերազմը սկսուեց և շինարարական աշխատանքներն ընդհատուեցին, որովհետեւ շինարարներն էլ էին մեկնում Արցախ: Հասկացայ, որ իմ ներկայացրած զարգացման հայեցակարգից պէտք է

անցնեմ ճգնաժամային իրավիճակի կառավարման: Այդ փուլում թանգարանը երեւի իր պատմութեան ամենամեծ էվակուացիոն աշխատանքներին նախապատրաստուեց, հավաքածուների 10 %-ը պատրաստ էր էվակուացման:

2020-22թթ.-ին շինարարական աշխատանքներին զուգահեռ փորձում էինք կազմակերպել թանգարանի աշխատանքը: Նոյնիսկ փակ վիճակում թանգարանը պէտք է ծրագրեր իրականացնէր: 2021-ին հայկական տարազներին նուիրուած ցուցահանդէս կազմակերպեցինք՝ թանգարանին յարակից արտաքին գործերի նախարարութեան նախկին շէնքում: 2022թ.-ից սկսեցինք նաեւ զարգացման ուղղութեամբ աշխատել,

թէպէտ ճգնաժամը դեռեւս չէինք յաղթահարել: Բիարկէ, ցուցադրական տարածքների 80 %-ից աւելին արդէն վերաբացուել է, բայց դեռեւս վերաբացման փուլում ենք գտնուում: 2022թ.-ին բաւականին ցուցահանդէսներ կազմակերպուեցին թանգարանում: Քովիդից և պատերազմից յետոյ առաջին մեծ միջազգային ցուցահանդէսը տեղի ունեցաւ Նիդերլանդներում: Այն մեծ թուով այցելուներ ունեցաւ և ճանաչուեց տարուան լաւագոյն ցուցահանդէսը Նիդերլանդներում:

-Վերջին տարիներին թանգարանի գործունեությունը նկատելիորեն ակտիվացել է՝ ցուցադրություններ, միջազգային կապերի ակտիվացում, քննարկումներ և այլն: Ինչպե՞ս են դրանք անդրադարձել թանգարանի իմիջի վրայ:

-Իմ հայեցակարգն այն էր, որ թանգարանը դառնայ հանրային, կրթական առաքելություն ունեցող և արձագանգող հաստատություն: Բնականաբար, չմոռանալով արդիականացնել այն հզոր ժառանգությունը, որն այստեղ պահպանվում է: Դրանք արդիականացնելու համար տարբեր մեթոդներ պետք է ընտրեինք. կրթական՝ տարբեր տարիքային խմբերի համար, ակադեմիական կամ հանրային բանախօսությունների շարք, ցուցադրական ակտիվ գործունեություն և հանրութեան մօտ թանգարանի նոր ընկալման զարգացում: Երկար տարիներ թանգարանը պահպանողական մօտեցում ուներ այս հարցերում, ասելի գիտական, ակադեմիական համատեքստում էր տեսել իր գործունեությունը: Ինձնից առաջ էլ տարբեր երկրներում միջազգային ցուցահանդեսներ կազմակերպել էին, բայց մեզ համար կարևոր էր, որ դրանք նոր ձեւաչափերով ներկայացուեն:

2022թ.-ից թանգարանի համար նոր փուլ սկսուեց, այդ տարի առաջին ժամանակաուր ցուցահանդեսը բացուեց թանգարանի այն հատուածում, որտեղ քիչ թե՛ շատ աւարտուել էին օդափոխութեան հետ կապուած աշխատանքները: Ընթացքում մենք տարածքներ էինք նուաճում շինարարներից, երբ իրենք աւարտում էին՝ մենք պետք է վերանորոգէինք դրանք և դարձնէինք ցուցադրական հատուածներ: Պետությունը ֆինանսաւորել էր միայն այդ համակարգերի անցկացումը, իսկ վերանորոգումը, նոր ցուցադրութեան տարածքներին համապատասխանեցումը՝ թանգարանն ինքնուրոյն պետք է լուծէր: Այսինքն՝ ինքնաֆինանսաւորման աղբիւրներ պետք է գտնէինք, որպէսզի կարողանայինք շարունակել մեր գործունեությունը:

Ապագայում ուզում եմ տեսնել բոլոր ուղղություններով միջազգային ստանդարտներին համապատասխանող մի թանգարան, որն ունի իր հաւաքածուները: Թանգարանն ունի այդ պոտենցիալը, բոլոր միջազգային գործընկերները հիացած են մեր հաւաքածուներով: Պետք է հասնենք նրան, որ մեր թանգարանն իր գործունեութեան չափանիշներով չզիջի այդ թանգարաններին: Դրա հետ կապուած որոշ հարցեր պետք է լուծուեն՝ տարածքի ընդլայնում, այցելությունների զարգացում և այլն: Թէեւ 2025թ.-ին մենք անկախութեան տարիների ամենամեծ թուով այցելությունն ունեցանք՝ 150 000-ից ավելի այցելու, բայց այդ թիւը երբ համեմատում ենք մեր երկրի բնակչութեան թուաքանակի, նաեւ՝ երկիր մտնող զբօսաշրջիկների թուի հետ՝ շատ քիչ է: Կ'ուզէի, որ ապագայում թանգարանի այցելուների գոնէ 20%-ը մեր բնակչությունը լինէր և գոնէ 50%-ը՝ զբօսաշրջիկները:

-Կառուցուածքային փոփոխություններ կըն՞լ է թանգարանը Ձեր պաշտոնավարման շրջանում, ինչո՞վ էր պայմանաւորուած դրա անհրաժեշտությունը:

-Այո, թանգարանում նոր բաժիններ բացելու անհրաժեշտություն կար, յատկապէս՝ զարգացման, մարքեթինգի և կրթական ծրագրերի ուղղուածութեամբ: Բացի այդ, երկու տարի առաջ կառավարությունը չորս մասնաճիւղ միացրեց Պատմութեան թանգարանին՝ Միսիանի պատմութեան թանգարանը, Հրազդանի երկրագիտականը, Օրբելի եղբայրների թանգարանը և «Մայր Հայաստան» զինուորական թանգարանը: Դրանք զարգացման կարիք ունեն, որովհետեւ շատ բաներ մնացել են խորհրդային տարիների վիճակում:

Պատմութեան թանգարանն ամենահարուստ հնագիտական ժառանգություն պահպանող թանգարանն է, սակայն այս համալիրում մի փոքր հատուած է զբաղեցնում: Մեր

օրակարգում նաեւ ֆոնդային տարածքն ընդլայնելու հարցն է, այնտեղ պահուող հնագիտական հաւաքածուների համար պահպանութեան համապատասխան պայմանների բարելաւումը: Թանգարանն ունի 400 000-ից ավելի հաւաքածու, և այն ամէն տարի աւելանում է, իսկ անձնակազմը բաւարար չէ: Օրինակ, մի ֆոնդապահը 70 000-ից աւելի ցուցանմուշ է պահպանում: ԿԳՄՍ նախարարութիւնն այս ուղղութեամբ արդէն քայլեր ձեռնարկել է, Հանրապետութեան հրապարակի մօտակայքում ճարտարապետական նախագծերի առաջարկներ ընդունելու մրցոյթ է յայտարարել: Յաջորդը՝ սպասարկման հատուածների հարցն է, որովհետեւ արդի թանգարանը միայն ցուցադրական տարածքներով այլեւս շատ-շատ այցելուների հանգստի, ժամանցի ապահովման համար բաւարար չի համարւում: Մարդիկ թանգարանի ներսում սրճարան են ուզում տեսնել, երեխաների համար խաղալու հատուածներ՝ ինչպէս ընդունուած է աշխարհում, մեծ յուշանուէրային սրահներ, սանհանգոյցներ և այլն:

Շատ կ'ուզէի, որ այստեղ օրական 1000-1500 հոգի այցելէր, բայց երբ շատ մարդ է լինում, օրինակ, թանգարանային գիշերը, տարածքի ներդաշնան պատճառով ցուցանմուշները չեն կարողանում տեսնել: Նաեւ հասարակ սպասարկման հարցեր են առաջանում: Այս շէնքում նույն մուտքից երկու ազգային թանգարան է օգտւում: Բիւրոյէ, իրաւաբանօրէն գլխաւոր մուտքը Հայաստանի պատմութեան թանգարանի հատուածն է իր հիմնադրման օրից, բայց մարդկանց մօտ խառնաշփոթ կայ: Զգիտեն, թէ որ թանգարան են մտնում: Աշխարհում թանգարաններն իրենց վարկանիշի բարձրացման առումով մարքեթինգային, բրենդինգային կարեւոր քայլերի են դիմում: Դրանցից ամենակարեւորը թանգարանի անուան, թանգարանի իւրօրինակութեան տպաւորումն է և ընկալման զարգացումը:

-Թանգարանի ցուցանմուշների հաւաքածուն լրացնելու անհրաժեշտութիւն տեսնո՞ւմ եք:

-Պատմութեան թանգարանը, հիմնականում, զարգացել է խորհրդային տարիներին, և այդ տարիների գաղափարական համատեքստում այդքան էլ առաջնային չի եղել նիւթեր հաւաքելը: 1990-ական թուականների դժուարին վիճակներում նոյնպէս շատ բաներ չի հաւաքուել: Առաջին հանրապետութեան գոյութեան երկու տարիներից շատ քիչ բան է մեզ յաջողուել պահպանել կամ դրանք մեզ մօտ չեն: Շատ բաներ «Հայ յեղափոխական դաշնակցութիւն» կուսակցութեան արխիւում են կամ ցրուած են հայկական համայնքներում: Հիմա մեր առջեւ դրուած է յաղթահարել նաեւ այդ տարիների արգելքները, որպէսզի կարողանանք համալրել ժամանակաշրջանի պատմութիւնը: Թանգարանի մշտական ցուցադրութեան վերաբացման համատեքստում փորձում ենք հնարաւորինս շատ նիւթեր հաւաքել, նոր նմուշներ ներկայացնել հանրութեանը:

-Թանգարանի ֆոնդերում պեղումներից յայտնաբերուած մեծաթիւ առարկաներ են պահուում, որոնք ցուցադրութեան մէջ չեն ներառւում: Ճի՞շտ էք համարում այդ բոլորը պահոցներում կուտակել:

-Սա մի հարց է, որը բոլոր թանգարաններին է յուզում՝ հնարաւո՞ր է ամբողջը ցոյց տալ: Թանգարանները, հիմնականում, ամբողջը չեն ցուցադրում, որովհետեւ մշտական ցուցադրութիւնը պէտք է կառուցուի որոշակի սկզբունքով, ընտրոյթի տրամաբանութեամբ: Այլ հարց է, թէ քանի տոկոսն է ցուցադրւում և ինչ յարաբերակցութեամբ: Փորձում ենք թանգարանում պահուող 400 000-ից աւելի առարկաներից գոնէ 4000-ի հասանելիութիւնն ապահովել: Դա մեծ ձեռքբերում կը լինի, եթէ ունենք 2000 քմ-ից աւելի ցուցադրական տարածք, որը շատ քիչ է նոյնիսկ այդ նմուշների քանակի տրամաբանութեամբ: Բացի այդ, պահպանուող հաւաքածուներից ամէն ինչ չէ, որ ցուցադրական են: Դրանք նաեւ

ակադեմիական և գիտական համատեքստում են գտնուում թանգարանի հաւաքածուի մէջ: Շատ կարելոր է, որպէսզի որոշ յուշարձանների վերաբերեալ նիւթերը շարունակաբար համալրեն մեր թանգարանում պահուող հաւաքածուն, որպէսզի հնարաւորինս այդ յուշարձանի ամբողջական պատկերն ունենանք՝ ոչ միայն ցուցադրական, այլև գիտական առումով: Մեր ունեցածը յաճախ բեկորներ են և դրանք ցուցադրելը, կարծում եմ, անիմաստ է:

Ես, որպէս մասնագէտ, հակուած եմ նրան, որ հնարաւորինս շատ բան ցուցադրուի: Այսօր հնարաւորութիւն կայ դա անելու տեխնոլոգիական միջոցներով, նաեւ՝ թուայնացնելով: Հիմա թանգարանի կայքում փորձում ենք ստեղծել հաւաքածուների առցանց հատուածը՝ ինչքան որ հնարաւոր է: ԿԳՄՍ նախարարութեան թանգարանների միասնական **հարթակում**, որտեղ բոլոր թանգարաններն են իրենց նմուշները ներկայացնում, մենք նոյնպէս 40 000-ից աւելի նմուշ ունենք: Այսինքն՝ գիտնականներին, հետազոտողներին այնտեղ արդէն հասանելի է մեր հաւաքածուների 10%-ից աւելին: Ընթացքում անընդհատ համալրուում են այդ հարթակները թուային ցուցադրական հատուածներով: Կարծում եմ, ժամանակի ընթացքում կը լուծուի հասանելիութեան հարցը, իսկ ցուցադրութեան առումով միշտ ունենալու ենք այս ընտրոյթը: Լաւագոյնները կը ներկայացուեն՝ ինչպէս ընդունուած է աշխարհում:

-Թանգարանը միջազգային համագործակցութեան ի՞նչ ձեւաչափ է ընտրել, միայն ցուցադրութիւններով փոխանակուելը բաւարար ր էք համարում:

-2024թ.-ից թանգարանը միջազգային համագործակցութեան նոր ռազմավարութիւն սկսեց: Սա յատուկ չէինք պլանաւորել, այս ձեւաչափը մեզ համար երազանք էր, բայց դէպքերի յաջորդականութիւնը մօտեցրեց այդ երազանքի իրականացմանը: Մենք երեք ուշագրաւ նմուշներ էինք տրամադրել Բրիտանական թանգարանում իրականացուող մի կարելոր միջազգային ցուցահանդէսի շրջանակներում: Այնպէս ստացուեց, որ նմուշներից մէկը Արտաշատից պեղուած ծիսական արջակերպ անօթը, այդ ցուցահանդէսում համադրել էին բրիտանական թանգարանում պահուող Անահիտ աստուածուհու յայտնի բրոնզէ քանդակի հետ: Բացման ժամանակ բրիտանական թանգարանի տնօրէնի հետ դրա առջեւ կանգնած սկսեցինք մտածել, թէ ինչպէս անել, որ Հայաստանը նոյն ստանդարտի ցուցահանդէս ունենայ Երեւանում: Ցուցահանդէսի համադրողն ինձ ասաց՝ շատ դժուար է լինելու, բայց անհնարին չէ: Ասացի՝ ինձ համար սա երազանք է, եթէ կարողանանք իրականացնել թանգարանային ցուցահանդէսների նոր էջ կը բացուի մեր երկրում:

Խնդիրը ոչ միայն այդ նմուշներն այստեղ ներկայացնելն էր, այլև այնպիսի ձեւաչափով ներկայացնելը, որ դառնար թեմատիկ ցուցահանդէս՝ համադրուած Հայաստանի պատմութեան թանգարանի նմուշների հետ: Այստեղ Հին Արտաշատ մայրաքաղաքի տարբեր հատուածներից գտնուած նմուշներ կան: Թեման՝ մայրութեան գաղափարն ընտրուեց,

որովհետեւ Անահիտ աստուածուհին մայրութեան, պտղաբերութեան և արգասաւորութեան գլխաւոր աստուածուհին է: Ուրախութեամբ պէտք է նշեմ, որ սա միջազգային համագործակցութեան նոր ձեւաչափի բերեց, թանգարանը նոր գործընկերներ ունեցաւ: Երրորդ տարին է արդէն, որ Հայաստանի անկախութեան տօնին այսպիսի խոշոր

Թանգարանների հետ համագործակցելով միջազգային նախագծեր ենք իրականացնում: Այս օրերին մեր թանգարանի նմուշների հետ Բեռլինի յայտնի թանգարանային կղզուց 50-ից ավելի ուշագրաւ մշակութային արժեքների մի հաւաքածու է ցուցադրւում: Առաջին անգամն է, որ Բեռլինի վեց թանգարան միասին որոշել են այլ երկրում ներկայացնել իրենց թանգարանային համալիրի 200-ամեակը և ընտրել են Երեւանը: Սա մեզ համար անսպասելի էր, որովհետեւ այդ ստանդարտի թանգարանների հետ համագործակցութիւնը նոր մակարդակի է բարձրացնում մեր թանգարանը:

-Հեղինակաւոր թանգարանների հետ գործնական շփումների ժամանակ տեսանելի՞ են այն բացերը, որ ունի Հայաստանի պատմութեան թանգարանը: Յաղթահարելի՞ են դրանք:

-Իհարկէ, տեսանելի են, չեմ թաքցնում, որ մշտապէս սովորելու կարիք ունենք, յատկապէս այնպիսի թանգարաններից, որոնց հետ գործընկերներ ենք ուզում դառնալ: Մենք յուշագրեր ունենք՝ Լուվրի, Բրիտանական թանգարանի, Բեռլինի թանգարանային կղզու, Չինաստանի ազգային և էլի շատ թանգարանների հետ, որոնք աշխարհում լաւագոյններից են համարւում: Ամէն դէպքում, այս թանգարաններն էլ իրենց խնդիրներն ունեն, դա էլ չպէտք է բացառել: Նաեւ իրենցից սովորելու, նրանց հետ որոշ խնդիրներ քննարկելու, խորհրդատւութեան և վերապատրաստումների առումով, շատ օգտակար է մեզ համար:

Յաճախ մասնագէտներ ենք հրաւիրում: Հետաքրքիր էր Հալէի հնագիտութեան թանգարանի հետ համագործակցութիւնը՝ մեր թանգարանում պահուող աշխարհի հնագոյն ոտնամանի հետ կապուած: Այնտեղից երկու մասնագէտ եկան և մեր մասնագէտների հետ փորձեցին հասկանալ կօշիկի պահպանուածութեան վիճակը, որովհետեւ մենք Հայաստանում չունենք հին կաշուի մասնագէտ: Միասին կօշիկը տեղափոխեցինք մեր հիւանդանոցներից մէկը, որտեղ ռենտգեն անցաւ, իրենցից կարելոր դրական եզրակացութիւն ստացանք, որ պահպանութեան վիճակը բաւարար է:

Արժեքաւոր հինգ փայտէ նմուշներ ունենք, որոնց համար մասնագէտ հրաւիրեցինք Նիդերլանդներից: Համատեղ աշխատում ենք, որ մեր մասնագէտներից մէկը վերապատրաստուի այս ուղղութեամբ, որովհետեւ Լճաշէնի դամբարանադաշտից յայտնաբերուած փայտէ նմուշներով զբաղուող յատուկ մասնագէտ չունենք: Այսինքն՝ այս թանգարանների հետ համագործակցութիւնը մեզ համար այդ բացերը լրացնելու հնարաւորութիւն է: Նրանց մասնագէտներն էլ իրենց խնդիրներով են մեզ հետ կիսւում: Սա շատ կարելոր գործընթաց է, որը նպաստում է թանգարանային գործի զարգացմանը:

Աղբիւր՝ ՀԵՏՔ

ԿԻՊՐԱՀԱՅ

ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆ ՀՀ ԱՆԿԱԽՈՒԹԵԱՆ 35-ՄԵԱԿԻՆ ԱՌԻԹՈՎ՝ ԿԻՊՐՈՍԻ ՍՕՏ ՀՀ ԴԵՍՊԱՆԱՏԱՆ ՄԷՋ

Մեպտեմբեր 30-ին, Կիպրոսի մօտ Հայաստանի Հանրապետության դեսպանությունը կազմակերպած է ընդունելություն՝ նուիրում Հայաստանի Հանրապետության անկախութեան 35-ամեակին:

Ընդունելութեան ներկայ եղած են Կիպրոսի կառավարութեան անդամ հինգ նախարարներ, որոնց թուին՝ Կրթութեան, սպորտի և երիտասարդութեան հարցերու նախարար Աթենա Միխալիտուն, Պաշտպանութեան նախարար Վասիլիս Պալմասը, Աշխատանքի և սոցիալական ապահովութեան նախարար Մարինոս Մուշուտտասը, Սոցիալական բարեկեցութեան փոխնախարար Թինա Պալուն և Մշակոյթի փոխնախարար Քլէա Հաջիստեֆանու-Պապաէլինան:

Միջոցաւման ներկայ եղած են Կիպրոսի Հանրապետութեան կառավարութեան և խորհրդարանի ներկայացուցիչներ, դեսպաններ և դիւանագիտական կորպուսի անդամներ, զինում ուժերու և անվտանգութեան ծառայութիւններու ներկայացուցիչներ, Կիպրոսի Հայոց թեմի և հայ համայնքի ներկայացուցիչներ, ինչպէս նաեւ Հայաստանի բարեկամներ և այլ պատուաւոր հիւրեր:

Իր խօսքին մէջ, դեսպան Իննա Թորգոմեան անդրադարձած է Հայաստանի անկախութեան կարեւորութեան և Հայաստանի ու Կիպրոսի միջեւ առկայ պատմական և ժամանակակից ամուր կապերուն՝ նշելով, որ դիւանագիտական յարաբերութիւններու հաստատումէն ի վեր երկու երկիրներու միջեւ ձեւաւորուել է լայն և բարեկամական գործընկերութիւն:

Դեսպանը խօսել է նաեւ Հայաստանի համար առանձնայատուկ աշխոյժ տարուան մասին՝ ընդգծելով Երեւանի մէջ Եւրոպական քաղաքական համայնքի 8-րդ գագաթաժողովի և ԵՄ–Հայաստան առաջին գագաթաժողովի անցկացումը, «Երեւանեան երկխօսութիւն» համաժողովի երրորդ թողարկումը, յունիսին կայացած խորհրդարանական ընտրութիւնները, ինչպէս նաեւ հոկտեմբերին Երեւանի մէջ Կենսաբազմազանութեան մասին կոնվենցիայի COP17 համաժողովը հիւրընկալելու Հայաստանի նախապատրաստական աշխատանքները:

Անդրադառնալով Կիպրոսի մօտ Հայաստանի դեսպանութեան հիմնադրման առաջին տարուան՝ դեսպանը կարեւորել է երկկողմ համագործակցութեան ամրապնդումը քաղաքական, անվտանգութեան, տնտեսական, կրթական, մշակութային և մարդասիրական ոլորտներէն ներս, ինչպէս նաեւ զբօսաշրջութեան և ապակեդրոնացուած համագործակցութեան ուղղութիւններով: Ան ընդգծել է նաեւ Հայաստան–ԵՄ յարաբերութիւններու աշխուժացումը, բարձր մակարդակի փոխայցելութիւնները, ինչպէս նաև տարբեր ոլորտներէ ներս նոր համաձայնագրերու և փոխըմբռնման յուշագրերու ստորագրումը:

Կիպրոսի Հանրապետութեան Կրթութեան, սպորտի և երիտասարդութեան նախարար Աթենա Միխալիտուն եւս հանդէս եկած է ելոյթով՝ Կիպրոսի Հանրապետութեան կառավարութեան անունով շնորհաւորելով Հայաստանի Հանրապետութեան անկախութեան օրուան առթիւ և ընդգծելով երկու երկիրներու միջեւ սերտ ու բարեկամական յարաբերութիւնները:

Դեսպան Իննա Թորգոմեան երախտագիտութիւն յայտնած է Կիպրոսի Հանրապետութեան կառավարութեան և ժողովուրդին, հայ համայնքին և դիւանագիտական կորպուսին՝ բարեկամութեան, աջակցութեան և համագործակցութեան համար: Ան Հայաստանին մաղթած է խաղաղութիւն, կայունութիւն և բարեկեցութիւն՝ վստահութիւն յայտնելով, որ յառաջիկայ տարիներուն Հայաստանի և Կիպրոսի միջեւ բարեկամութիւնը առաւել կ'ամրապնդուի:

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ԱՆԿԱԽՈՒԹԵԱՆ 35-ԸՆ
ՏԱՐԵԴԱՐՁԻ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՓԱՌԱՇԵՂ ԵՐԵԿՈՆ**

Հինգշաբթի 24 Սեպտեմբեր 2026, կ.ե. Ժամը 6:30-ին, Նիկոսիոյ Սթրովոլուսի Քաղաքապետարանի դահլիճին մեջ՝ տեղի ունեցաւ Մշակութային Կալա-Երեկոյ, Կիպրոսի մօտ ՀՀ Դեսպանութեան նախաձեռնութեամբ եւ հովանաւորութեամբ գլխաւորաբար: Ընդարձակ դահլիճը ծայրէ ծայր լեցուն էր հայ, յոյն թէ օտար մշակութասէր հանրութեամբ:

Մշակութային բացառիկ եւ հետաքրքրական ծրագրի գործադրութեամբ, հանդէս եկան Հայկական երկու անուանի համոյթներ՝ ՀՀ Պետական Երգարուեստի «Կոմիտասի Ծրագիր»ը եւ Երեւանի Մնջախաղի Թատրոնը, որոնք միասնաբար ներկայ հանդիսատեսներուն ներկայացուցին բովանդակալից եւ բարձրորակ Յայտագիր մը ի տօնակատարութիւն Հայաստանի Հանրապետութեան Անկախութեան 35-րդ Տարեդարձին:

Կոմիտասեան երգերու իւրայատուկ եւ սքանչելի կատարումը ՓՈՔՐԻԿ ՀԱՅԱՍՏԱՆ մը ստեղծեց, անոր հազարամեայ ժառանգութեան շունչն ու ոգին բերաւ Կիպրոսի չքնաղ կղզիի այս ափերուն, արժանանալով ներկաներու ջերմ ընդունելութեան: Մնջախաղի Թատրոնի բարձրարուեստ կատարումները ներկայացուցին հայոց պատմութեան երկար եւ

փոթորկալից ճամբան, ինչպէս նաեւ յարատեւման խորհուրդը եւ վերածննդեան ու անկախութեան աննկուն ոգին մեր ժողովուրդին՝ պարային եւ թատերական արուեստի ժամանակակից ոգիով եւ մեկնաբանութեամբ...

Բեմական արուեստի լոյսերու խաղը, գեղարուեստական հոյակապ պաստառներու ցուցադրութիւնը՝ կատարումներու ընթացքին, առաւել ընդգծեցին հայկական բազմադարեան մշակոյթի խորհրդանշերը, զարդանաշխերը, որոնք գեղեցկօրէն ներդաշնակուեցան հրամցուած ճոխ ու հիասքանչ երգերուն եւ պարերուն:

ՎԱՐՁՔԸ ԿԱՏԱՐ ՀՀ ԴԵՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ, ԱՐՈՒԵՍՏԱԳԷՏՆԵՐՈՒՆ ԱՅՍ ՍՔԱՆՉԵԼԻ
ԵՐԵՎԱՆԻ ԲԾԱԽՆԴԻՐ ԵՒ ԲԱՐՁՐԱՃԱՇԱԿ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՄԱՆ ՀԱՄԱՐ:
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՆԿԱԽՈՒԹԵԱՆ 35-ՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁԸ ՇՆՈՐՀԱԻՈՐ: ԹՈՂ ՄԵՐ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆԸ ԱՊՐԻ ՅԱԽԵՐԺ ԵՒ ԾԱՂԿԻ ԴԱՐԷ ԴԱՐ:
ԵՐԱՆ ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ

«ՀԱԽԱՏՔ ԵՒ ԻՆՔՆՈՒԹԻՒՆ» ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԵՍԸ

Հոկտեմբերի 9-ին Նիկոսիոյ Մակարիոս III արքեպիսկոպոսի հիմնադրամի Բիւզանդական թանգարանին մէջ տեղի ունեցաւ «Հաւատք և ինքնութիւն. գանձեր Հայաստանի պատմութեան թանգարանից» ցուցահանդէսի պաշտօնական բացման արարողութիւնը:

Ցուցահանդէսը կազմակերպուած էր Կիպրոսի մօտ Հայաստանի Հանրապետութեան դեսպանութեան նախաձեռնութեամբ, Բիւզանդական թանգարանին կողմէ՝ Հայաստանի

պատմութեան թանգարանին եւ Կիպրոսի Հայոց առաջնորդարանին հետ
համագործակցաբար:

Բացման արարողութեան ներկայ գտնուեցան եւ ելոյթներով հանդէս եկան Նոր Յուստինիանայի եւ համայն Կիպրոսի արքեպիսկոպոս Գեորգիոսը, Կիպրոսի Հանրապետութեան մշակոյթի փոխնախարար Կլէա Հաջիստեֆանու Պապաէլինան, Կիպրոսի Հայոց եկեղեցւոյ կաթողիկոսական փոխանորդ Կոմիտաս արքեպիսկոպոս Օհանեանը, Կիպրոսի Ներկայացուցիչներու պալատին մէջ հայ համայնքի ներկայացուցիչ Վարդգէս Մահտեսեանը, Մակարիոս III արքեպիսկոպոսի հիմնադրամի գլխաւոր տնօրէն Քրիստոս Կուկլիոտիսը, Բիւզանդական թանգարանի տնօրէն Եօաննիս Էլիատիսը եւ Հայաստանի պատմութեան թանգարանի տնօրէն Դավիթ Պօղոսեանը: Միջոցառման ներկայ գտնուեցան նաեւ Կիպրոսի պետական կառոյցներու եւ խորհրդարանի ներկայացուցիչներ, դեսպաններ եւ դիւանագիտական կորպուսի անդամներ, հոգեւորականներ, հայ համայնքի ներկայացուցիչներ, հովանաւորներ եւ այլ պատուաւոր հիւրեր:

Իր ելոյթին մէջ, ՀՀ դեսպան Իննա Թորգոմեան ընդգծեց, որ ցուցահանդէսը շատ աւելին է, քան պատմական արժէքներու ներկայացումը՝ հանդիսանալով երկու հնագոյն քրիստոնէական մշակոյթներու միջեւ երկխօսութեան եւ Հայաստանի ու Կիպրոսի յարատեւ բարեկամութեան խորհրդանիշ: Դեսպանը կարեւորեց Հայաստանի պատմութեան թանգարանի հաւաքածոյէն բերուած բացառիկ ցուցանմուշներու, որոնք կ'արտացոլացնեն հայ ժողովուրդի հոգեւոր եւ մշակութային պատմութեան ու անանդոյթներու տարբեր դրուագներ, ինչպէս նաեւ Կիպրոսի մէջ պահպանուած եւ Հայոց առաջնորդարանին կողմէ տրամադրուած հայկական մշակութային ժառանգութեան արժէքաւոր նմուշներու համատեղ ներկայացումը ցուցադրութեան շրջանակներէն ներս: Դեսպան Թորգոմեան իր անկեղծ երախտագիտութիւնը յայտնեց բոլոր հաստատութիւններուն եւ անհատներուն,

որոնց նուիրումն ու համագործակցութիւնը հնարաւոր դարձուցած են ցուցահանդէսի իրականացումը:

Ցուցահանդեսը իրականացուած է CDA Group, Arsen Theofanidis LLC, VISA Concord ընկերութիւններուն և Կիպրոսի մօտ Հայաստանի Հանրապետութեան պատուաւոր հիւպատոսի հովանաւորութեամբ: Ցուցահանդեսը Նիկոսիոյ Մակարիոս III արքեպիսկոպոսի հիմնադրամի Բիւզանդական թանգարանին մէջ բաց պիտի մնայ վեց ամիս՝ մինչև 2027 թուականի ապրիլի 9-ը:

Նշենք որ այս պատմական ցուցահանդեսին առիթով, Սրբազան Հօր՝ Տէր Կոմիտաս արքեպիսկոպոսի տնօրինութեամբ եւ Ազգային Առաջնորդարանի անունով, բիւզանդական թանգարանին նուիրուեցաւ հայկական տուֆ քարով պատրաստուած գեղեցիկ խաչքար մը, որ մնայուն կերպով պիտի ցուցադրուի թանգարանին մէջ: Նուիրատուն է բարերար Պետրոսեան ընտանիքը:

ՅՕԴՈՒԱԾՆԵՐ

ԻՐԱՆ՝ ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ՈՒԺ ՄԸ, ՈՐՈՒՆ ՀԵՏ ՊԷՏՔ Է ՀԱՇՈՒԻ ՆՍՏԻԼ

2027-ի սկիզբին տեղի պիտի ունենայ «TRIPP»-ի հիմնարկէքի արարողութիւնը: ԱՄՆ-ու մէջ Հայաստանի դեսպան Նարեկ Մկրտչեանի համաձայն՝ այս ծրագրին առնչուող աշխատանքները «բաւական արագ կ'ընթանան»: Նման մեծ իրադարձութիւն մը Հայաստանի նման փոքր երկրի մը համար, որ դեռ երկու տարի առաջ Ազերպայճանի

կողմէ նուաճուելու վտանգին ենթակայ էր, անհաւատալիօրէն դրական երեւոյթ է: Հայաստանի համար դիւանագիտական այս յաջողութիւնը, սակայն, ունի իր հակառակորդները՝ յատկապէս տարածաշրջանին մէջ ԱՄՆ-ու ներկայութիւնը իբրեւ վտանգ նկատող պետութիւնները: Կամ ալ, ինչպէս Ռուսաստանի պարագան է, որ «TRIPP»-ը կը նկատէ իր իրաւասութենէն եւ պատմական ժառանգութենէն գողցուած ծրագիր մը:

«TRIPP»-ը ռազմավարական մեծ նշանակութիւն ունենալով՝ բնականաբար նոյնքան մեծ ու զօրաւոր են անոր հակառակորդներուն հակազդեցութիւնները: Ռուսաստանի համար այս նախագիծը լաւրովեան ծրագրին մեծագոյն ձեռքբերումը պիտի ըլլար, որ պիտի հաստատէր Ռուսաստանի մնայուն գերիշխանութիւնը Անդրկովկասի մէջ՝ իր հակակշիռին տակ պահելով Հայաստանն ու Ազերպայճանը: Սակայն, Արցախի մէջ ռուս խաղաղապահ ուժերու ձախաւեր գործունէութեան հետեւանքով, որուն պատճառով Արցախը հայաթափուեցաւ եւ արցախահայութիւնը ենթարկուեցաւ բռնի տեղահանութեան, Հայաստանի իշխանութիւնները վերջնապէս ընդդիմացան Մեդրիի միջանցքը ռուսական կողմին յանձնելու հեռանկարին:

Ռուսաստանի համար դեռ անընդունելի է նման մեծ պատառ մը ԱՄՆ-ուն յանձնելու հեռանկարը, եւ ան յաճախ կը հնչեցնէ սպառնալիքներ: Ատոր վառ օրինակն է Իրանի պետական հեռատեսիլին տուած հարցազրոյցին՝ Ռուսաստանի Անվտանգութեան խորհուրդի փոխ նախագահ Տիլիթի Մետվետելի արտայայտած սպառնալիքը, թէ Հայաստանի արտաքին քաղաքական շրջադարձը վտանգաւոր է եւ նման է Ուքրաինայի անցած ճանապարհին: Ըստ անոր՝ այս ընտրութիւնը կրնայ ծանր գին ունենալ, եւ Հայաստան կրնայ բախիլ խոր ճգնաժամի:

Սակայն միայն Ռուսաստանը չէ, որ կը հակառակի «TRIPP»-ի միջանցքին:

Անվտանգութեան նկատառումներէ մղուած՝ Իրան նաեւ մեծ կասկածամտութեամբ կը դիտէ իր հիւսիսային սահմանին ԱՄՆ-ու դրամագլուխով 40 քիլոմէթր երկարութեամբ կառուցուելիք ճանապարհը: Չմոռնանք, որ վերջերս Իրան հարուածեց Ծոցի երկիրներուն

մէջ տեղակայուած ԱՄՆ-ու այն բոլոր ռազմակայանները, որոնք մասնակցած էին իր տարածքը հարուածելու: Հետեւաբար, ծրագրի կառուցման ընթացքին յառաջացած որեւէ կասկած, որ կրնայ սպառնալ իրանական անվտանգութեան, հաստատօրէն պիտի արժանանայ սուր հակազդեցութեան: Իրանը այս ծրագիրը կասկածանքով դիտելու երկրորդ պատճառ մըն ալ ունի. Բսրայէլ-ԱՄՆ սերտ համագործակցութիւնը միշտ կը ներկայացնէ այն վտանգը, որ ամերիկեան ընկերութիւններ կրնան Հայաստանի տարածքը օգտագործել իրանական տարածքը լրտեսելու համար՝ ի նպաստ Բսրայէլի:

Այս նկատառումներէն մեկնելով՝ Հայաստանի Արտաքին գործոց նախարար Արարատ Միրզոյեանի Իրան կատարած այցելութիւնը ռազմավարական մեծ կարեւորութիւն կը ստանայ՝ Իրանի իշխանութիւններուն՝ ծրագրին էութիւնը պարզելու, անոր անվտանգութեան վերաբերեալ երաշխիքներ տալու, եւ միաժամանակ «TRIPP»-ին գուզահեռ՝ Հիւսիս-Հարաւ մայրուղիի ճանապարհաշինութեան, ուժանիւթի եւ այլ առեւտրական գործարքներու շուրջ Իրանի հետ նոր պայմանագրեր կնքելու առումով:

Հայաստանի դիւանագիտութեան համար Իրանի հետ համագործակցութիւնը ռազմավարական նշանակութիւն ունի. անիկա կը ծառայէ հաւասարակշռելու Ռուսաստանի եւ Թուրքիա Ազերպայճան առանցքի քաղաքական ու ռազմական ճնշիչ ազդեցութիւնը:

Հայաստան Իրանի հետ իր դիւանագիտական յարաբերութիւնները կը վարէ ի հեճուկս Իրանի դէմ ԱՄՆ-ու յայտարարած պատժամիջոցներուն եւ սպառնալիքներուն, որոնցմէ վերջինը կը վերաբերէր իրանական օդանաւային ընկերութիւններուն եւ բոլոր այն երկիրներուն, որոնք իրանական օդանաւերու գործունէութիւնը կ'արտօնեն իրենց տարածքին մէջ: Հայաստանի դիւանագիտութեան խաղաղորոյքը մեծ է:

ԺԻՐԱՅՐ ՉՈԼԱՔԵԱՆ

ՆՈՐ ՅԱՌԱՋ

8/10/2026

44 ՕՐԵԱՅ ՊԱՏԵՐԱԶՄԷՆ ԵՏՔ...

Կան պատերազմներ, որոնք կ'աւարտին վերջին կրակոցով: Կան նաեւ պատերազմներ, որոնք կը շարունակուին մարդկութեան յիշողութեան, ընտանիքներու ցաւին, քանդուած եւ ամայացած օճախներու լռութեան եւ պատմութեան անպատասխան հարցումներուն մէջ:

44-օրեայ պատերազմը կը պատկանի երկրորդ տեսակին:

27 սեպտեմբեր 2020-ին սկսած պատերազմը, 44 օր ետք հասաւ իր աւարտին: Բայց այն, ինչ պատահեցաւ այդ օրերուն, 44 օրուան մէջ

չսահմանափակուեցաւ: Զոհերը մնացին: Անհետ կորսուածներու ընտանիքները շարունակեցին սպասել: Գերիներու հարցը մնաց: Արցախահայութեան տեղահանութիւնը իր ծանր հետքերը ձգեց հազարաւոր ընտանիքներու կեանքին վրայ: Իսկ 2023-ի սեպտեմբերին Արցախի հայութեան զանգուածային տեղահանութիւնը այս պատմութեան վրայ դրաւ նոր եւ ծանր էջ մը:

Այսօր, երբ կը յիշենք 44-օրեայ պատերազմը, թերեւս ամենէն հեշտը զոհերուն անունները յիշելն է: Ամենէն դժուարը՝ հարցումներ ուղղելը:

Ինչո՞ւ հասանք պատերազմին: Պետութիւնը, պետական պատասխանատուներ չէին նախազգար...: Ի՞նչ պատրաստուածութիւն ունէր երկիրը:

Ի՞նչ որոշումներ առնուեցան: Ու՞ր սխալեցանք:

Եւ, ամենէն կարեւորը՝ ո՞վ հաշուետու պիտի ըլլայ ժողովուրդին:

Այս հարցերը պարտութեան քաղաքական շահարկում չեն: Այս հարցումները պետական կեանքի բնական պահանջն են:

Պետութիւն մը չի կրնար միայն յաղթանակներու մասին հաշուետու ըլլալ: Պարտութեան մասին ալ պէտք է խօսի՝ նոյն անկեղծութեամբ, նոյն պատասխանատուութեամբ եւ նոյն հրապարակայնութեամբ:

Փաստերը ցոյց կու տան, որ 2020-ի պատերազմէն առաջ իշխանութիւնը տեղեկութիւն ունէր վտանգներու առկայութեան: 2020-ի Յուլիսեան սահմանային բախումներէն ետք, Փաշինեան անձամբ, 21 օգոստոսին, Ազգային Անվտանգութեան Խորհուրդի նիստին ըսած էր, որ պէտք է բարելաւուի անվտանգային միջավայրը՝ «ամէն շաբաթ, ամէն ամիս եւ ամէն տարի» եւ նոյն ելոյթին մէջ շեշտած էր Թուրքիոյ ապակայունացնող քաղաքականութիւնը:

2023-ին, Ազգային ժողովի 44-օրեայ պատերազմի հանգամանքները քննող յանձնաժողովին առջեւ, վարչապետ Նիկոլ Փաշինեան յայտարարեց, թէ 2018-էն ի վեր պատերազմի

հաւանականութեան մասին զգուշացումներ եղած էին հետախուզական

տեղեկութիւններուն մէջ: 25 սեպտեմբեր 2020-ին, պատերազմէն երկու օր առաջ, ըստ իր վկայութեան, պատերազմի հաւանականութիւնը գնահատուած էր շուրջ 30 տոկոս:

Այս փաստերը մեզի կը վերադարձնեն շատ պարզ հարցումի մը՝ եթէ վտանգի մասին տեղեկութիւն կար, ուրեմն պետական պատասխանատուութեան չափանիշը միայն այն չէ, թէ պատերազմը գիտէինք կամ չէինք գիտէր: Հարցը այն է, թէ այդ գիտելիքը ինչպէ՞ս վերածուեցաւ պետական գործողութեան:

Տեղեկութիւնը պետական պատասխանատուութեան առաջին օղակն է: Պետութիւնը պէտք է ստացուած տեղեկութիւնը վերլուծէ, անոր հիման վրայ գնահատէ հնարաւոր վտանգները,

Ժամանակին նկատէ սպառնալիքներու ուղղութիւնն ու խորութիւնը եւ անհրաժեշտ քայլերու դիմէ՝ ժողովուրդի անվտանգութիւնն ու երկրի շահերը պաշտպանելու համար: Պետութիւն մը, որ տեղեկութիւն կը ստանայ, բայց անհրաժեշտ հետեւութիւններ չի քաղեր այդ տեղեկութենէն, կը նշանակէ ձախողած է իր ամենահիմնական պարտականութեան մէջ: Տեղեկութիւնը արժէք կը ստանայ այն ատեն, երբ կը վերածուի ճշգրիտ գնահատականի, ժամանակին որոշումի եւ գործնական պաշտպանութեան:

Հետեւաբար, «մենք գիտէինք, որ պատերազմ կրնայ ըլլալ» արտայայտութիւնը համոզիչ պատասխան մը չէ, երբեք: Ան նոր հարցումներու ծնունդ կու տայ...:

Ի՞նչու այդ գիտելիքը բաւարար չեղաւ: Ի՞նչու վտանգի գնահատումը այդ չափով մնաց: Ի՞նչու ռազմավարական պատրաստութիւնը այն մակարդակին չհասաւ, որ պէտք էր հասներ: Ի՞նչու քաղաքական որոշումները եւ ռազմական իրողութիւնները իրարու համապատասխանեցնելու խնդիրներ յառաջացան:

Այս հարցումները հանրութեան համար, համայն հայ ժողովուրդին համար, տրամաբանական պատասխաններու կարօտ կը մնան առ այսօր...: Կամայ թէ ակամայ, վստահութեան հարց կը ծագի այստեղ:

Ժողովուրդ մը ինչպէ՞ս կրնայ վստահիլ իր ղեկավարութեան, երբ վերջինս պատերազմէն առաջ, վտանգները գնահատած է մէկ ձեւով, պատերազմէն ետք՝ այլ ձեւով: Իսկ տարիներ ետք, պատմութեան վերջնական լուծում կը ներկայացնէ քաղաքական նոր իրականութիւնը: Վստահութիւնը պահանջներով չստեղծուիր: Վստահութիւնը հաշուետուութեամբ կը կառուցուի: Եթէ պետութիւնը սխալած է, ժողովուրդը իրաւունք ունի գիտնալու՝ ո՞ր սխալեցաւ: Եթէ որոշումը ճիշդ էր, ժողովուրդը իրաւունք ունի գիտնալու՝ ինչո՞ւ ճիշդ էր: Եթէ տեղեկութիւնը կար, ժողովուրդը իրաւունք ունի գիտնալու՝ ինչո՞ւ անոր հետեւանքները չկանխուեցան:

Իսկ եթէ որոշումներու պատասխանատուները ուրիշներ էին, թող փաստերը խօսին այդ մասին:

Պետական պատասխանատուութիւնը ուրիշը յանցաւոր ամբաստանելով՝ սեփական սխալները անտեսելու արուեստ չէ: Պետական պատասխանատուութիւնը այն խիզախութիւնն է, որ իշխանութիւնը կ'ունենայ իր ժողովուրդին առջեւ կենալու եւ ըսելու՝ «Այստեղ մենք սխալեցանք»:

Այսպիսի նախադասութիւն մը իշխանութիւնը չի նուաստացներ: Ընդհակառակը՝ ան կը զօրացնէ պետութիւնը:

Այսօր, սակայն, մեր առջեւ կը գտնուի նաեւ այլ իրողութիւն մը: Փոփոխութեան ենթարկուած է Հայաստանի քաղաքական բառապաշարը:

Անվտանգութեան խորհուրդի քարտուղար Ալէն Սիմոնեան, 24 սեպտեմբերին, դրական բառապաշարով, վերջնական դիւանագիտական յարաբերութիւններ հաստատելու, սահմանազատումը աւարտելու եւ տարածաշրջանային համագործակցութիւնը ընդլայնելու մասին խօսելով, յայտարարեց՝ Հայաստանի եւ Ազրպէյճանի միջեւ այլեւս «կոնֆլիկտ» (հակամարտութիւն) չկայ: Եթէ Հայաստան-Ազրպէյճան «կոնֆլիկտ» այլեւս գոյութիւն չունի, ապա ի՞նչ բնոյթ ունի Արցախի հայերու բռնի տեղահանութեան, անհետ կորսուածներու, կալանաւորուածներու, մշակութային ժառանգութեան ոչնչացման եւ տունդարձի հարցը: Յաջորդ օրը, ՄԱԿ-ի Գլխաւոր Խորհրդածողովի իր ելոյթին մէջ, վարչապետ Փաշինեան խօսեցաւ Հայաստանի եւ Ազրպէյճանի միջեւ խաղաղութեան հաստատման մասին եւ ըսաւ, թէ հայերն ու ազերիները «խաղաղ գոյակցության դարերի փորձ ունեն»։ Ան միաժամանակ շեշտեց, որ նպատակը այդ պատմական փորձը վերականգնելը չէ, այլ անոր հիման վրայ միջպետական յարաբերութիւններ կառուցելը: Փաշինեանի խօսքին ամենախնդրայարոյց մասը «դարերու խաղաղ գոյակցության փորձ» ձեւակերպումն է:

Երբ այդ նախադասութիւնը կտրենք պատմական համատեքստէն, կը ստեղծուի այն տպաւորութիւնը, թէ հայ-ազերի յարաբերութիւններու անցեալը հիմնականօրէն խաղաղ համակեցութեան պատմութիւն եղած է, իսկ վերջին տասնամեակներու հակամարտութիւնը գրեթէ պատմական բնականոն ընթացքէն դուրս եկած բացառութիւն մըն է:

Մինչդեռ պատմական իրականութիւնը ունի պատերազմներ, բռնութիւններ, տեղահանութիւններ, զանգուածային ջարդեր, ազգային հակամարտութիւններ եւ վերջապէս՝ Արցախեան հակամարտութեան ամբողջ ընթացքը:

Աւելի եւս՝ այս ձեւակերպումը վտանգաւոր կը դառնայ այն պահուն, երբ Ազրպէյճանի պետական քաղաքականութեան մէջ պատմական վերաշարադրումը կը շարունակուի, իսկ Արցախի հայկական մշակութային ժառանգութեան վիճակը կը մնայ լուրջ մտահոգութեան առարկայ:

Եւ այստեղ եւս պիտի ըսէի շատ պարզ բան մը. Խաղաղութիւնը ցանկալի է: Նոյնքան ցանկալի է խաղաղ գոյակցութիւնը: Բայց խաղաղութիւն կառուցելը, չի պահանջեր պատմութիւնը խեղաթիւրել...:

Հայերը, թրքական եւ թրքալեզու մահմետական համայնքները դարեր շարունակ ապրած են նոյն աշխարհագրական տարածքներուն մէջ: Այդ համակեցութիւնը պատմական իրողութիւն է: Սակայն նոյն տարածքին մէջ երկար ժամանակ ապրիլը ինքնին չի նշանակեր խաղաղ գոյակցութիւն:

Եթէ մենք իսկապէս խաղաղ ապագայ կը ցանկանք, անցեալին ամբողջութեամբ նայելու համարձակութիւնը պէտք է ունենանք, անոր ճշմարտութիւնները ընդունելու եւ պատմութիւնը իր ամբողջ խորութեամբ հասկնալու:

Ազրպէյճան կը փորձէ փոխել ոչ միայն ներկան, այլեւ անցեալի լեզուն: Հայկական ներկայութիւնը ներկայացնել իբրեւ օտար, հայկական մշակութային հետքը՝ վիճելի, իսկ պատմական պատկանելիութիւնը՝ նոր մեկնաբանութիւններու ենթակայ, կը նշանակէ պայքարիլ ոչ միայն հողի, այլեւ յիշողութեան դէմ:

Արցախի հարցին շուրջ շատ աւելի ծանր կացութիւն մը կը կեցած է մեր առջեւ:

Երբ քաղաքական բառապաշարէն «Արցախ», «տունդարձ», «տեղահանուած ժողովուրդ» եւ «կոնֆլիկտ» հասկացութիւնները կը նահանջեն, ի՞նչ կը մնայ 44-օրեայ պատերազմի յիշողութենէն:

Արցախը պէտք է մոռնա՞նք, որպէսզի խաղաղութիւնը պահպանենք: Պատասխանը պէտք է ըլլայ՝ ոչ: Արցախը մոռացութեան մատնելը խաղաղութեան երաշխիք չի կրնար դառնալ: Խաղաղութիւնը կը կառուցուի ճշմարտութեան, արդարութեան եւ փոխադարձ պատասխանատուութեան վրայ, ոչ անցեալի մոռացութեան:

Արցախը մոռնալը յիշողութեան պարտութիւնն է: Եւ երբ յիշողութիւնը կը պարտուի, այլեւս կրակոցի կարիք չկայ. պարտութիւնը արդէն ներսէն պարտադրուած է:

Երբ Արցախի հայկական եկեղեցիներուն, գերեզմանատուներուն, խաչքարերուն եւ մշակութային կոթողներուն հետքերը կը վնասուին կամ կը ջնջուին, պայքարը կը դառնայ ինքնութեան պահպանում:

Երբ մէկ կողմը կը ջնջէ հայկական հետքը, իսկ միւս կողմը կը լռէ՝ խաղաղութեան անուան տակ աւելի կը դիւրանայ պատմութեան անհետացումը:

Արցախի յիշողութեան պահպանումը քաղաքական ծայրայեղութիւն համարելը անարդար մեկնաբանութիւն է: Արցախի յիշողութիւնը պատմական իրողութիւններու, մարդկային կորուստներու եւ ազգային իրաւունքներու գիտակցութեան պահպանումն է:

Ան քաղաքակրթական պարտականութիւն է:

Միջազգային հանրութիւնը ինք 2023-ին արձանագրած էր Արցախի հայերու կամաւոր, ապահով, արժանապատիւ եւ կայուն վերադարձի պայմաններ ստեղծելու

անհրաժեշտութիւնը, միաժամանակ շեշտելով մշակութային ժառանգութեան եւ սեփականութեան իրաւունքներու պաշտպանութիւնը:

Ուստի այսօր հարցը պարզ է. ի՞նչ պատահեցաւ այդ սկզբունքներուն:

Եթէ խաղաղութիւնը կը հիմնուի մարդու արժանապատուութեան, իրաւունքներու եւ ժողովուրդներու խաղաղ գոյակցութեան վրայ, ինչո՞ւ Արցախի հայութեան տունդարձի իրաւունքը պէտք է դուրս դրուի այդ խաղաղութեան օրակարգէն:

Տունդարձի մասին խօսիլը պատերազմի կոչի փոխարէն՝ վերադարձի իրաւունքի եւ արդարութեան պահանջի արտայայտութիւն է:

Աւելին՝ Հայաստանի իշխանութիւններուն ներկայ հռետորաբանութիւնը հակասական նրբութիւններ կը պարունակէ իր մէջ:

Անցնող 8 օգոստոսին (2026), Փաշինեան յայտարարեց՝ խաղաղութիւնը անշրջելի դարձնելու համար անհրաժեշտ է դադրեցնել Լեռնային Ղարաբաղի հայերու վերադարձի իրաւունքի մասին խօսույթը: Նոյն ուղերձին մէջ ան նաեւ յայտարարեց՝ Հայաստանի եւ Ազրպէյճանի միջեւ հակամարտութեան էջը փակուած է:

Սակայն, 24 սեպտեմբերին, ՄԱԿ-ի Ընդհանուր խորհրդաժողովի ամպլիոնէն, յայտարարեց, թէ Հայաստան կը սպասէ անազատութեան մէջ գտնուող հայերու վերադարձը, ինչպէս նաեւ Պաքուի պատասխանը՝ անհետ կորսուածներու ճակատագրին վերաբերեալ:

Այս երկու դիրքերուն միջեւ անհրաժեշտ է քաղաքական եւ բարոյական շատ յստակ տարբերակում մը:

Անհետ կորսուածներու եւ անազատութեան մէջ գտնուող հայերու հարցերը չենք կրնար փակուած համարել: Նոյնպէս, Արցախի հայերու տունդարձի հարցը չենք կրնար անտեսել կամ դուրս մղել՝ խաղաղութեան նոր հռետորաբանութեան պատճառով: Խաղաղութեան ձգտումը կրնայ նոր իրողութիւններ ստեղծելու նպատակ ունենալ, սակայն այդ գործընթացը չի կրնար վերացնել մարդոց վերադարձի իրաւունքի մասին խօսելու անհրաժեշտութիւնը: Խաղաղութիւնը եւ մոռացումը նոյն բաները չեն: Հաշտութիւնը եւ հրաժարումը նոյն բաները չեն: Եւ ամենակարեւորը՝ պատմական իրողութեան մասին խօսիլ չի նշանակեր պատերազմ հրահրել:

Եւրոպական կառոյցներն ու միջազգային կազմակերպութիւնները տարիներ շարունակ շեշտած են խաղաղութեան, մարդու իրաւունքներու եւ մշակութային ժառանգութեան պահպանման կարեւորութիւնը: Այս սկզբունքները չեն կրնար ընտրովի կիրառութիւն ունենալ. անոնք պէտք է գործեն նաեւ այն պահուն, երբ անոնց պաշտպանութիւնը քաղաքականօրէն դժուար կամ անյարմար կրնայ ըլլալ:

Որովհետեւ իսկական խաղաղութիւնը չի չափուիր միայն սահմանի կրակոցներու բացակայութեամբ: Խաղաղութիւնը նաեւ մարդոց իրաւունքներու, արժանապատուութեան, պատմական յիշողութեան եւ մշակութային ժառանգութեան պաշտպանութեամբ կը հաստատուի:

Այս ճշմարտութիւնը մեզի պէտք է տրվեցնէ 44-օրեայ պատերազմը:

Պարտութիւնը կարելի չէ բուժել միայն նոր բառերով: Ան պէտք է բուժուի ճշմարտութեամբ:

Եթէ այսօր մեզի կըսեն՝ այլեւս չկայ հակամարտութիւն, մեր իրաւունքն է հարցնելու՝ իսկ Արցախի հայաթափման հետեւանքնե՞րը: Եթէ մեզի կըսեն՝ հայերը ու ազերիները խաղաղ գոյակցութեան դարաւոր փորձ ունին, իրաւունք ունինք հարցնելու՝ ի՞նչ պիտի ըսուի այդ պատմութեան մութ էջերուն մասին:

Եթէ մեզի կըսեն, պէտք է փակել անցեալը, խաղաղութիւնը պէտք է անշրջելի դարձնել, իրաւունք ունինք հարցնելու՝ խաղաղութեան մէջ ի՞նչ տեղ վերապահուած է Արցախէն բռնահանուած հայուն համար: Եթէ մեզի կըսեն՝ պէտք է փակել անցեալի

հակամարտութիւնը, իրաւունք ունինք հարցնելու՝ ո՞վ եւ ինչպէ՞ս պիտի որոշէ, թէ փակուած

Է հազարաւոր տարիներու պատմութիւն, մշակոյթ, ասանդութիւն, հաւատքով ապրող ժողովուրդի մը հարցը...:

Պետութեան մը իշխանութիւնը կրնայ քաղաքական օրակարգ մը փոխել:

Կրնայ բանակցային առաջնահերթութիւններ փոխել: Կրնայ խաղաղութեան նոր լեզու ստեղծել: Բայց այդ իշխանութիւնը չի կրնար հրամանագիրով փոխել նահատակներու թիւը, ջնջել ժողովուրդի մը յիշողութիւնը, վերացնել գերեզմաններու գոյութիւնը կամ լռութեան վերածել պատմական փաստերը:

Այստեղ է, որ 44-օրեայ պատերազմի յիշատակը կը ստանայ իր իսկական իմաստը:

Մենք պէտք է յիշենք ոչ միայն, ի՞նչ կորսնցուցինք: Պէտք է յիշենք նաեւ, ինչո՞ւ

կորսնցուցինք: Եւ այս «ինչո՞ւ»-ն պարտադիր հարցում մըն է իշխանութիւններուն: Ոչ միայն այս իշխանութեան, այլեւ բոլոր իշխանութիւններուն համար:

Որովհետեւ բանակը պետութեան բանակն է: Դիւանագիտութիւնը՝ պետութեան դիւանագիտութիւնը: Անվտանգութիւնը՝ պետութեան պատասխանատուութիւնը: Իսկ պատերազմի հետեւանքները՝ ժողովուրդին բաժին հասնող ծանրութիւնը:

Պատերազմի յիշատակը պէտք է պահպանել, իսկ պատերազմին շուրջ պետական պատասխանատուութիւնը՝ քննութեան առնել:

Ժողովուրդը պէտք ունի ճշմարտութեան:

Պէտք ունի ամբողջական պատասխաններու: Պէտք ունի այնպիսի իշխանութեան մը, որ չի վախնար սեփական սխալներուն անունը տալ: Եւ, մանաւանդ, պէտք ունի այնպիսի խաղաղութեան մը, որ չի պահանջեր մոռնալու համար խաղաղութեան անունը:

Արցախը պէտք է մնայ մեր յիշողութեան մէջ: Տունդարձը պէտք է մնայ մարդկային եւ իրաւական օրակարգի մէջ:

Մշակութային ժառանգութեան պաշտպանութիւնը պէտք է մնայ միջազգային պարտաւորութիւններու մէջ: Իսկ 44-օրեայ պատերազմի հանգամանքներու ամբողջական բացատրութիւնը պէտք է մնայ Հայաստանի ժողովուրդին իրաւունքը:

Որովհետեւ ժողովուրդ մը կրնայ ընդունիլ ծանր ճշմարտութիւնը: Բայց ժողովուրդ մը չի կրնար անվերջ ապրիլ չպատասխանուած հարցերու մէջ: Եւ վերջապէս, այս բոլոր հարցումներուն վերեւ կը մնայ մէկ պարզ ճշմարտութիւն:

Խաղաղութիւնը պէտք չէ կառուցուի Արցախի մոռացումին վրայ: Խաղաղութիւնը պէտք է կառուցուի ճշմարտութեան, պատասխանատուութեան եւ փոխադարձ իրաւունքներու ճանաչման վրայ:

44 օրը ւարտեցաւ: Մեր հարցումները պատասխանի կը սպասեն: Այնքան ժամանակ, որ այդ հարցումները կը մնան անպատասխան, անկարելի պիտի ըլլայ փակուած նկատել Արցախի պատմութեան էջը:

Արցախը չմոռնալը՝ անցեալին կառչիլ չէ:

Արցախը չմոռնալը՝ ապագան առանց կեղծիքի կառուցելու նախապայման է:

Իսկ 44-օրեայ պատերազմի նահատակներուն հանդէպ մեր ժողովուրդին մեծագոյն յարգանքը պիտի ըլլայ՝ չարտօնել, որ լռութիւնը խօսի իրենց փոխարէն: Որովհետեւ երբ մենք լռենք, մեր փոխարէն ուրիշներ պիտի գրեն Արցախի պատմութիւնը...:

ԱՀԱՐՈՆ ՇԵՐԳՏՄԵԱՆ

27/9/2026

ՀԱՅՔԻՆ ՏԵՂԸ ՀԻՆ ԱՇԽԱՐՀԻՆ ՄԷՋ

Տասնեակ տարիներ առաջ նորանկախ Հայաստանէն փախստական ընտանիքներ ժամանեցին Շուէտ: Անոնց մէջ կային դպրոցական տարիքի աշակերտներ, որոնք սկսան յաճախել իմ պաշտօնավարած դպրոցներու մէջ: Այդ աշակերտները կը զարմանային, թէ ինչու իրենց շրջապատը ոչինչ գիտէր Հայաստանի մասին: Ես նախապէս ունեցած էի տարբեր տարիքի հայորդիներ, սակայն նորայայտ հայաստանցիները եզակի երեւոյթ մըն էին Սթոքհոլմի մէջ: Իրենց տարեկից դասընկերները առաջին անգամ կը լսէին, թէ «Արմէնիա» անունով երկիր մը

գոյութիւն ունի, բայց քարտէսին վրայ չէին կրնար ցոյց տալ անոր տեղը: Բարձրագոյն դասարանցիները կ'ուսումնասիրէին Անթիք աշխարհի քաղաքակրթութիւնները՝ Եգիպտոս, Միջագետք, Պարսկաստան, Յունաստան եւ Հռոմ և այլն: Մեր հայաստանցի աշակերտները հիասթափուած էին, թէ յիշուածներու կողքին չկար Հայաստանի անունը:

Այն ատեն ես Սթոքհոլմի դպրոցներէն ներս մայրենի լեզու կը դասաւանդէի ծագումով հայ պատանիներուն, որոնք քիչ թէ շատ հայերէն գիտէին: Ուշագրաւ էին Թուրքիայէն եկած քրտախօս հայերը, որոնք մօտս կը ջանային հայերէն սորվիլ և վերադառնալ իրենց արմատներուն: Նոր ժամանած աշակերտներու համար յաւելեալ ժամեր կը պահանջէի, որպէսզի հնարաւորինս արագ անոնք կարենային ընտելանալ շուէտական ուսման ծրագրին: Նորեկներէն ոմանք այնքան թափօփած էին, որ կարելորութիւն անգամ չէին տար դպրոցին և միայն խաղով կը տարուէին: Ես գիտէի, թէ իրենց ծնողները տարուած էին հազար ու մի հարցերով և դեռ չէին ստացած իրենց կեցութեան իրաւունքը: Յամենայն դէպս իրենց դերը ստանձնելով կարելիս կ'ընէի, որ աշակերտներս ապահով զգային իմ ներկայութեան և ուսումնական յառաջընթաց արձանագրէին: Թէ ինչքանով կը յաջողէի առաքելութեանս մէջ՝ միայն Աստուած գիտէ:

Հայաստանցի աշակերտներս, օգտուելով տիրող ազատ մթնոլորտէն, տուած յանձնարարութիւններս չէին կատարեր եւ կը սիրէին մայրենի լեզուով հաղորդակցիլ հետս՝ զրուցելով իրենց հետաքրքրող անյայտ հարցերու շուրջ՝ ինձմէ ակնկալելով կարճ ու յստակ պատասխաններ: Աւանդական ուսուցիչ-աշակերտ յարաբերութիւնը վերացած էր մեր միջեւ: Ես ծով համբերութեամբ ընդառաջ կ'երթայի իրենց հետաքրքրասիրութեան, մինչեւ որ օր մը խելքի գային: Դաւիթաշէնի մէջ հասակ առած աշակերտներէս մէկը ցանկացաւ իր համադասարանցիներուն ապացուցել, թէ հայերն ալ հին քաղաքակրթութեան տէր ազգ մըն են, յոյներուն և հռոմայեցիներուն պէս, եւ ունին բարձր մշակոյթ: Գաղափարը գէշ չէր. բայց

առանց բաւարար բառապաշար ունենալու ինչպէ՞ս գլուխ պիտի հանէր այդ ահռելի աշխատանքը: Շատ չանցած պարզ դարձաւ, թէ ան ընդամենը կը ջանար խոյս տալ տուած պարտականութիւններէս՝ մոռնալով թէ իմ ներկայութիւնս իրեն ուղեցոյց հանդիսանալն էր: Յետոյ սկսաւ հարցնել, թէ ինչ պէտք է ընէր՝ ռազմական օդաչու դառնալու համար: Ես անշուշտ տեղի չտուի իր ժամավաճառութեան և ամէն ջանք գործադրեցի, որպէսզի դասընկերներէն ետ չմնար: Շաբաթներ ետք միայն հասկցաւ, թէ իր նպատակին հասնելու համար ստիպուած էր քիչ խօսիլ և շատ գործել: Ամէն ինչի հիմքը երկրի լեզուն էր, և պիտանի գիտելիքներու ձեռքբերումը: Վերջապէս ան յարմարեցաւ ողջամիտ հրահանգներու և իմ օգնութեամբ սկսաւ հետեւիլ ուսման ծրագրին: Քանի որ արդէն հայերէնին կը տիրապետէր՝ սկսաւ ուսումնասիրել հայոց պատմութիւնը: Ան հետաքրքրական գտաւ Վենետիկի Միխայիլեան աբբաղայրերու դասագիրքերը և նախընտրեց զանոնք սերտել: Արեւմտահայերէնը բնաւ արգելք չէր, որպէսզի զարգացնէր իր գիտելիքները մեր նախնիներու մասին:

Հայկական բարձրաւանդակի առաջին հօգոր պետութիւնը եղած է Ուրարտուն, իր Բիայնա մայրաքաղաքով, որ հիմնուած է Քրիստոսէ 800 տարի առաջ: Բիայնան Պատմական Հայաստանի Վան քաղաքն է, որ այսօր կը գտնուի Թուրքիոյ մէջ: Հին Աքքատները զայն կ'անուանէին Արատտա, իսկ ամենակարող Ասորեստանը մեր երկրի անունը դրած էր Նահարինա (Նայիրի), որ կը նշանակէ գետերու երկիր: Ուրարտուն կը սնուէր բիրակնեայ աղբիւրներէն բխող գետերով, լիճերով, սարերով ու ձորերով՝ իսկական երկիր-դրախտավայր: Ոմանք զայն կը համեմատեն Աստուածաշունչի Եդէմի հետ (the garden of Eden): Ուրարտացիները ունէին իրենց յատուկ լեզուն, որ մեզի հասած է շնորհիւ սեպագիր արձանագրութիւններու: Աստիճանաբար, Վանի թագաւորութեան խօսակցական լեզուն կը դառնայ հնդեւրոպական հայերէնը, երբ Արմէնները Պալքանեան թերակղզիէն մուտք կը գործեն՝ խառնուելով տեղի Հայասայի և այլ ցեղախումբերու հետ:

Աքամենեան Պարսկաստանի արքայից արքա Դարեհ Բ (Darius the Great) Պեհիստունեան ժայռերուն վրայ արձանագրութիւն մը փորագրել տուած է, որուն մէջ ան կը պատմէ իր կատարած պատերազմական արշաւանքներուն մասին՝ պանծացնելով իր յաղթանակները: Այդ ժայռերը կը գտնուին Միջագետքէն դէպի Համատան առաջնորդող ճամբուն վրայ: Անոնց վրայ նշուած է «Արմինա» անունով երկու վարչական միաւոր, որոնք մաս կազմեցին իր կայսրութեան սատրապութիւններուն: Այս երկու «Արմինա»-ները մեր Պատմական Հայաստանի Մեծ Հայքն ու Փոքր Հայքն էին, իրարմէ բաժնուած Եփրատ գետով: Ք. ա. հինգերորդ դարուն, Մեծն Հայքին վրայ կը սկսի իշխել հայ Երուանդունիներու արքայական տոհմը՝ Մուսասիր կրօնամշակութային կեդրոնով: Հին հայերը հեթանոս էին և կը պաշտէին բնութիւնը, արեւը, սօսեաց անտառները և հին աստուածները (Արամազդ, Անահիտ, Արեգ, Տիր, Ահեկան, Վահագն, Աստղիկ և այլն):

Յոյն պատմաբան՝ Քսենոֆոն, որ յունական բանակին մէջ կը ծառայէր որպէս վարձկան զինուոր, իր «Նահանջ բիրեան» (Anabasis) գիրքին մէջ մանրամասնօրէն կը նկարագրէ ինչպէս պարսիկներէն հալածուող յունական զօրագունդը կը նահանջէ Հայաստանի միջով եւ կ'ուղղուի դէպի Սեւ ծով՝ այնտեղէն դէպի ծննդավայր նաւարկելու համար: Յոյները կը

պահուրտին հայկական կիրճերուն մէջ եւ կ'անցնին անանցանելի բարձունքներէ: Այս գիրքէն կարելի է պիտանի ու շահեկան գիտելիքներ քաղել Երուանդունիներու Հայաստանի մասին: Ըստ Քսենոֆոնի՝ հայերը շատ հիւրասեր եւ բարեացակամ էին յոյն վարձկաններուն հանդէպ: Անոնք հայերէնի կողքին պարսկերէն ալ կը խօսէին, որուն շնորհիւ անոնք կրցան հաղորդակցիլ իրարու հետ:

Ք.ա. 189 թուին մեծ շրջադարձ մը տեղի կ'ունենայ, երբ Արտաշէս թագաւոր իր անպարտելի զօրքերով իրար կը միացնէ Փոքր Հայքի, Օռփքի և Մեծ Հայքի նահանգները: Ան կը հիմնէ նոր մայրաքաղաք մը՝ Արտաշատ անունով (Քարթակոյի Հայաստան ապաստանած Հաննիպալի տուած ցուցմունքներուն վրայ): Արտաշիսեան հարստութիւնը հետեւեալ երկու դարերուն տէրն ու տիրականը կը դառնայ ընդարձակ՝ 300,000 քառակուսի քիլոմէր տարածութիւն պարունակող Հայաստանին: Արտաշիսեան տոհմի աշխարհահռչակ թագաւորը եղած է Մեծն Տիգրան արքայից արքան: Ան կ'սպաստակէ Հայաստանի շուրջ գտնուող փոքրիկ թագաւորութիւնները, որոնց պետերը իր ձիերուն առջէն կը վագէին: Ան կ'ընդարձակէ իր երկրի սահմանները՝ հասնելով Կասպից և Միջերկրական ծովերը: Ան կը դաշնակցի Պոնտոսի Միհրդատ Եւպատոր թագաւորին հետ և կնութեան կ'առնէ իր դուստրը՝ Կլէոպատրա: Մեծն Տիգրանի օրով, մենք ունէինք ծովէ ծով Հայաստան: (Ծովէ ծով Հայաստանը կը տեւէ ընդամենը եօթը տարի, սակայն չես գիտեր ինչու մեր հայերը կը նախընտրեն լռել ասոր մասին): Միհրդատի պատճառով Մեծն Տիգրան կը թշնամանայ հռոմէացոց հետ: Անոնց զօրավարը՝ Լուկուլլոս կ'արշաւէ Տիգրանակերտի վրայ՝ պահանջելով Միհրդատի գլուխը: Սակայն չարաչար կը պարտուի հայկական ու պոնտական միացեալ բանակներէն: Այն ատեն հռոմէացիները կը դրկեն իրենց Պոմպէոս զօրավարը: Միհրդատ անձնասպան կ'ըլլայ, իսկ Տիգրան Մեծ ստիպուած կ'ըլլայ դաշնակցիլ հռոմայեցիներուն հետ՝ իրենց զիջելով ահռելի հողատարածքներ:

Արտաշիսեան հարստութեան անկումէն ետք, Արշակունեաց Հայաստանը (Ք. Ե. 50-387) կը դաշնակցի Պարթեւներուն հետ և պահպանէ իր անկախութիւնը: Թէեւ Հռոմի Յուստինիանոս կայսրը կարճ ժամանակ կը գրաւէ Հայաստանը, սակայն հայերը իրենց սերտ կապերը կը պահպանեն Պարթեւաստանի Արշակունիներուն հետ, մինչեւ որ Սասանեան պարսիկները կը զաւթեն երկրի գահը: Հայաստանը կը դառնայ պարսիկներու եւ հռոմէացիներու կռուախնձորը 387 թուականէն սկսեալ, եւ մեր երկիրը կը բաժնուի Արեւելեան և Արեւմտեան Հայաստանի: Սասանեան պարսիկները կը նուաճեն պատմական Հայաստանի մեծ մասը: Փառասէր նախարարական տունները կը դառնան կա'մ հռոմէամէտ կա'մ պարսկամէտ: Սակայն անոնք այլեւս չեն կրնար վերականգնել Պատմական Հայաստանի անկախութիւնը:

Կարժէ նշել, թէ 301 թուին Հայաստանը պաշտօնապէս ընդունեց քրիստոնէութիւնը որպէս պետական կրօնք: Տրդատ Գ, նոր վերադարձեր էր Հռոմի աքսորէն՝ ստանձնելու համար Հայաստանի գահը, երբ իրեն դիմաւորելու կու գայ դաւաճան Անակ Պարթեւի որդին՝ Գրիգոր: Գրիգոր հաւատացեալ քրիստոնէայ մըն էր՝ Եդեսիոյ մէջ եպիսկոպոս ձեռնադրուած: Ան դէմ էր բոլոր հեթանոսական ծէսերուն: Երբ Տրդատ տեղեկացաւ թէ Գրիգորի հայրը սաղրանքով սպաննած էր իր հօր՝ Մեծն Խոսրովին, սաստիկ զայրացաւ և

Գրիգորին նետեց Խոր Վիրապին մէջ, որպէսզի հոն փտելով մեռնի: Առասպելը կը պատմէ, թէ այն ատեն Գրիգորը Տրդատին կը կախարդէ՝ վայրի այծի վերածելով: Ան կը սկսի անտառներուն մէջ չորեքթաթ վազել, պոռալ, կանչել՝ մինչեւ որ Խոսրովիթուխտ իշխանուհին կը տեսնէ իր կրկնուող երազը: Անիկա կը գուշակէ, թէ Գրիգոր դեռ ողջ էր և միայն ան կրնար բուժել իր հոգեկան հիւանդ եղբոր: Գրիգոր Լուսաւորիչ կը հանուի Խոր Վիրապէն և Տրդատ կը բուժուի իր հիւանդութենէն և կը ճանչնայ ճշմարիտ Քրիստոսը: Գրիգոր Լուսաւորիչ կը դառնայ քրիստոնէացած Հայաստանի առաջին կաթողիկոսը և Վաղարշապատ մայրաքաղաքի կրակապաշտական ատրուշանին փլատակներուն վրայ կը բարձրացնէ Էջմիածինի մայր տաճարը:

Յաջորդ կարեւոր քայլը տեղի կ'ունենայ 402-407 թուականներուն, Վոսմշապուհ թագաւորի օրով, երբ Մեսրոպ Մաշտոց արքունի լեզուագէտ քարտուղարը կը հնարէ ՀԱՅՈՑ ԱՅԲՈՒԲԵՆԸ, որով եւ կը փրկէ հայ ազգը ոչնչացումէ: Հինգերորդ դարուն մենք կ'ապրինք մեր ՈՍԿԵԴԱՐԸ: Աստուածաշունչը կը թարգմանուի հայերէնի և մագաղաթներու վրայ կը գրուին առաջին ձեռագիր մատենաները: Չնայած հայոց հոգեւոր վերածնունդին՝ Հայաստանի երբեմնի փայլը սկսած էր խամրիլ եւ հայերը ստիպուած կ'ըլլան արիւնալի պայքարներ մղել պարսիկներուն դէմ՝ մեր քրիստոնէայ հաւատքը պաշտպանելու և պահպանելու համար: Ազգային պետականութեան բացակայութեան, մեր բոլոր յաղթանակները կը դառնան բարոյական: (Սարգստապատի յաղթանակը բացառութիւն կը կազմէ): Այդպէս եղած է հայոց ճակատագիրը դարերու ընթացքին: Սակայն հայ ազգը, իր աննկուն նկարագրի շնորհիւ, յաջողած է տոկալ բոլոր արհաւիրքներուն՝ թանկ վճարելով իր ինքնութեան համար:

Եկան Արաբները 7-րդ դարուն եւ Պարսկաստանը իսլամացաւ: Արաբները հայերուն թոյլ տուին, որ Հայաստանի գահին բարձրանայ Աշոտ Ա Բագրատունին, որ հիմնեց հայոց բագրատունեաց հարստութիւնը: Կրօնական վէճերու պատճառաւ Բիւզանդիոնը թշնամացաւ հայերուն հետ, որոնց Գագիկ Բ թագաւորը դաւադրաբար սպաննուեցաւ Կոստանդնուպոլիս մայրաքաղաքին մէջ: Չարաբաստիկ Սելճուկները, 1048-ի Մանազկերտի ճակատամարտին, յաղթանակ տանելով Ռոմանոս կայսրին վրայ՝ գրաւեցին մեր Անի մայրաքաղաքը եւ աստիճանաբար յառաջանալով դէպի արեւմուտք, 1453-ին գրաւեցին Կոստանդնուպոլիսը: Այս շրջանին հայերը յաջողեցան վերականգնել իրենց թագաւորութիւնը Կիլիկիոյ մէջ, Միջերկրական ծովու հիւսիս-արեւելեան ափերուն: Սակայն Խաչակրաց արշաւանքներու դադրեցումէն ետք, Եգիպտոսի Մեմլուքները վերջ դրին Կիլիկիոյ թագաւորութեան 1375-ին՝ գերեվարելով անոր վերջին թագաւորը՝ Լեւոն Ե Լուսինեան:

Վենետիկցի ճանապարհորդ՝ Մարքո Փօլօ, անցնելով 13-րդ դարու Կիլիկիայէն, բացասականօրէն կ'անդրադառնայ հայ տղամարդկանց մասին: «Անոնք ծոյլ են, կըսէ ան, եւ ցով կ'եանքով կ'ապրին. գիշեր ու զօր անոնք զբաղուած են ուտել-խմելով»:

Պետականութեան բացակայութեան, Հայաստանեաց առաքելական եկեղեցին եղեր է տնօրինողը մեր ազգապահպանման եւ հոգեւոր կարիքներուն: Ան է որ հերոսացուցած ու սրբացուցած է Քաջն Վարդան Մամիկոնեանին, որ 451-ի Աւարայրի ճակատամարտին

ինկաւ վասն հայրենեաց եւ վասն հաւատքի: Նոյն այդ եկեղեցին «դաւաճան» հռչակած է Վասակ Սիւնին, որ յանուն իր փառքին ձգտեր էր դառնալ Հայաստանի նոր թագաւորը՝ գործակցելով կրակապաշտ Պարսկաստանին հետ...:

20-րդ դարու 1991 թուականէն ի վեր Հայաստանը կրկին անկախացած է: Մինչեւ այսօր ան կը մաքառի իրեն արժանի տեղը գտնելու անկայուն, յարափոփոխ նոր աշխարհի մը մէջ: Այս անգամ անպայման պէտք է յաջողի յարատեւել որպէս ազատ եւ անկախ պետութիւն:

ԱՐԱՄ ԱՃԷՄԵԱՆ

ԵՐԵՒԱՆԵԱՆ ԿՈՌԻՆԿՆԵՐԸ

Այս յօդուածը ընթերցող հայերուն մեծամասնութիւնը, անկասկած, անոր վերնագիրը պիտի վերագրէ բառին աւանդական իմաստին, ըսել կ'ուզեմ, որ բոլոր ընթերցողները առաջին ակնարկով պիտի մտածեն, թէ խօսքը մեր սիրելի, տասնեակ անգամներ երգերու նիւթ դարձած, հարիւրաւոր

անգամ փառաբանուած, իր բոյնին վրայ թառած կամ մէկ ոտքի վրայ իր ձագերուն հետ կայնած չորս կողմը դիտող թռչունին՝ կռունկին մասին է, որ կարօտի, պանդխտութեան եւ հայրենիքի խորհրդանիշն է:

Սակայն այդպէս չէ... Յօդուածը պարզապէս կը վերաբերի հրճուանք պարգեւող, յոյս եւ վերականգնում ներշնչող կռունկանման սարքի մը, որուն պիտի անդրադառնամ ստորեւ:

Անցնող մօտ տասը տարուան ընթացքին քանիցս այցելած եմ Հայաստան զանազան առիթներով եւ շատ յաճախ ականատես եղած եմ տխրեցնող երեւոյթի մը Երեւանի հորիզոնի լայնքին հազիւ նկատած եմ 5-10 կռունկ միայն, ոչ աւելի, այսինքն՝ տարեկան հազիւ թէ 2-3 կռունկ կ'աւելնար մօտ 20 քմ երկարութեամբ տարածութեան մը վրայ: Եւ նկատի ունենալով, որ գործս շինարարութեան հետ կապ ունի, ուստի այսպիսի երեւոյթներու բծախնդրօրէն կը հետեւէի եւ ըստ այնմ վերլուծութիւններ կ'ընէի:

“Կռունկը” այստեղ ուրեմն, շինարարական աշխատանքի ծառայող գործիք մըն է: Այս գործիքը վերամբարձ կռունկ կոչողը շատ յաջող անուանում մը ըրած է: Ան երկաթէ կազմուած աշտարակ մըն է: Շինարարական այս մեծ մեքենան կ'օգտագործուի շէնքերու եւ կառոյցներու շինարարութեան ընթացքին ծանր իրեր բարձրացնելու եւ փոխադրելու: Մօտ

երկու մեթր քառակուսի տրամագիծով խաչաձեւ մարմին ունի, նոյնպէս ունի դէպի մէկ կողմ երկարող թեւ մը, հորիզոնական երկար մասը, որ կը բռնէ եւ կը տեղափոխէ բեռները:

Եթէ նկատի առած էք, ան շինարարական այլատեսակ բեռներ կը փոխադրէ՝ շէնքեր կառուցող հաստատութիւններուն ծառայելով. ընդհանրապէս նարնջագոյն ներկուած կ'ըլլայ եւ նոյնիսկ գիշերը իր վրայ հաստատուած լամպերը բաց կը պահուին եւ ամբողջ շրջակայքը կը լուսաւորեն:

Կռունկները յաճախ կ'ունենան 4-40 յարկանի շէնքերու բարձրութիւն: Անոնք կը ծառայեն շէնքին կառուցման, առաջին իսկ օրէն բոլոր շինանիւթերու տեղէ-տեղ փոխադրութեան՝ հորիզոնական եւ ուղղահայեաց շարժումներով: Անոնք կը խնայեն շատ մը գործեր, մանաւանդ ծանր ապրանքներու փոխադրութեան աշխատանքը.

Աշտարակային կամ վերամբարձ կռունկը՝ Tower Crane-ը՝ ինչպէս կը կոչուի անգլերէն, մօտ 25 մեթր շրջագիծի մէջ կրնայ 50 շինարարի աշխատանքը մէկ օրուան մէջ կատարել:

Կռունկը բարեբեր գործիք մըն է, փաստօրէն իր գտնուած եւ աշխատած տեղը շինարարութեան բարիք կայ: Կռունկը ամբողջովին կազմուած է երկաթէ եւ խաչաձեւ միացած ու ամրացուած է պեթոնէ գետնին վրայ՝ մեծ շէնքերու շինարարութեան նպաստելու համար: Այս առիթով կ'ուզեմ յիշեցնել, որ «Իմ երթը երկաթին հետ» հրատարակուած գիրքիս մէջ խօսած եմ այսօրուան կռունկներուն մասին, որոնք նոյնպէս պատրաստուած են երկաթով եւ պողպատով:

Ամէն պարագայի, պիտի բաւարարուիմ երկաթէ շինուած կռունկներուն մասին խօսելով եւ վերադառնամ այս յօդուածը գրելուս դրդապատճառին:

Յօդուածիս սկիզբը ըսի, թէ յուզմունքով կը յիշեմ, որ Երեւանի հորիզոնի լայնքին միայն 3-4 կռունկներ կը նկատէի եւ ես ինծի հարց կու տայի, թէ ինչո՞ւ այս քաղաքին մէջ շինարարութիւն չկայ: Վերլուծելով կ'եզրակացնէի, որ եթէ շինարարութիւն չկայ, ուրեմն յառաջդիմութիւն չկայ, ապա զարգացում չկայ, փոփոխութիւն չկայ, ուրեմն գործ չկայ, դրամ չկայ, այսինքն՝ անգործութիւն կայ, եւ անոր երկուորեակ եղբայրը՝ թշուառութիւնը տիրող է: Այս բոլորին պատճառով ալ շատ հաւանականօրէն ոճիրներու եւ լարուածութեան ականատես կրնայինք ըլլալ, այսինքն՝ հայրենիքս վատ վիճակի մէջ էր: Ասիկա կը յուզէր, աւելի՛ն. կը տանջէր զիս:

Բարեբախտաբար վերջին 2-3 տարիներուն կացութիւնը բարելաւուած է:

Այս օրերուն կռունկները լեցուցած են Երեւանի հորիզոնը, եւ բարեբախտաբար շինարարական իւրաքանչիւր ծրագիր ունի 2-4 կռունկ, որ կը նշանակէ ծրագիրին ընդարձակութիւնը, մեծութիւնը եւ բարձրութիւնը: Վերջին շաբթուան ճամբորդութեանս ընթացքին, Երեւանի կեդրոնէն դէպի արեւելք թէ արեւմուտք, հիւսիս թէ հարաւ, նախապէս ամայի մնացած բոլոր հողատարածքները լեցուն տեսայ կռունկներով եւ այլ շինարարական մեքենաներով ու գործիքներով: Ճամբաները խճողուած էին հսկայ մեքենաներով: Շատ նկատելի էին ճամբու վրայ շինարարութեան ընթացքի մէջ եղող հսկայ, շատ հսկայ, կարծէք 100-300 եւ աւելի հայ ընտանիքներու բնակութեան համար պատրաստուած շէնքեր, որոնք պիտի պատսպարէին մեր բարեկեցիկ թէ համեստ պայմաններով ապրող հայրենակիցները, զանազան գեղեցիկ ճարտարապետական, ճաշակաւոր մակերեսներով, ապակիներու արդիական, գունաւոր ծածկոյթներով: Ըստ լսածիս շէնքերու ներքին ճարտարապետութիւնը նոյնպէս արդիական է, իսկ սարքաւորումներուն համար կը գործածուին եւրոպական բարձրորակ ապրանքներ՝ բարձրացնելով կառոյցներուն օգտագործման պայմաններն ու մակարդակը:

Այժմ կը նկատեմ, որ անցեալին իմ նկատած պարապ հորիզոնը լեցուած է, նոյնպէս ալ իմ փնտռած կռունկները ազգիս զաւակներուն առջեւ են շարունակ, ինչպէս գրութեանս մէջ տեղադրուած նկարին մէջ կը տեսնէք:

Պիտի մաղթէի, որ Հայաստանի գործի աշխարհի միւս ասպարէզներն ու մարզերն ալ ըլլային շինարարականին նման յաջող, զարգացած կամ զարգանալու եւ ուռճանալու ճամբուն վրայ:

ԿԻՐԱԿՈՍ (ԿԱՐՕ) ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ

Քուէթ

Հայ Դպրոցը Գոյութենական Պատնէշ

ՎԵՐԱՍՈ՛ՒՏ՝ ԼԱԻԱՏԵՍԱԿԱՆ ԵՒ ՀԱՐՑԱԴՐԱԿԱՆ ԵԶՐԵՐՈՎ

Ահաւասիկ կրթական նոր տարեշրջան մը եւս կը դիմաւորենք, հրաժեշտ տալով նախորդ տարուան բարօք, յաջող ու պատուաբեր անցումներուն, նոր յոյսերով, ակնկալութիւններով ու ծրագիրներով, «բարի վերադարձ»ի ու «բեղուն տարեշրջան»ի բարեմաղթութիւններով: Հայ դպրոցը եւ կրթական օճախը, հայ ժողովուրդին համար, միշտ եղած են (ու կը մնան) այն անփոխարինելի եւ աննկուն կառոյցները, որոնք մեր նոր

սերունդներուն կու տան ապրելու ու գոյատեւելու լիցք ու սնունդ, կրթութիւն ու դաստիարակութիւն, ուսումնառութիւն եւ ազգայնականութիւն, նկարագրակերտում եւ ազնուութիւն, հայրենասիրութիւն ու մշակութասիրութիւն, լեզուասիրութիւն ու պատուասիրութիւն, միանգամայն յն:

Ի զուր տեղ չէ Մեծն ուսուցչապետ՝ Մեսրոպ Մաշտոցին ոգեղէն գիտարարութիւնը, գիրի ու գրականութեան ծնունդով, ուսումնարարութեան տարածումով եւ ըմբռնումով, հայ ժողովուրդին համար դարձան լուսաւոր փարոսներ ու հարուստ ժառանգներ, որպէսզի յետագայ սերունդները միշտ փայլատակուին ու փայլատակեն, պայծառացուն ու պայծառացնեն, ճառագայթեն ու ճառագայթացնեն զանոնք:

Իսկ ատոնք կենդանի իրականութիւն դարձնելու համար, ՀԱՅՈՅ ԵԿԵՂԵՅԻՆ ու ՀԱՅ ԴՊՐՈՅԸ հանդիսացան այն ամրակոտ խարիսխները, գօտեպնդող կռուանները, որոնք կրնային հայութիւնը պահել կանգուն, կապուած իր օրրանին ու հաւատամքին, իր հողին ու հայրենիքին, իր էութեան ու պատկանելիութեան:

Այս բոլոր տուեալներով ու բարեմասնութիւններով, կոթողներով ու հիմնաքարերով է, որ հայութիւնը, յոյսի ու հաւատքի, յոյսի ու կամքի լուսարձակներով օժտուած, կրցած է դիմագրաւել այն դժուարութիւնները, ներքին թէ արտաքին, որոնք ցցուած են իր առջեւ, այլեւ՝ աւելին, յաղթահարած է այն մարտահրաւերները, որոնք սպառնացած են իր յարատեւման:

Անշուշտ, որոշ անկումներն ու կաղացումները, իրեն արժած են բաւականին սուղ, կեանքի ու հայրենիքի նկատմամբ դաժան մագլցումներով, բայց քանի որ՝ հայութիւնը, «Ի ՄԿԶԲԱՆԷ», համոզուած ու գիտակցած էր, թէ՛ ինք պէտք է մնայ ու մարտնչի, տոկայ ու դիմանայ այն հողմերուն ու փոթորիկներուն դէմ, որոնք կը փչեն աջէն ու ձախէն, հարաւէն ու հիւսիսէն:

Այդ ուժը, վճռականութիւնը, երբեք ալ պատահական չէին, ոչ անցողական, ոչ ալ երեւակայական, այլ՝ հիմնովին ամրագրուած հայութեան հոգիին ու սրտին մէջ, ինչ որ կը փաստեն հայոց պատմութեան դրուագները, հայ ժողովուրդին սխրագործութիւնները, հայրենիքին կառչածութիւնները եւ, ընդհանրապէս, այն երաշխիքներն ու լծակները, որոնք իրեն համար անվիճելի եւ անզիջելի գրաւականներ եղած են:

Իսկ այդ «յաջողութիւններուն» յենակէտերը հանդիսացած են՝ ԵԿԵՂԵՅԻՆ ու ԴՊՐՈՅԸ, որովհետեւ կար հաւատքը ու տեսիլքը, որ անոնցմով միայն կրնայ հայութիւնը ինքնաբաւարարուիլ, յանուն իր ուժականութեան, անձեռնմխելիութեան ու գործնականութեան, իննչ որ՝ յետագայ պատմաշարերը տուին ատոնց ճշմարտութիւնները,

իրենց արժանի օրինակներով եւ ընթացքներով, որոնց պերճախօս պատկերները, մինչեւ օրս կը մնան մեր չորսդին, անշուշտ, իրենց տարբեր արժանիքներով եւ յատկանիշներով: Այո՛, եթէ հայութիւնը իր դիմագիծը, լեզուն, մշակոյթը չկորսնցուց, ատոնք, գերազանցապէս կը պարտի իր կրթարաններու եւ աղօթատեղիներու կենարարութեան ու դաստիարակութեան ուսանելի ու փոխանցելի ոլորտներուն, որոնցմով ան կըրցաւ ոչ միայն մնալ «պատնէշ»ի վրայ, այլեւ՝ դարձաւ առաջամարտիկ՝ առինքնող ժողովուրդի մը հարազատ զաւակն է ու զայն կրող բարենիշներու յաւակնորդը:

Նոյնիսկ, աննախընթաց Հայոց Ցեղասպանութիւնը, որ պատճառ դարձաւ, բիւրաւոր նահատակներու կորուստին, հազարաւոր տարագիրներու տեղահանութեան ու զանգուածային գաղթերուն, երբեք չընկճեցին, ոչ ալ՝ յուսահատեցուցին հայութեան բեկորները, որոնք ուր որ ականայ կայք հաստատեցին կամ մնայուն բնակութիւն, միշտ ալ՝ կառչած մնացին իրենց գոյակեցութեան արմատներուն, ատոնք ըլլան՝ լեզու ու մշակոյթ, ինքնութիւն ու հաւատամք, ազգութիւն ու հայապատկանելիութիւն, հող ու հայրենիք, առանց որոնց, անկարելի պիտի ըլլար բացատրել անոնց ճակատագիրներուն ապագան: Եւ, ինչպէս որ՝ պատմութիւնը թելադրած, ուղղորդած ու շեշտադրած էր, այլընտրանք չկար, կամ՝ անէացում կամ՝ առճակատում, յանուն կենդանութեան, ուստի, հայութիւնը չէր կրնար շեղիլ իր ակունքներէն, ընդհակառակը, ամէն գնով մնալու հաւատարիմ անոնց, ընտրելով այն ուղիները, որոնք իրեն համար, այլ փոփոխակ կամ երանգ չունէին, բացի կողմնակից մնալու այն ազգային սկզբունքներուն, որոնցմով, ան կրնար պահել իր երթը, դէպի անսահմանութիւն եւ յաւերժութիւն:

Այլապէս, ամէն ինչ կրնար շրջուիլ ու թաղուիլ, եթէ հայութիւնը իր «սրբազանագոյն ուխտ»երէն հեռանար կամ ապակողմնորոշուիր, իսկ ատոնք կրնային դառնալ ի սպառ աղէտութեան, կորնչութեան եւ անորոշութեան մահացու անդունդներ:

Այս արագ եւ անցողիկ հպումներու լոյսին տակ, կ'արժէ ականարկ մը նետել, նաեւ մեր այսօրուան կրթական գոյավիճակին վրայ, որովհետեւ ամէն ժամանակէ աւելի, երբ պայմանները փոխուած են, պարագաները բաղադրուած, կացութիւնները անճիտուած, իրավիճակները տարբերուած, ի՞նչ սկզբունքներու ու հարթակներու վրայ կը գտնուի կրթական կարգավիճակը եւ ո՞ր պէտք է փնտռել անոր գնահատականի արժանի եզրերը: Բնական է, երբ այս թղթածրարին կ'անդրադառնանք կամ զայն հրապարակ կը նետենք, մեր գլխաւոր «դաշտ»ը կը նկատենք անոր շուրջ ծաւալող մտորումները, հիմք ընդունելով, Լիբանանահայ գաղութի կամ համայնքի կեանքը, իր կրթական ցանցով եւ յարակից բազմաթիւ երեսներով (աշակերտութիւն, կրթաթոշակային բեւեռներ, ծրագրային յայտագիր, ուսուցչական կարգավիճակ, եւ այլն), որոնք, ներկայիս կը գրաւեն առաջնահերթ մտահոգութիւններ, առաջադրանքներ ու տնօրինումներ:

Անկասկած, ինչպէս այլոց պարագային, հայ վարժարանները եւս կը գտնուին, իրենց ամենէն սուր ու տագնապալի հիմնախնդիրներուն առջեւ, ոչ-անպայման, իրենց ներքին հարցերով լոկ, այլ նաեւ, իրենց վարկային պատասխանատւութիւններով, աշակերտական կարգուսարքերով, կրթաթոշակային վճարումներով եւ, առհասարակ, այն սեղմումներով, որոնք թէ՛ դպրոցին, թէ՛ ուսուցիչին, թէ՛ ծնողներուն համար, ե՛ն՝ մղձաւանջային ՀՈԳեր:

Ասոնք, տակաւին կը նկատուին այն երեւոյթները կամ իրողութիւնները, որոնք «կը վխտան» դպրոցական-ընտանեկան կեանքին շուրջ, ամէն վերամուտի նախօրէին եւ յետօրէին, որոնք կը տագնապեցնեն իւրաքանչիւր կողմ, իրաւացիօրէ՛ն, սակայն, ատոնց առաջքը առնելու կամ բառնալու միջոցները, մի՛շտ, կամ համեստ են կամ ալ սահմանափակ:

Վստահաբար, այս հանգրուանին, բոլորին կը հետաքրքրէ (չըսելու համար՝ կը տանջէ) լիբանանահայ վարժարաններու կացութեաձեւը, կարգավիճակը, տաճնապները, բացթողումները, պահանջները, կրթաթոշակները եւ յարակից բազմաթիւ հարցերը: Անշուշտ, այս հարցերը, իրենց զանազան ու բազմաթիւ «հարցական»ներով կամ «բաժին»ներով, ինչ որ տեղ ու ձեւ, հասարակաց են՝ բոլոր անոնց համար, որ դպրոցական ունին, աւելի ճիշդ՝ դպրոցի հետ առնչութիւն ունին (սկսած ծնողներէն), նաեւ ուսուցիչներուն հետ, որոնք՝ իրենց կարգին, նախկին թէ նոր հարցադրումներ կամ խնդրագիրներ ունին, պատկան պատասխանատուներուն հետ (որոնք կազմակերպչական, վարչական կամ ուսումնական պարտաւորութիւններ ունին), իսկ այս բոլորին համագումարը, առաւել՝ անմիջական կամ արտակարգ հարցերը, միթէ՞ չեն նշանակեր, որ հայկական դպրոցները, իրենց այլազան մակարդակներով եւ աստիճաններով ունին իրենց համար հրատապ կամ կարելոր արժեչափեր, որոնց կողքով կարելի չէ անցնիլ անտարբերութեամբ կամ անգործութեամբ:

Այս մատնանշումները ի՞նչ կը յուշեն, եթէ ոչ՝ ա՛յն, որ՝ ներկայ «բիրտ» պայմաններուն մէջ, հայ դպրոցը կ'անցնի, մեղմ ըսած, թեժ արարներէ, որովհետեւ՝ մէկ կողմէն՝ երկրին ու տարածքին մէջ տիրող ու շարունակուող ապակայունութիւններէն, միւս կողմէն՝ այդ բոլորը, իրենց ծանր ու գիշատիչ հետքերը ձգելէն ժողովուրդին վրայ, իսկ այդ զարգացումները, առկա՛յ են մանաւանդ, վերջին քանի մը տարիներուն, հուսկ, գոյ են եւ, անհանդուրժելիօրէն, անոնց ներկայութիւնը ցոյց կու տան, ո՛չ միայն թուլութեան ու տկարութեան նշաններ, այլեւ՝ պարտաւորականութիւններ ու դասալքութիւններ, որոնք՝ երբեք կացութեան համար չեն կրնար ըլլալ հանրօգուտ կամ հանրանպաստ: Գաղտնիք չէ, որ հայկական վարժարանները, հակառակ իրենց տարած գնահատելի ճիգերուն, դպրոցանպաստ միջոցառումներուն, բազմաբնոյթ գոհողութիւններուն ու տարատեսակ ներդրումներուն, կը տառապին նորանոր ու շարունակուող մակընթացութիւններէ, տատանումներէ ու ցաւերէ, որոնք հազիւ թէ կապ ունենան անոնց մակարդակներու անկումներէն կամ յետադիմութիւններէն, այլ՝ որոշապէս, այն հանգամանքներէն, որոնք քիչ մը ամէն տեղ կան եւ ամէն հորիզանականի վրայ են, ինչպէս՝

- Արտագաղթի հոսքը, որ տարուէ-տարի նորանոր աճ կ'արձանագրէ, հասկնալի, շօշափելի ու տեսանելի պատճառներով:

- Քաղաքական սուր ու կրծող պայմանները, որոնք շարունակական թափով, թէկուզեւ՝ մերթ ընդ մերթ, կը կլանեն ու կը խանգարեն կայունութեան հաւանական անդորրութիւնը:

- Դէպքերու շարունակուող բեւեռացումը, անակնկալ ու միշտ բռնկող ելեւեջներով, ամենուրեք ստեղծելով փորձանաւոր ու վտանգաւոր խուճապներ:

- Կրթաթոշակներու ու կրթանպաստներու սղաճը (հասկնալի կողմերով), բայց, յաճախ ալ անհաստատ... թռիչքներով:

- Երկրի տնտեսական կազմալուծութեան եւ ահռելի սղութեան առկայութիւնը, կեանքի եւ ապրուստի պայմանները արգելակելու ու սեղմելու սաստկութեամբ:

- Հայ աշակերտութեան, որոշ խաւերու զաւակներուն օտար վարժարաններ յաճախելու կամ նախընտրելու ալիքը, հետզհետէ մտահոգութենէ աւելի տաճնապէ (թէ՛ ինչո՞ւ, այդ ալ ուրիշ... հիւանդկախութիւն մըն է):

- Շրջանաւարտ սերունդներու մեծ մասը, չի փափաքիր մնալ Լիբանան, այլ՝ կը նախընտրէ մեկնիլ այլուր, թէկուզ, դժուար ու խիստ պայմաններ դիմագրաւելու գնով:

- Լիբանանահայ վարժարաններէն աւարտականներ, չըսենք մեծամասնութիւնը, բայց, զգալի թիւ մը, կը մեկնի այլուր, հոս համալսարանական կրթաթոշակի անբաւարարութիւն ունենալով կամ անկարելիութիւն, հետեւաբար, գոյատեւելու անհնարութիւն:

- Յետ համալսարանական իրավիճակը, շատ աւելիով տագնապեցուցիչ է, երբ խնդրոյ առարկայ անձերը աշխատանք գտնելու հնարաւորութիւններ չեն ունենար (կամ ճղճիմ եկամուտներու առջեւ կը գտնուին):

- Համալսարաններուն կրթաթոշակները, ո՞րքանով ընդունելի կը նկատուին եւ ո՞րքանով կը նպաստեն ուսումնառութեան ամբողջացումին:

- Նման իրավիճակներու մէջ գտնուող մեր նոր սերնդակիցներուն, ո՞վքեր կը զօրակցին, կ'օգնեն կամ կը հովանաւորեն, տրամաբանական, գործնական կամ գովաբանական ներդրումներով:

Աստուծոյ, ահաւասի՛կ, փոքր, բայց, «վիթխարի» հարցեր են, որոնք կ'առնչուին (ու առնչուած են) դպրոցական կեանքի ու համալսարանականութեան հետ, որոնց նկատմամբ, եթէ կը պակսին «վերաբերմունքներ» կամ անմիջական «սրսկումներ», անխուսափելիօրէն կը յայտնուին «վերքեր ու սպիւններ», որոնք կը տուժեն մեր նոր սերունդներուն համակեցութեան, կը խափանեն անոնց տեղայնական կեցութեան, կը խաթարեն անոնց ազգային արտայայտչականութեան երթին:

Պատճառները, եթէ բազմաբնոյթ ու բազմակողմ են, անտարակուսօրէ՛ն, զանոնք ինչպէ՛ս պէտք է դիտել, ինչպէ՛ս սրբագրել, ինչպէ՛ս բնութագրել կամ ինչպէ՛ս հիմնաւորել, այնքան ատեն որ՝ պէտք է արագօրէն, հմտօրէն, կազմակերպչականօրէն եւ ծրագրօէն լուծում կամ ելք գտնելու միջոցառումներ որոնել, որոնք, չկան չըսուի, բայց, ԿԱՆ անոնք, միայն, անհրաժեշտօրէն պէտք է լծուիլ այդ բարեկարգումներուն:

Սակայն, այս լայնածիր, պատասխանատու ու բարդ հարցապնդումներուն մէջ, ներկայիս, լիբանանահայութեան համար, ամենէն էական ու հիմնական գործօնն է.

ԼԻԲԱՆԱՆԱՀԱՅ ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐՈՒ ԱՆՍԱՅԹԱՔ ԳՈՅԵՐԹԸ, ՃԱԿԱՏԱԳԻՐԸ ԵՒ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Ասիկա հրամայականութիւն մըն է, անվիճելիօրէն եւ անառարկելիօրէն, որոնցմէ կը բխի մեր վարժարաններու կենսունակութեան, առաքելութեան, հաւատարմագրութեան եւ անփոխարինելիութեան հզօրագոյն «փրկարար»ութիւնը :

Լիբանանահայ վարժարանները, ճիշդ է, չեն այն ինչ որ էին անցնող տարիներուն, բայց, ատիկա ոչինչ կը խանգարէ, որ ան մնայ իր դաստիարակչական եւ ազգային տուչութեան գերագոյն կայմին վրայ:

Զմոռնա՛լ. բոլոր անոնք, որոնք, երէկ այս գաղութին բոլոր ԲԱՐԻՔՆԵՐԷՆ օգտուեցան, վայելեցին զանոնք, կառուցելով, զարգացնելով եւ ծաղկեցնելով զայն, որպէս՝ ոչ միայն դպրոց, այլ՝ ԿՐԹԱՐԱՆ, ՄԿՐՏԱՐԱՆ, ՀՈԳԵՏՈՒՆ եւ մանաւանդ՝ ՄԵՍՐՈՊԱՏՈՒՆ ու ՄԵՍՐՈՊԱՇՈՒՆՉ օճախ, զանոնք ոգեկոչելով, որպէս ՀԱՅԱՀՈՒՆՉ ու ՀԱՅԱԴՐՈՇՄ ոսկետուն:

Այսօր, երբ լիբանանահայութիւնը, իր դպրոցական դռները լայն կը բանայ իր զաւակներուն առջեւ, ամենայն հոգետարութեամբ, հովանաւորութեամբ ու խնամատարութեամբ, նոյնիսկ՝ որոշ համեստութեամբ, սակայն, այն վճռականութեամբ, որ ՀԱՅ ԴՊՐՈՅԸ կանգուն է, կը մնայ այդ յառաջադէմ սլացքին առջեւ, որովհետեւ, ասիկա է իր գոյութեան ու

կենդանութեան խորհրդանիշը, քանի՛

ՀԱՅ ԴՊՐՈՅԸ ՏՈՒՆՆ ՈՒ ԸՆՏԱՆԻՔՆ Է ՀԱՅՈՒԹԵԱՆ:

ՊԱՐՈՅՐ 3. ԱՂՊԱՇԵԱՆ

(Պէյրութ)

24/9/2026

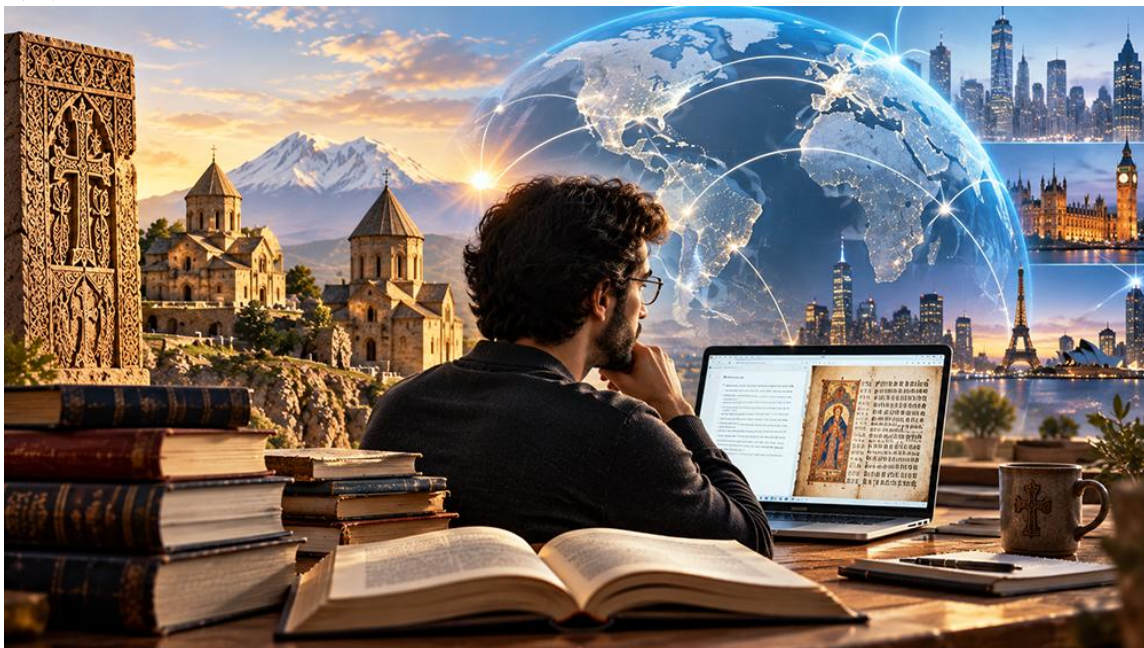
ՏԵՍԱԿԷՏ

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԳԱՂԱՓԱՐՆԵՐԸ ՀԱՅԵՐԷՆՈՎ ԱՐՏԱՅԱՅՏԵԼՈՒ ՀՐԱՄԱՅՆԱԿԱՆԸ

✉ [ՎԱՐՈՒԺ ԹԵՆՊԵԼԵԱՆ](#)

7/9/2026

Աշխարհի մեծ գաղափարները հազուադեպորեն մնացած են այն լեզուին սահմաններուն մէջ, ուր ծնունդ առած են: Անոնք ճամբորդած են երկրէ երկիր, մշակոյթէ մշակոյթ եւ դարէ դար: Իսկ այդ ճամբորդութեան անտեսանելի ուղեկիցները եղած են թարգմանիչները:

Մտածենք պահ մը: Ի՞նչ պիտի ըլլար հայ մշակոյթն ու հայ մտաւոր կեանքը, եթէ հինգերորդ դարուն Սահակ Պարթևի, Մեսրոպ Մաշտոցի եւ անոնց աշակերտներուն՝ Թարգմանիչներուն մեծ շարժումը չըլլար: Աստուածաշունչի թարգմանութենէն մինչեւ ժամանակի աստուածաբանական, փիլիսոփայական եւ պատմագիտական երկերու հայացումը՝ անոնք ոչ միայն օտար գիտելիքը հայերէնի փոխադրեցին, այլ հայերէնը դարձուցին գիտելիք ստեղծելու, մտածելու եւ ամբողջ քաղաքակրթութիւն մը կրելու լեզու:

Դարեր ետք, նոյն երեւոյթին մէկ ուրիշ արտայայտութիւնը կը տեսնենք 19-րդ դարու հայկական զարթոնքի շրջանին, յատկապէս Պոլսոյ մէջ: Եւրոպական գրականութեան, պատմութեան, գիտութեան, քաղաքական ու հասարակական գաղափարներու թարգմանութիւնը հայ ընթերցողին առջեւ բացաւ ժամանակակից աշխարհի դռները եւ միաժամանակ ստիպեց հայերէնը նորոգուելու՝ նոր բառեր, հասկացողութիւններ եւ արտայայտութեան միջոցներ ստեղծելով: Թարգմանութիւնը այսպիսով միայն եւրոպական միտքը հայերուն ծանօթացնելու միջոց չէղաւ. ան նաեւ աշխարհաբարի զարգացման, հայ

մամուլի ու գրականութեան վերելքին եւ նոր հայկական մտաւորականութեան ձեւաւորման շարժիչ ուժերէն մէկը դարձաւ:

Տակաւին, ի՞նչ պիտի ըլլար Եւրոպական Վերածնունդը, եթէ հին յոյն մտածողներուն գործերը դարեր շարունակ չթարգմանուէին:

5-րդ եւ 19-րդ դարերու Հայոց պատմութեան այս երկու մեծ հանգրուաններուն միջեւ դարեր կան, բայց զանոնք միացնող սկզբունքը նոյնն է. լեզուն կը զարգանայ, երբ կը ստիպուի նոր գիտելիքներ եւ նոր գաղափարներ արտայայտել: Եւ ասիկա անցեալին չի պատկանիր միայն:

Նոյն գիտակցութեան ժամանակակից արտայայտութիւններէն մէկը կարելի է տեսնել Գալուստ Կիւլպենկեան Հիմնարկութեան Հայկական Համայնքներու Բաժանմունքին նախաձեռնած թարգմանական ծրագրին մէջ: 2015-ին սկսած «[Գալուստ Կիւլպենկեան թարգմանական մատենաշար](#)» (Calouste Gulbenkian Translation Series) նպատակ ձգած է ընկերային եւ մարդկային գիտութիւններու հիմնարար աշխատութիւնները հայերէնի մատչելի դարձնել: Տուքոյէն, Արենտէն, Սայիտէն եւ Հապերմասէն մինչեւ Սփիւլաք, Ռոլզ եւ Վենուրի՝ խնդիրը պարզապէս կարեւոր գիրքեր հայերէնի թարգմանելը չէ: Խորքին մէջ փորձը նոյնն է, ինչ որ եղած է մեր պատմութեան ուրիշ հանգրուաններուն՝ հայերէնը դնել նոր գաղափարներ արտայայտելու անհրաժեշտութեան առջեւ եւ այդ անհրաժեշտութեան միջոցով ընդարձակել անոր բառապաշարն ու հասկացողական դաշտը:

Այս իմաստով ուշագրաւ է, որ հիմնարկութիւնը իր թարգմանական ծրագրի նպատակներուն շարքին կը նշէ հայերէնի արդիականացումը՝ նոր բառապաշար ներմուծելով: Ան նաեւ կը շեշտէ թարգմանութեան գիրքերու համալսարաններու մէջ շրջանառութեան եւ ժամանակակից համաշխարհային մտածողութեան հետ հայերէնի կապը պահպանելու անհրաժեշտութիւնը: Այսինքն՝ թարգմանութիւնը այստեղ արդիւնք չէ միայն. լեզուաշինութեան եւ մտաւոր զարգացման գիտակցութեամբ միջոց է: Ոչ մէկ ստեղծագործ մշակոյթ ծաղկած է միայն ինքն իրեն խօսելով: Ան նախ լսած է ուրիշները, եւ լսելու համար՝ թարգմանած:

Թարգմանութիւնը բառեր փոխադրել չէ

Մենք յաճախ թարգմանութիւնը կը պատկերացնենք որպէս օտար լեզուով գրուած նախադասութիւնը հասկնալ եւ նոյն միտքը հայերէնով արտայայտել: Բայց իսկական թարգմանութիւնը շատ աւելին է: Ամէն լաւ թարգմանութիւն նոր մտածողութիւն մը կը բերէ լեզուին մէջ: Ան մեզի միայն նոր բառեր չի տար. նոր հասկացողութիւններ, նոր հարցադրումներ եւ աշխարհը դիտելու նոր եղանակներ կու տայ: Որովհետեւ լեզուն միայն հաղորդակցութեան միջոց չէ: Լեզուն նաեւ մտածելու միջոց է:

Երբ հայերէնի մէջ կը մտնեն «քննական մտածողութիւն» (critical thinking), «ճանաչողական կողմնակալութիւն» (Cognitive Bias), «համակարգային մտածողութիւն» (Systems thinking), «արուեստական իմացականութիւն» (Artificial intelligence-AI), «վարքագծային տնտեսագիտութիւն» (Behavioral economics) կամ նման նոր հասկացողութիւններ, պարզապէս մեր բառապաշարը չէ, որ կը հարստանայ: Կ'ընդարձակուի նաեւ հայերէնով այդ գաղափարներուն մասին մտածելու, զանոնք քննարկելու եւ անոնցմէ նոր միտքեր

զարգացնելու մեր կարողութիւնը: Այս է թարգմանութեան ամենէն կարեւոր ուժերէն մէկը: Լեզուին նոր բաներ ըսելու կարելիութիւն տալով՝ ան մարդուն նաեւ նոր բաներ մտածելու կարելիութիւն կու տայ:

Ի՞նչ կը թարգմանենք այսօր:

Մենք՝ հայերս, արդար հպարտութեամբ կը խօսինք մեր գրականութեան, մատենագրութեան, տպագրութեան պատմութեան եւ մեծ հեղինակներուն մասին: Բայց քիչ կը պատահի, որ հարցնենք. Ի՞նչ կը թարգմանենք այսօր: Եւ աւելի կարեւորը՝ ինչո՞ւ ճիշդ այդ գիրքերը կը թարգմանենք: Հայերէնը, անշուշտ, հարուստ է թարգմանական գրականութեամբ: Համաշխարհային գրականութեան դասականներն ու ժամանակակից հեղինակները շարունակ կը թարգմանուին, եւ շնորհալի թարգմանիչներ մեծ նուիրումով կը կատարեն այդ աշխատանքը, եւ շնորհակալ աշխատանք կը տանին: Գրականութիւնը կը հարստացնէ լեզուն, կը խորացնէ մարդկային փորձառութեան մեր ընկալումը, կը զարգացնէ երեւակայութիւնը եւ կը յղէ մեր զգացական ընկալումը: Բայց ժողովուրդ մը պահանջները չեն սահմանափակուիր զգացական փորձառութեամբ: Ան նաեւ մտածելու կարիք ունի:

Այսօր աշխարհը աննախընթաց արագութեամբ կը փոխուի: Արուեստական իմացականութիւնը (ԱԻ) կը վերաձեւէ աշխատանքն ու կրթութիւնը: Նեարդագիտութիւնը նոր լոյս կը սփռէ մարդկային ուղեղին վրայ: Ծինագիտութիւնը կը փոխէ բժշկութիւնը: Տնտեսագիտութիւնը, քաղաքագիտութիւնը եւ ընկերաբանութիւնը նոր գործիքներ կու տան հաւաքականութիւնները հասկնալու համար: Կլիմայական փոփոխութիւնը մեզ կը ստիպէ վերանայելու զարգացման, տնտեսութեան եւ բնութեան հետ մեր յարաբերութեան մասին բազմաթիւ համոզումներ:

Այս բոլորը որքանո՞վ հասանելի են հայերէնով: Հարցումը կարեւոր է, որովհետեւ եթէ մեր ժամանակներու հիմնական գաղափարները կարելի չէ հայերէնով կարդալ եւ քննարկել, ժամանակի ընթացքին հայերէնը կրնայ մնալ մեր յիշողութեան, զգացումներուն եւ գրական ստեղծագործութեան լեզուն, բայց աստիճանաբար նուազ կրնայ մասնակցիլ այն մտաւոր գրոյցին, որ կը ձեւաւորէ մեր ներկան եւ ապագան: Լեզու մը չի կրնար միայն անցեալի լեզուն ըլլալ եւ միաժամանակ կենսունակ մնալ: Ան պէտք է կարենայ խօսիլ նաեւ ապագային մասին:

Բայց կայ եւ տարբեր հարց մը. թարգմանելը ինքնին բաւարար չէ: Թարգմանուած գիրքը պէտք է նաեւ ընթերցող ունենայ, քննարկուի, գրախօսուի, մտնէ համալսարան, մամուլ եւ հանրային գրոյց: Այլապէս նոր գաղափարը հայերէն բառեր կը ստանայ, բայց տակաւին հայ մտաւոր կեանքին մաս չի դառնար: Թարգմանութեան իսկական յաջողութիւնը կը սկսի այն ատեն, երբ թարգմանուած գաղափարը կը դադրի օտար գիրքի մը գաղափարը ըլլալէ եւ կը սկսի հայերէնով մտածող մարդոց մէջ ապրիլ: Պատահական չէ, որ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան թարգմանական ծրագրին շուրջ կազմակերպուած քննարկումներուն մէջ եւս շեշտուած է թարգմանուած գործերը համալսարանական շրջանառութեան մէջ դնելու եւ զանոնք քննական մտածողութեան զարգացման ծառայեցնելու կարեւորութիւնը:

Թարգմանութիւնը որպէս ընտրութիւն

Ոչ մէկ ժողովուրդ կրնայ թարգմանել աշխարհի մէջ հրատարակուող բոլոր գիրքերը: Հետեւաբար թարգմանութիւնը միշտ ընտրութիւն կ'ենթադրէ: Ամէն անգամ, երբ գիրք մը կը թարգմանենք, գիտակցաբար կամ ոչ, որոշում մը կ'առնենք. այս գաղափարը արժանի է մեր լեզուին մէջ ապրելու: Հետեւաբար հարցը միայն այն չէ, թէ որքան կը թարգմանենք: Հարցը այն է, թէ ի՞նչ կը թարգմանենք: Կրնանք հարիւրաւոր վէպեր թարգմանել եւ միաժամանակ հայերէնով գրեթէ չունենալ ժամանակակից տնտեսագիտութեան, հոգեբանութեան, կրթութեան, գիտութեան փիլիսոփայութեան կամ արուեստական իմացականութեան կարեւոր աշխատութիւնները: Ասիկա գրականութեան դերը նուազեցնել չի նշանակեր: Ընդհակառակը:

Առանց գրականութեան մշակոյթ մը կը կորսնցնէ իր հոգին: Բայց առանց ժամանակակից գիտելիքի եւ գաղափարներու՝ ան կրնայ կորսնցնել աշխարհը հասկնալու կարողութիւնը: Հետեւաբար թարգմանական քաղաքականութեան մը հիմնական հարցումը պէտք չէ ըլլայ միայն՝ «այս գիրքը պիտի վաճառուի» կամ «հեղինակը հանրածանօթ է»: Աւելի կարեւոր է՝ այս գիրքը ի՞նչ նոր բան կը բերէ հայ ընթերցողին: Կ'ընդարձակէ՞ անոր աշխարհայեացքը: Կը ստիպէ՞ վերանայելու իր համոզումները: Նոր հարցադրումներու առիթ կը ստեղծէ՞: Հայերէնի մէջ կը բերէ՞ գիտելիք մը կամ մտածելակերպ մը, որ տակաւին գոյութիւն չունի: Որովհետեւ ժողովուրդ մը չի հարստանար միայն իր գրադարանին մէջ աւելի շատ գիրքեր ունենալով: Ան կը հարստանայ, երբ այդ գիրքերը կը բազմապատկեն իր մտածելու կարողութիւնը:

Թարգմանիչը՝ լուռ մշակութային գործիչ

Այս բոլորէն ետք թարգմանիչին կարեւորութիւնը աւելի պարզ կը դառնայ: Թարգմանիչը պարզ միջնորդ մը չէ երկու լեզուներու միջեւ: Երբ ամիսներ, երբեմն տարիներ կը նուիրէ գիրքի մը թարգմանութեան, ան միայն նախադասութիւններ չի փոխադրեր մէկ լեզուէն միւսը: Ան հայ ընթերցողին առջեւ պատուհան մը կը բանայ դէպի մտածողութեան ուրիշ աշխարհ մը: Բայց ժամանակակից մտքի թարգմանութիւնը նաեւ եզրաշինութեան աշխատանք է:

Երբ հայերէնը տակաւին պատրաստ համարժէք չունի նոր հասկացողութեան մը համար, թարգմանիչը ստիպուած է ոչ միայն թարգմանելու, այլ երբեմն նաեւ լեզուական լուծում ստեղծելու: Նոր բառ մը ստեղծելը բաւարար չէ: Անիկա պէտք է ճշգրիտ եւ հասկնալի ըլլայ, ապա ընդունուի ու գործածութեան մէջ մտնէ: Այս իմաստով թարգմանիչը երբեմն ոչ միայն երկու լեզուներու միջեւ միջնորդ է, այլ նաեւ հայերէնի ապագայ բառապաշարը կերտողներէն մէկը:

Այս մարտահրաւերը տեսական չէ միայն: Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան թարգմանական ծրագրի փորձառութեան մէջ եւս թարգմանիչները անդրադարձած են հայերէն համարժէքներ գտնելու եւ նոր կամ անսովոր եզրերը ընթերցողին հասկնալի դարձնելու դժուարութեան: Հիմնարկութեան ծրագիրը սկզբնապէս նախատեսած էր նաեւ նոր եզրաբանութեան տարածման միջոցներ:

Հետեւաբար, թարգմանիչը պէտք է հասկնալ կարենայ իր ժամանակը, հետեւիլ գաղափարներու շարժումին եւ գատորոշել այն գործերը, որոնք կրնան իսկապէս բան մը աւելցնել իր մշակոյթին:

Հայ մշակոյթի պատմութեան մէջ այս գիտակցութիւնը նոր չէ: Մեր մատենագիրները, վարդապետներն ու Մխիթարեան հայրերը ուրիշ ժողովուրդներու իմաստութիւնը հայերէնի փոխադրելը երբեք ազգային ինքնութեան սպառնալիք չնկատեցին: Ընդհակառակը՝ հասկցան, որ ուրիշին ստեղծածը իւրացնելով եւ հայերէնով վերարտադրելով՝ լեզուն եւ մշակոյթը կը հարստանան: Այսօր խնդիրը նոյնն է, միայն աշխարհն է անհամեմատ աւելի արագ: Ամէն օր նոր գաղափարներ կը ծնին: Նոր գիտելիքներ կը փոխեն մեր պատկերացումը մարդուն, հասարակութեան, կրթութեան, տնտեսութեան եւ նոյնիսկ բանականութեան մասին: Բոլորը չենք կրնար թարգմանել: Անհրաժեշտ ալ չէ: Բայց պէտք է գիտնանք, թէ որո՞նք արժանի են հայերէնով ապրելու: Եւ թերեւս հոս է մեր ժամանակներու թարգմանութեան մեծագոյն պատասխանատուութիւնը:

Լեզու մը չի պահպանուիր միայն որովհետեւ մարդիկ կը շարունակեն խօսիլ զայն: Ոչ ալ միայն անցեալի գրականութիւնը վերահրատարակելով: Լեզու մը իսկապէս կ'ապրի, երբ անով կարելի է մտածել ժամանակակից աշխարհին մասին: Երբ կարելի է անով խօսիլ ոչ միայն մեր յիշողութեան, այլ նաեւ մեր ապագային մասին: Երբ նոր սերունդը ստիպուած չէ ուրիշ լեզուի անցնելու ամէն անգամ, երբ կ'ուզէ հանդիպիլ նոր գաղափարի մը:

Արեւմտահայերէնի պարագային այս հրամայականը կրկնակի է: Լեզու մը, որ արդէն կը պայքարի իր առօրեայ գործածութեան տարածքը պահպանելու համար, չի կրնար ինքն իրեն թոյլ տալ հրաժարելու ժամանակակից գիտելիքի լեզու ըլլալու իր հանգամանքէն: Այս պատճառով թարգմանութիւնը մշակութային երկրորդական աշխատանք մը չէ: Անիկա լեզուի ապագան կառուցելու միջոցներէն մէկն է:

Եւ թերեւս ազգի մը մտաւոր հարստութիւնը պէտք չէ չափել միայն այն հարցումով, թէ քանի՞ մեծ գիրք ան արտադրած է: Պէտք է հարցնել նաեւ՝ համաշխարհային քանի՞ մեծ գաղափարներ ծնունդ առած են իր լեզուով: Որովհետեւ ազգ մը կը մեծնայ ոչ միայն իր գրածներով:

Ան կը մեծնայ նաեւ իր թարգմանածներով:

ԹՈՒԱՅԻՆ ԱՐՀԵՍՏԱԳԻՏՈՒԹԵԱՆ ԴԱՐՈՒՆ՝ ԻՆՉՊԷՍ ԴԱՌՆԱԼ ԻՆՔՆԻՇԻՄԱՆ

Ուքրաինան անօդաչու սարքերով հարուածներ հասցուց Ռուսաստանի մի քանի շրջաններու մէջ՝ «Եանտէքս» արհեստագիտութեանց ընկերութեան կեդրոնատեղիներուն եւ ամպային տուեալներու շտեմարաններուն (cloud): Այս հարուածները ծանր հետեւանքներ ունեցան՝ հասնելով մինչեւ Հայաստանի թաքսիի եւ

առաքման ծառայութիւններուն, ժամանակաւորապէս խափանելով անոնց գործունէութիւնը եւ անմիջականօրէն ազդելով բազմահազար վարորդներու, ինչպէս նաեւ նոյնքան յաճախորդներու եւ պատուիրատուներու վրայ:

Այսպէսով, Հայաստանը եւս կը տուժէ երկու օտար երկիրներու միջեւ տեղի ունեցող թշնամական յարձակումներէն: Այս երեւոյթին արժէ յատկապէս անդրադառնալ, քանի որ անիկա արդի աշխարհի տնտեսութիւններու ծայր աստիճան փոխկապակցուածութեան ցայտուն դրսեւորումն է: Նոյնն է պարագան ԱՄՆ-ու եւ Իսրայէլի կողմէ Իրանի դէմ կատարուած յարձակումին, որ քարիւղի գիններու աճ կը յառաջացնէ՝ վնասելով համաշխարհային բոլոր տնտեսութիւններուն:

Եանտէքս»-ը Հայաստանի մէջ մենաշնորհային դիրք ունի: Որպէս փոքր երկիր՝ Հայաստան իր ներքին շուկային մէջ չունի անոր հետ մրցակցելու ընդունակ որեւէ ընկերութիւն: Ինչ կը վերաբերի արեւմտեան երկիրներուն, որոնք ունին նմանատիպ ծառայութիւններ առաջարկող ընկերութիւններ, հայկական շուկան անոնց համար այնքան ալ շահութաբեր առիթ մը չի ներկայացներ: Աւելի՛ն, մինչեւ անցեալ տարի պատերազմական գօտի նկատուող այս երկիրը բնաւ հրապուրիչ չէր մեծ ներդրումներ պահանջող ծրագրեր իրականացնելու համար:

Այս իրավիճակը հրատապօրէն առաջ կը քաշէ երկրին թուային ինքնիշխանութեան կերտման ու պաշտպանութեան հարցը: Թուային ոլորտը երթալով աւելի գերիշխող դիրք կը գրաւէ ժամանակակից քաղաքակրթութեան մէջ: Այսօր անիկա կ'առնչուի այն ամէն ինչին, որ կը սահմանէ պետութեան մը ինքնիշխանութիւնը, սկսեալ՝ քաղաքացիներու անձնական տուեալներու պաշտպանութենէն մինչեւ տնտեսութիւն, հաղորդակցութիւն, պետական համակարգի կառավարում, դրամատնային համակարգ, բանակ, բժշկութիւն, գիտութիւն եւ մարդկային կեանքի ամէնէն տարբեր բնագաւառները: Թուայնացումը ներթափանցած է ամէնուրեք: Ընտրութիւններու ժամանակ տեղեկատուութիւնը կը դառնայ խառնածին (հիպրիտային) յարձակումներու գլխաւոր գէնքերէն մէկը. քարոզչական նպատակներով տարածուող կեղծ լուրերը կ'օգտագործեն թուային տուեալները՝ ընտրողներու որոշումներուն վրայ ազդելու համար, ինչ որ պարագան էր անցեալ Յունիսին՝ Հայաստանի խորհրդարանական ընտրութիւններուն:

Թէեւ Հայաստան երթալով աւելի կը ճանչցուի իբրեւ համակարգչային ծրագրաւորման մէջ առաջատար երկիր, սակայն անոր ներքին շուկան տակաւին չափազանց փոքր է մրցունակ եւ շահաբեր այնպիսի ընկերութիւններ ստեղծելու համար, որոնք կրնան բաւարարել երկրին սեփական թուային կարիքները: Նոյնիսկ Եւրոպան միջոցներ չունի մրցելու Միացեալ Նահանգներու եւ անոր թուային հսկաներուն, ինչպէս՝ Google-ի, Amazon-ի, SpaceX-ի եւ բազմաթիւ ուրիշներու հետ: Սակայն Եւրոպան օժտուած է անհրաժեշտ օրէնսդրութեամբ, ռազմավարութեամբ եւ քաղաքական կամքով՝ պաշտպանելու իր քաղաքացիներուն տուեալները եւ, որոշ չափով, նաեւ իր տնտեսական շահերը, ինչ որ տակաւին պարագան չէ Հայաստանի, ոչ ալ բազմաթիւ այլ փոքր պետութիւններու, որոնք կը պայքարին իրենց ինքնիշխանութիւնը կերտելու համար: Խնդիրը, ի դէպ, «Եանտէքս»-ի ռուսական ընկերութիւն ըլլալը չէ. կացութիւնը ճիշդ նոյնը պիտի ըլլար նաեւ այն պարագային, եթէ մենաշնորհային այս դիրքը գրաւած ըլլար չինական կամ ֆրանսական որեւէ ընկերութիւն: Օրինական լիարժեք դաշտ ունենալը նուազագոյնն է. անիկա թոյլ կու տայ թշնամական յարձակումի կամ խափանարարութեան (սապոթաժ) պարագային

վտանգի չենթարկել երկրին կենսական շահերը եւ այլընտրանքային լուծումներ գտնելու կարելիություն ունենալ:

Այսօր թաքսիի եւ առաքման ծառայություններն են, որոնք զոհ գացին թշնամական հարուածներու: Վաղը անոնք կրնան ըլլալ դրամատուները, օդանավորդությունը, երկաթուղիները, օդերեւութաբանությունը, էլեկտրական ցանցը, տեղեկատվությունը, համակարգչային ենթակառուցվածքները, պետական վարչարարությունը կամ ռադիոկայանները... Մեր առօրեան կախեալ է թուային ծրագրերէ: Իսկ այս ծրագրերը պէտք ունին թուային պահեստանոցներու, ամպային դրութեան, որոնք ենթակայ են յարձակման վտանգի, թէ՛ թուային ահաբեկիչներու կողմէ, թէ՛ ալ ռազմական գործողութեանց: Այս պայմաններուն մէջ հարց կը դառնայ՝ ինչպէ՞ս մնալ ինքնիշխան:

ԺԻՐԱՅՐ ԶՈԼԱՔԵԱՆ

ՆՈՐ ՅԱՌԱՋ

15/10/2026

«Անկախություն»ը Կը Խօսեցնէ.

ՈՐ ՈՒՂԻՈՎ Կ'ԸՆԹԱՆԱՅ՝

ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆ-ԸՆԴԴԻՄՈՒԹԻՒՆ ՏՈՒԵԱԼԸ ՀԱՐԹԱԿՆԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ

Դարձեալ տպաւորություն կար, որ Հայաստանի Հանրապետութեան անկախութեան տօնը, ուրախություն ու գոհունակություն, ցնծություն ու հպարտություն, յուսադրություն ու կայունություն կը պարգեւէ հայրենիքին թէ՛ համայն հայութեան: Տարօրինակ էին այդ ակնկալությունները, անբնական էին այդ մտածումները կամ անտեղի էին այդ սպասումները, երբ՝ ի դէմս անկախութեան

տօնակատարություններուն, այլընկրանք չկար (չէր կրնար ըլլալ), այնքան ատեն որ՝ անիկա իւրաքանչիւր հայու համար սրբություն մըն էր, իր գոյութեամբ, արժանապատուութեամբ, սրտամօտիկութեամբ, զգացողութեամբ եւ իրապաշտութեամբ, միանգամայն:

Կասկած չկայ, որ հայ ժողովուրդին մեծ մասը, Հայաստանէն թէ՛ Սփիւռքէն ներս, այդ հոգեպարարական զգացումներով եւ ոգեշնչումներով համակուած էր, որովհետեւ հայրենիքին ինքնիշխանությունն ու գերակայությունը, իրենց պետականութեամբ, այդ ճանաչողութեամբ ու սկզբունքներու հաւատքով ու վճռակամութեամբ փարած են անոնց: Եթէ հայ ժողովուրդը, ցայսօր մնաց պատնէշի վրայ, պայքարեցաւ ու մարտնչեցաւ, կանգուն մնալու, դիմադարձելով բազում վտանգներու եւ աղէտներու, միայն այդ առաջադրանքներուն հարազատ մնալու հեռանկարներով, կը նշանակէ, որ՝ իրերայաջորդ սերունդներուն մօտ, այդ պահպանումն ու գործադրումը ԳԻՏԱԿՅՈՒԱԾ էր, ըմբռնուած ու

հաղորդուած, նոյնիսկ ի գին այն մարտահրաւերներուն, որոնք կը ցցուէին իր առաջ, ներքին թէ արտաքին աղբիւրներէ, հետեւաբար, զանոնք չէզոքացնելը կամ չքացնելը, «ճիտ»ին պարտքը կը նկատուէր չընկրկելու, չնահանջելու կամ անձնատուր չդառնալու, որեւէ արհաւիրքներու ու սոսկումներու դիմաց:

Իսկ պատճառնէ՞րը այդ ամբակուռ հոսանքներուն, կեցուածքներուն ու մօտեցումներուն կառչած մնալը, միշտ այն երազն էր, տեսիլքը, անկախութենէն երբեք չհրաժարիլ, չմոռնալ ու չանտեսել զայն, որովհետեւ նման հաւանականութիւններու պարագային, անիկա ոչ միայն կրնար կորսուիլ եւ անհետանալ, այլ՝ ի սպառ... շոգիանալ:

Ճիշդ է, աշխարհաքաղաքական պայմանները, ոչ թոյլատու, ոչ ալ ձեռնտու էին, որ հայոց անկախութիւնը դառնար իրականութիւն, բայց, ատոնք իսկ խոչընդոտներ չէին, որ անիկա, օր մը, պիտի յայտնուի ու վերածուի, պաշտամունքի արժանի վէմի մը ու խարխիւսի մը:

Ի վերջոյ, 21 Սեպտեմբեր 1991ին, սպասուած անկախութիւնը ժամանեց, յուրախութիւն հայութեան, քանի այդքան դարերէ սպասումներէն ետք, անոր գալուստը, նոր շունչ մը տալու եւ ինքնաբաւարարութիւն մը շնորհելու առիթ մը պիտի հանդիսանար, համաշխարհային ընտանիքներուն մաս կազմելու ու դէպի նոր հորիզոններ ընթանալու ուղիներ հարթելու հաստատականութեամբ:

Ճիշդ է, այդ իրագործումները յաջողցնելու համար, թէ՛ ժամանակի պահանջք կար, թէ՛ փորձառուներու պակաս, թէ՛ դիւանագիտական, թէ՛ տնտեսական բարդ ճանապարհ մը անցնելու փորձութիւն, զանոնք յաղթահարելը ու դիմակալելը, կը պարտադրէին ու կը ստիպէին, արդարացնելու անկախութեան վրայ յոյս ու դրոշմ ձգելու հետքը, հաւատալով, որ այդ երթով միայն կրնան գուրգուրալ անոր վրայ, խնամել ու կենդանացնել ճիգերը, որպէսզի ան երբեք չընկրկի, խարխափի կամ տկարանայ:

Դժուարին երկունքներ, ճնշելի պայմաններ, սահմանափակ կարելիութիւններ, անծանօթ արահետներ եւ, ընդհանրապէս, նոր աշխարհ մը մուտք գործելու ու շփուելու, յարաբերելու ու բանակցելու հնարաւորութիւններ գտնելու հրամայականներ, որոնք անկախութեան սլացիկութեամբ, հեզասահութեամբ, նախաձեռնութեամբ ու մասնակցութեամբ միայն կրնային թարմացնել, կենարարել, աճեցնել ու ծաղկեցնել անոր էութիւնը, անվիատ կամքով, անսպառ կիրքով, անհաշիւ եռանդով եւ անսահման ծառայութեամբ, նուիրուածութեամբ ու զոհողութեամբ:

Այդ «ուխտագնացութիւնները եւ երդմնառութիւնները, ծրագրաւորումները ու մշակումները», անկախութեան երթելէկը ու գոյաշարժը դրսեւորելը, եղան այն հզօր կռուանները, որոնք դարձան անկախութեան յենակէտերը, քայլ առ քայլի յաջորդականութեամբ, աստիճանական յառաջդիմութիւններով, զգալի նուաճումներով, անկախութեան հզօրացման հող պատրաստել, բայց, իրադարձութիւնները միշտ ալ բաւարարապէս նպաստաւոր չէին, որովհետեւ, անիկա տակաւին, իր սկզբնական հանգրուաններուն մէջ էր, սպասելով այն պահերուն, երբ աւելի հիմնաւոր դիրքերու վրայ կը յայտնուի, փորձագէտ հեղինակներու կազմաւորումով ու մասնագէտներու ընտրանքով, որոնց միջոցով, անկախութիւնը, հետզհետէ կրնայ գտնել իր ելիցը ու վերելքը:

Ահաւասիկ, այդ ընթացքներուն ու տեղաշարժերուն առողջացումն ու կենսունակութիւնն էին, որ անկախութիւնը պիտի պսակէին հրայրքի եւ վերապրումի սերմերով:

Այս դասական հակիրճ մտորումներէն ետք, որոնք կրնան դուրս բանալ այն լրացումներու, թէ 35 տարուան անկախութիւնը, ո՞րքանով կրցաւ թափանցիկ դառնալ, ո՞րքանով՝ գոհացուցիչ եւ ո՞րքանով՝ ընդունելի:

Անշուշտ, խօսքը կը վերաբերի յատկապէս այն ժամանակներուն, երբ առաջին երեք նախագահներու պաշտօնավարութիւններն էին, ապա, վերջին վարչապետութեան

իշխանութիւնը, որոնց գործունէութիւնները ու ղեկավարութիւնները, միշտ չէ որ ողջունելի ու ծափահարելի եղած են, մասնաւորաբար, ի լուր, երկրորդ եւ երրորդ նախագահներուն, որոնց մասին գովեստով կամ դրականութեամբ խօսիլը, ոչ միայն անհեթեթութիւն է, այլեւ՝ ցաւցնող ցնորք:

Մօտաւորապէս չորսուկէս միլիոննոց Հայաստանի բնակչութիւնը, ինչո՞ւ այսօր, կը հաշուէ շուրջ երկուկէս միլիոն, ինչո՞ւ գաղթեցին հայրենաբնակները իրենց երկրէն, ինչո՞ւ դժգոհ էին, ինչո՞ւ պրկուած էին, ինչո՞ւ անխօս էին եւ բազմաթիւ այլ հարցադրումներ, իսկ այս երկու (չ)նախագահները, տասական տարիներ «տիրելէ եւ իշխելէ» ետք, պարզ դարձաւ, այլեւ՝ բացայայտուեցաւ, որ անոնք նշանաւոր թալանչիներ են, կեղեքիչներ, յափշտակիչներ, ամէն մէկը անձամբ թէ ընտանիքով կամ մերձաւորներով, ամբողջ Հայաստանը եւ հայաստանցիները «կռփած, լլկած ու քամած» են, առանց պատասխանատւութեան կանչուելու, ամէնէն խիստ պատիժներու ենթարկուելու վճիռներով, դժբախտաբար, անոնք մնացին հրապարակներու եւ այլուր՝ խամաճիկներու դերերու ու շրջանակներու մէջ, իրենց ներքին եւ արտաքին ԱԻԱԸՆԵՐՈՒ պահպանումով (ընդ որուն՝ նաեւ արտասահմանեան), առաւել՝ փոխանակ իրենց ծննդավայր (՝) Արցախին տէր դառնալու ու հոն վերադառնալու, այս մարդուկները, առօր-փառօր, շրջեցան ու կը շրջին ամենուր, յատկապէս, երկրորդ նախագահը, որ «գայիմ»ի ու «տուզ»ի հովերով, խորհրդարանական ընտրութիւններուն նախօրեակին, ամենուր էր, իր «ծախու» թիմակիցներով:

2018ի «թաւշեայ յեղափոխութիւն»ը, երբ ծնունդ առաւ, իր զանազան դերերով ու թելաւորումներով, դարձեալ չկրցաւ ազդու ներկայութիւն մը դառնալ, մինչեւ որ՝ վերածուեցաւ ուրիշ «խմբավար»ի մը, այն տարբերութեամբ, որ իր երթը շարունակեց դէպի «իրական Հայաստան», ապա, «չորրորդ հանրապետութիւն» առանցքին, հուսկ, բոլորովին այլ բեւեռներու վրայ թառելով, նոր լոգունգներու փնտռտութով ու կառչումով, շեշտելով, որ՝ ինք պատերազմի դէմ է, այլ՝ պաշտպան խաղաղութեան, առաւել՝ իր հարեւաններու հետ, մերձեցումներու հակամէտ մը, նոյնիսկ մոռնալով, որ՝ եթէ Հայաստանի իշխանութեան վարչապետ է, ապա, թոյլատրելի՞ է, որ Սփիւռքը ու սփիւռքահայութիւնը... անտեսուին:

Այս մասին եւ ընդհանրապէս բազմաթիւ անգամներ անդրադարձած եմ ու «կշիռ»ներու վրայ դրած եմ այս «աղաղակող» կացութիւնները, իմ հայեցողութեամբ ու տեսադաշտերով: Մակայն, հիմա, 35ամեակ է ու կը կարծուէր, որ այս կամ այն կողմը, իշխանութիւն կամ ընդդիմութիւն, քիչ մը խելքի կու գան ու կը զգաստանան, բայց, աւելի կը լրջանան ու կը համեստանան, առանց զիջելու իրենց հայեացքներէն, տեսակէտներէն ու դիրքերէն, բայց, կը տեսնենք որ խայտառակութիւնները կը շարունակուին Ազգային Ժողովէն ներս:

Չենք գիտեր, ի՞նչ պիտի անուանենք այդ ամօթալի ասեկոսները, ի՞նչ բառապաշարներով, ի՞նչ անուանարկումներով, քանի ատոնք ի՞նչ պատիւ ու վարկ կը բերեն Հայաստանի պետութեան եւ առհասարակ հայութեան ժողովրդականութեան:

Ահաւոր ու չլսուած ու չտեսնուած տգեղ տեսարաններ, անվայել արտայայտութիւններ, կշտամբանքներ իրարու նկատմամբ, այլանդակ վերաբերմունքներ, իսկ ասոնք, ո՞վ ըսաւ, որ նորութիւններ են՝ Ազգային Ժողովի մէջ եւ անոր պատգամաւորներուն մօտ, տակաւին չհաշուած ծեծուրդտութիւններն ու հրմշտութիւնները:

Կը մնայ զարմանալ (թէ՞ ապշիլ), որ Ազգային Ժողովը ինչպէ՞ս կը պատկերացնէ ու կը գնահատէ իր ելոյթները, երբ ի՞նչ ժողովրդավարութեան, ի՞նչ կրթութեան, ի՞նչ համակեցութեան, ի՞նչ հասկացողութեան մասին կը խօսուի, մոռնալով՝ հայրենիքի բարօրութեանց, օրինակելիութեանց, իմաստալիութեանց ու նշանակելիութեանց գերադասութիւնները, մինչ պատգամաւորները կը զբաղին պոռչտութիւններով, զիրար վարկաբեկելով եւ անարգելով:

Նախապէս գրած էի, թէ ժամն է, որ նոր Ազգային Ժողովը նուիրուի կառուցողական ու շինարարական օրակարգերու քննարկումներու, բայց, ի նչ հեզմանք, կը տեսնենք ու կը լսենք ամէն ոք միւսին «թղթապանակ»ը կը բանայ, զայն պախարակելու ու սեւցնելու, ճղճիմացնելու ու մեղաւորելու փորձերով:

Միթէ ասիկա՞ էր անկախութեան որդեգրումը եւ անկէ պտղաբերուելու ու կողմնորոշուելու հրճուանքը ու գոյարշաւը, իսկ ժողովրդավարութիւնը ո՞ր կը գտնուի կամ ինչպէ՞ս կարելի է զայն բնորոշել, այնքան ատեն, որ՝ անոնք հիմնովին բացակայ են, իսկ Ազգային Ժողովը աստոր տխուր ու խեղճուկրակ արատաւոր խորհրդանիշը սկսած է դառնալ:

ՊԱՐՈՅՐ Յ. ԱՂՊԱՇԵԱՆ

(Պէլրուծ)

8/10/2026

ՈՒՍՈՒՑԻՉ ԵՒ ՀԱՅ ՈՒՍՈՒՑԻՉ

18/9/2026

Կը պատմուի թէ Ֆրանսայի հօգոր կայսր՝ Նափոլէոն Պոնափարթ, մեծ յաղթանակէ մը ետք, երբ իր բանակին հետ կ'անցնէր Փարիզի փողոցներով, միջոցին ծերունի մը մեծ դժուարութեամբ կը փորձէր ճեղքել ամբոխը, որպէսզի մօտիկէն կարելիութիւն ունենար տեսնելու իր հպարտ կայսրը:

Սակայն փողոցի կարգապահութեան հսկող զինուորները թոյլ չէին տար որ այս ծերունին ռազմական պատնէշը ճեղքելով աւելի

մօտենար կայսրին: Եւ ահա այդ վայրկեանին կը ստեղծուէր մեծ իրարանցում մը:

Նոյն պահուն, ձիուն վրայ նստած եւ բանակը առաջնորդող Նաբոլէոնի ուշադրութիւնը կը գրաւէր այս աղմկոտ միջադէպը: Անմիջապէս տեղականալով եղելութիւնը, բանակի տողանցքը կասեցնելով, խի՛ստ կը հրամայէ, եւ բարձրաձայն կը հրահանգէ .-

–Զինուորներ... Թոյլ տուէք այդ ծերունին ... թող մօտենայ... ճամբայ տուէ՛ք... իսկ հիմա ուշադրութի՛ւն... պատրա՛ստ բարեւի...Ֆրանսան է եկողը...-

Այդ ծերունին, Նափոլէոնի ուսուցիչն էր:

....

Ուսուցչութիւնը մասնագիտութիւն մըն է: Ստեղծագործ միտք: Մեծ կամ փոքր մարդուն թերիները սրբագրող: Անոր նկարագիրը կերտող: Ճկուն: Նուրբ սէր ունեցող յատկապէս հանդէպ մատղաշ սերունդին: Տակաւին աւելին, նոյնիսկ մեծ դերակատարութիւն՝ նոյն այդ մատղաշի ապագայի կերտումին:

Ու խօսելով այս մասին, յիշենք որ հայ մանկավարժութիւնը երկար տարիներու պատմութիւն ունի: Ու զայն սերտողը, կրնայ ուսանելի էջեր գտնել դպրութեան եւ մանաւանդ հայ ուսուցիչի առաքելութեան մասին: Եւ իսկապէս պատահական չէ, որ աշխարհի զանազան ժողովուրդներ, ինչպէս նաեւ մենք, տարուան մէջ օր մը անպայման կը

պատուենք, եւ կը փառաբանենք մեր երկրէն ներս սերունդներու հին ու նոր դաստիարակները:

Արդ, իբրեւ աւելի քան կէս դարու վրայ երկարող հայ լեզուի ուսուցիչ, կրթական մշակ, նաեւ տակաւին պատնէշի վրայ մնացող համեստ դաստիարակ, մտերմօրէն յայտնեմ, որ ինծի համար ուսուցիչին նուիրուած տօնը, մեծ ցնծութեան օր է: Նաեւ, ուրախութեան տօն է: Որովհետեւ, կը հաւատամ որ ազգի մը արժէքը, իր ուսուցիչներն են: Ուստի պարտաւոր ենք այս մասին խօսիլ, յիշել եւ յիշեցնել ու յատկապէս՝ մեծարել:

Ու մեր մօտ, ուսուցչութիւնը վստահուած առաքելութիւն մըն է, որ դարձէ դար, Մեսրոպ Մաշտոցէն մեզի փոխանցուած է իբրեւ սրբազան աւանդ: Որովհետեւ, ազգովին կը հաւատանք որ հայ ուսուցիչը հաստատ սիւնն ալ է հայ դպրոցին: Անոր համար միշտ կրկնած եմ, թէ ուսուցչութիւնը կեանք է, եւ ո՛չ միայն ասպարէզ:

Եւ այս առթիւ ըսեմ, որ իսկապէս մեծ գնահատանքի արժանի են մանաւանդ այն բոլոր մարդիկը, որոնք իրենց երախտագիտութիւնը կը յայտնեն ուսուցիչներուն, եւ իրենց խորագգաց խորհուրդներով եւ նոյնքան ալ անսակարկ, անոնց կը մատուցեն յարգանքի իրենց տուրքը:

Անոր համար կ'ուզեմ շեշտել, թէ այս օրերուն կարօտը ունինք հայ ուսուցիչներու, որովհետեւ անոնց միջոցով եւ անոնց ճամբով է, որ մեր սերունդները պիտի կոփուին գիտութեամբ եւ հայեցի շունչով:

Նորութիւն մը ըսած պիտի չըլլամ, երբ աւելցնեմ որ ուսուցչութիւնը, ընդհանրապէս կը տարբերի միւս բոլոր ասպարէզներէն: Անիկա կը պահանջէ անսակարկ գոհողութիւն եւ անձնուիրում, յատուկ առաքելութեան եւ յանձնառութեան կողքին:

Այսպէս, հայերէնի ուսուցիչը ո՛չ միայն հայոց լեզու եւ գրականութիւն կը դասաւանդէ իր աշակերտներուն, այլեւ կը պատրաստէ վաղուան իրաւ հայը: Ան հայեցի դաստիարակութեան կողքին, նաեւ կը փորձէ անոնց մէջ վառ պահել հայրենասիրութիւնը, մեր մշակութային արժէքներու փոխանցման հետ:

Ուսուցիչ կամ՝ ուսուցչութիւն: Ստեղծագործ կոչում: Հին դարերէն ի վեր մարդկութեան հնոցն ու դարբնոցը հանդիսացած է ան: Նկարագիր կռանդոն ու կերտողը: Ուսուցիչը անձ մըն է, որ օրինակելի ընծայում ունի, եւ ո՛չ թէ միայն գիտութիւն:

Յաճախ կը մտածեմ, թէ ի՞նչ եղած պիտի ըլլար մեր հայերուս կեանքը, եթէ հայ ուսուցիչներ ու հայ դպրոցներ գոյութիւն ունեցած չըլլային:

Անոր համար յարգանքի որոշ բաժին ունին անոնք բոլորն ալ: Ուստի մեզմէ կը պահանջուի յաւելեալ զգաստութիւն եւ յաւելեալ վստահութիւն՝ հանդէպ մեր կառոյցներուն եւ մանաւանդ ու մասնաւորաբար՝ հայ ուսուցիչին, որովհետեւ անոնց ճամբով է, որ մեր սերունդները պիտի լիանան գիտութեան ճրագով, պիտի յագենան հայեցի շունչով, պիտի յաղթահարեն տգիտութեան, եւ մասնաւորաբար հայ ուսուցիչին մատուցած ջերմ սիրով եւ գուրգուրանքով պիտի սնանին, եւ պիտի պարուրուին իմաստութեամբ եւ ազգային ու հայ արժէքներու գիտակցութեամբ:

Արդ, ազգի մը ներկայացուցած արժէքը իր ունեցած ուսուցիչներն են, եւ ո՛չ թէ ուրիշ տուեալներ, որոնք առհասարակ կապ ունեցած են նիւթականին հետ, եւ որոնք գնայուն են, եւ ոչ թէ մնայուն:

Ուսուցչութիւնը, կրկնած ենք միշտ, ընդհանրապէս կը տարբերի միւս բոլոր

ասպարէզներէն: Անիկա կը պահանջէանսակարկ գոհողութիւն եւ անձնուիրում: Ու չմոռնանք, ուսուցիչին անհրաժեշտութիւնը միշտ կը մնայ անժխտելի, իսկ անոր դերակատարութիւնը մարդակերտման եւ հայակերտման աշխատանքներուն մէջ՝ մեծ ու վճռական:

Իսկ ուսուցիչին եւ մանաւանդ հայ ուսուցիչին համար կարեւորը տալն է, ո՛չ միայն ըլլալը: Էականը ցանելն է, ո՛չ միայն ամբարելը: Կենսականը ճառագայթելն է, եւ ո՛չ միայն ուսուցիչ անուն կրելը: Ա՛յս է իսկական ուսուցիչին առաքելութիւնը.- նուիրո՛ւմ եւ այդ նուիրումի արարքին մէջ իսկ գտնել գոհունակութիւն:

Արդ, հայ ուսուցիչը արժեւորել կը նշանակէ արդար վարձքը տալ հայ մշակոյթի սպասաւորին: Ան է մեր մշակոյթին դուռը բացողը:

Իսկ մեզի համար Էականը, ուսուցիչ գտնելուն կողքին՝ ուսուցիչ պահելն է:

Այս առումով, մեծ է հայ ուսուցիչին ստանձնած գործը՝ մեր ներկայ իրականութեան մէջ, որքանալ փշոտ ու դժուար ըլլայ այդ ճանապարհը, ան չի դադրիր փրկարար ըլլալէ:

Մեծարել հայ ուսուցիչը, գնահատել անոր կատարած գործը, կը նշանակէ մեծարել ժողովուրդը, հայրենիքը, մայրենին, որքան ալ, երբեմն, ապերախտ դառնայ իր կատարած գործը: Ապերախտ՝ բայց ոչ անտեսումի արժանի:

ԳԵՈՐԳ ՊԵՏԻԿԵԱՆ

ԱՒ-Ն ԵՒ ՓՈՔՐ ԼԵԶՈՒՆԵՐՈՒ ԱՊԱԳԱՆ. ԱՐԵՒՄՏԱՀԱՅԵՐԷՆԻ ՊԱՐԱԳԱՆ

✉ **ՎԱՐՈՒԺ ԹԷՆՊԷԼԵԱՆ**

28/9/2026

Երբ լեզուի մը ապագային մասին կը խօսինք, սովորաբար նոյն հարցումները կ'ուղղենք. քանի՞ հոգի կը խօսի զայն, քանի՞ դպրոց կը դասաւանդէ, քանի՞ զիրք կը հրատարակուի, երիտասարդները տունը կը խօսի՞ն այդ լեզուով, նոր սերունդը կրնա՞յ կարդալ ու գրել: Այս

հարցումները անխուսափելի են: Բայց արուեստական իմացականութեան զարգացման զուգահեռ նոր հարցում մը աւելցած է անոնց վրայ.

Ցանցային գործիքները կը հասկնա՞ն մեր լեզուն: Կրնա՞նք արեւմտահայերէն հարցում մը ուղղել եւ բնական պատասխան ստանալ: Գործիքը կրնա՞յ արեւմտահայերէնը տարբերել արեւելահայերէնէն, թարգմանել, սրբագրել, արտասանել, ձայնը գրութեան վերածել, հին մամուլը կարդալ կամ երեխայի մը հետ արեւմտահայերէն գրուցել: Այս հարցումները այլեւս միայն արհեստագէտներու չեն վերաբերիր: Անոնք լեզուի գոյատեւման մասին են:

UNESCO-ի տուեալներով՝ աշխարհի մէջ այսօր գործածուող շուրջ 7.000 լեզուներէն միայն շուրջ 1.000-ը ներկայացուած են համացանցին մէջ: ԱՐ-ի տարածումը կրնայ թուային այս անհաւասարութիւնը վերածել շատ աւելի խոր լեզուական անհաւասարութեան:

Մինչեւ հիմա փոքր լեզուներու մեծ հարցը այն էր, թէ անոնք պիտի գոյատեւե՞ն մեծ լեզուներու կողքին: Վաղուան հարցը կրնայ ըլլալ՝ անոնք պիտի գոյատեւե՞ն գործիքներուն մէջ:

Երբ հայերէնը կը մնայ թուային կեանքէն դուրս

Պատկերացնենք հայ պատանի մը Փարիզի, Մոնթրէալի կամ Լոս Անճելըսի մէջ: Ան ԱՐ պիտի գործածէ դասերը պատրաստելու, տեղեկութիւն փնտռելու, գրելու, թարգմանելու, ուսումնասիրելու եւ աշխատելու համար: Եթէ այս բոլորը կրնայ կատարել անգլերէնով կամ ֆրանսերէնով, բայց ոչ արեւմտահայերէնով, ի՞նչ լեզուով պիտի մտածէ իր թուային կեանքին մէջ: Հայերէնի անհետացումը մէկ օրէն միւսը տեղի պիտի չունենայ, բայց անիկա կրնայ աստիճանաբար սահմանափակուիլ ընտանիքին, եկեղեցիին, երգին, բանաստեղծութեան եւ անցեալի յիշողութեան մէջ, մինչ երիտասարդը ուրիշ լեզուով կը մտածէ, կը ստեղծագործէ, կը փնտռէ, կ'աշխատի եւ նոր գիտելիք ձեռք կը բերէ: Այսինքն՝ լեզուն կը շարունակէ գոյութիւն ունենալ, բայց միաժամանակ դադրիլ արդիական կեանքի լեզու ըլլալէ:

Ժամանակ մը տպագիր գիրքը մտաւոր զարգացման ամենէն ազդու միջոցը կը նկատուէր: Յետոյ՝ յաջորդաբար մամուլը, ձայնասփիւղը, հեռատեսիլը, համացանցն ու ընկերային ցանցերը: Այսօր այդ թուային միջավայրին վրայ նոր եւ արագ ընդարձակուող շերտ մը աւելցած է՝ ԱՐ-ն, ուր մշակութային հարստութիւնը ինքնին բաւարար չէ: ԱՐ-ն լեզու չի սորվիր երեխայի մը պէս: Ան մեծ մայր չունի, որ իրեն պատմութիւն պատմէ, դպրոց չի յաճախեր եւ թաղի ընկերներ ալ չունի:

Անիկա լեզուական օրինաչափութիւնները կը «սորվի» հսկայական քանակութեամբ ուսուցման նիւթերէ՝ գիրքեր, կայքեր, յօդուածներ, փաստաթուղթեր, թարգմանութիւններ եւ, համապատասխան համակարգերու պարագային, ձայնային նիւթեր: Այստեղ մեծ լեզուները հսկայական առաւելութիւն ունին:

Ըսել չէ թէ արեւմտահայերէնը աղքատ լեզու է: Ընդհակառակը, ունի Զօհրապ, Օշական, Շանթ, Թէքեան, Եսայեան, Մեծարեց ու Վարուժան: Ունի հարուստ մամուլ, բառարաններ, թարգմանութիւններ, յուշագրութիւններ եւ աւելի քան մէկ դարու սփիւռքեան տպագիր

արտադրութիւն: Բայց ԱԻ գործիքին համար մշակութային հարստութիւնը ինքնաբերաբար թուային հարստութիւն չէ: Հազարաւոր գիրքեր ունենալը բաւարար չէ, եթէ անոնք գործիքին համար ընթերցելի չեն: Հարիւր տարուան մամուլ ունենալը բաւարար չէ, եթէ անոր էջերը փակուած են վատորակ PDF-ներու մէջ կամ երբեք չեն թուայնացած: Բառարանը բաւարար չէ, եթէ համակարգիչը չի կրնար մշակել անոր բառապաշարը: Չայնային ժառանգութիւնն ալ բաւարար չէ, եթէ արձանագրուած ու դասակարգուած չէ:

Ուրեմն մեր մշակութային ժառանգութիւնը պետք է այնպիսի ձեւով թուայնացնել եւ մշակել, որ համակարգիչն ալ կարենայ զայն կարդալ ու մշակել: Այս ուղղութեամբ արեւմտահայերէնը գերոյէն չի սկսիր: Ստեղծուած է արեւմտահայերէնի [Universal Dependencies Treebank](#)-ը Երեւանի պետական համալսարանի ArmTDP խումբին աշխատանքով եւ Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան աջակցութեամբ: Ան լեզուի քերականական եւ շարահիւսական կառուցուածքը համակարգչային մշակման համար ծանօթագրուած շտեմարանի կը վերածէ: 2024-ին հրապարակուած ուսումնասիրութիւն մը ստեղծած է նաեւ արեւմտահայերէն-անգլերէն առաջին զուգահեռ շտեմարանը՝ շուրջ 147.000 նախադասութիւններու զոյգերով, ինչպէս նաեւ երկու լեզուներուն միջեւ մեքենական թարգմանութեան առաջին համակարգը: Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան Հայկական համայնքներու բաժանմունքն ալ տարիներէ ի վեր կ'աջակցի արեւմտահայերէնի թուային ենթակառոցներու ստեղծման՝ բնագիրներու շտեմարաններէ եւ ուղղագրիչներէ մինչեւ առցանց բառարաններ, ուսուցման միջոցներ եւ լեզուական վերլուծութեան գործիքներ: Այս բոլորը կ'արելոր են: Բայց միայն սկիզբ են:

ԱԻ-ն լեզու չի փրկէր

ԱԻ-ն կրնա՞յ փրկել արեւմտահայերէնը: Բնականաբար՝ ո՛չ:

Լեզուն կը պահեն ու կը զարգացնեն զայն գործածող մարդիկը: Եթէ ծնողքը երեխային հետ հայերէն չի խօսի, ԱԻ-ն չի կրնար փոխարինել ծնողքը: Եթէ հայերէնով նոր գրականութիւն, լրագրութիւն, գիտութիւն եւ մտածողութիւն չեն ստեղծուիր, գործիքը պիտի ունենայ միայն անցեալը վերարտադրելու նիւթ:

Բայց ԱԻ-ն կրնայ տալ գործիքներ, զորս փոքր լեզուները երբեք չեն ունեցած:

Պատկերացնենք արեւմտահայերէն խօսող ԱԻ օգնական մը, որ երեխային հետ բնական զրոյց կ'ունենայ: Ուսուցիչ մը, որ վայրկեաններու մէջ աշակերտին մակարդակին համապատասխան ընթերցանութեան նիւթ կը պատրաստէ: Պէյրութի հարիւրամեայ հայ մամուլը՝ ամբողջութեամբ որոնելի կը դարձնէ: Կամ համակարգ մը, որ տարեց մարդու մը պատմած ընտանեկան յուշերը անմիջապէս արեւմտահայերէն գրութեան կը վերածէ:

Ասոնք այլեւս գիտաբերականությունն չեն:

Իսկ եթէ գործիքը սխալ չ'հայերէն սորվի: ԱԻ-ն կրնայ նաեւ վնասել փոքր լեզուին: Եթէ համակարգի ուսուցման նիւթերուն մէջ արեւմտահայերէնը բաւարար ներկայությունն չունի, իսկ արեւելահայերէնը անհամեմատ աւելի մեծ ներկայությունն ունի, համակարգը կրնայ երկուքը խառնել: Արդիւնքը առաջին հայեացքով «հայերէն» կ'երեւի, բայց աստիճանաբար արեւմտահայերէնի քերականությունը, շարահիւսությունը, բառապաշարն ու բնական արտայայտությունները կրնան նահանջել:

Վտանգը մեծ է, որովհետեւ գործիքը սխալը զանգուածաբար կը բազմապատկէ: Իսկ նոր սերունդ մը, որ լեզուին ամբողջական վստահութեամբ չի տիրապետեր, կրնայ գործիքին արտադրածը ընդունիլ իբրեւ ճիշդ հայերէն: Հետեւաբար, արեւմտահայերէնի համար ԱԻ գործիքներու զարգացումը միայն համակարգչային գիտութեան խնդիր չէ: Անոր շուրջ պէտք է աշխատին նաեւ լեզուաբաններ, ուսուցիչներ, խմբագիրներ, գրողներ եւ թարգմանիչներ: Գործիքը լեզուն կը սորվի մեր տուած նիւթերէն: Հայերէն ի՞նչ նիւթեր պէտք է տանք անոր:

Մեր արխիւները՝ ապագայի ենթակառոյցը

ԱԻ-ն նաեւ կը ստիպէ մեզ նոր աչքով նայելու մեր ժառանգութեան: Հին թերթը այլեւս միայն պատմաբանի աղբիւր չէ. անիկա նաեւ լեզուական տուեալ է: Վէպը միայն գրական ստեղծագործությունն չէ. համապատասխան թուայնացումէ, մշակումէ եւ իրաւական պայմաններու ապահովումէն ետք՝ անիկա կրնայ նաեւ լեզուական համակարգերու զարգացման նիւթ դառնալ: Բառարանը միայն բառ մը փնտռելու միջոց չէ. անիկա լեզուական ենթակառոյց է: Ձայնագրուած հարցազրոյցը միայն յիշողությունն չէ. անիկա ապագայ ձայնային համակարգի ուսուցման աղբիւր կրնայ դառնալ: Սփիւռքի թերթերուն, դպրոցներուն, եկեղեցիներուն, գրադարաններուն եւ անհատական հաւաքածոներուն մէջ միլիոնաւոր էջեր կան, որոնց մշակութային արժէքը գիտենք, բայց որոնց թուային արժէքը տակաւին ամբողջութեամբ չենք հասկցած:

Խնդիրը այն է, որ այս աշխատանքը համակարգում կը պահանջէ: Մէկը գիրքեր կը թուայնացնէ, ուրիշ մը բառարան կը պատրաստէ, երրորդ մը ԱԻ նախագիծ մը կը սկսի: Բայց փոքր լեզուի մը համար ցրուած աշխատանքը բաւարար չէ: Արեւմտահայերէնը պէտք ունի թուային ամբողջական կենսոլորտի՝ բնագիրներ, մամուլ, բառարաններ, ձայնային նմուշներ, բաց շտեմարաններ, լեզուական չափանիշներ եւ զանոնք օգտագործող գործիքներ:

Ամենէն կարեւոր տուեալը տակաւին մարդն է

Կարելի է միլիոնաւոր էջեր թուայնացնել: Բայց եթէ նոր էջեր չեն գրուիր, մենք միայն անցեալը կը պահպանենք: Կարելի է գործիքին սորվեցնել անթերի արեւմտահայերէն: Բայց եթէ երեխան իր մեծ մօր հետ այլեւս հայերէն չի խօսիր, գործիքին յաջողութիւնը մարդկային ձախողութիւնը փոխարինող չի դառնար: Ուստի ԱԻ-ն փոքր լեզուներու փրկիչը չէ: Բայց կրնայ ըլլալ անոնց ամենէն հզօր նոր գործիքներէն մէկը:

Արեւմտահայերէնի ապագան միայն այն չէ, որ, օրինակ, 2050-ին համակարգիչ մը կարենայ Դանիէլ Վարուժան կարդալ: Ապագան այն է, որ 2050-ին հայ երիտասարդ մը կարենայ այդ նոյն համակարգիչին միջոցով նոր բան ստեղծել արեւմտահայերէնով. հարցում տալ, վիճիլ, գրել, սորվիլ, աշխատիլ, կատակել, սիրել, եւ նոր բառ մը ստեղծել այն աշխարհի համար, որ տակաւին գոյութիւն չունի:

Լեզուի վտանգը չի սկսիր միայն այն օրը, երբ վերջին խօսողը կը լռէ: Ան շատ աւելի կանուխ կը սկսի՝ երբ կը կազմաւորուի նոր աշխարհ մը, ուր այդ լեզուն այլեւս չի գործածուիր կամ չի ճանչցուիր:

Արուեստական իմացականութեան դարաշրջանին արեւմտահայերէնի մարտահրաւերը, հետեւաբար, միայն գոյատեւելը չէ: Անիկա պէտք է կարենայ ապագային հասնիլ: Եւ այս անգամ ապագային հասնելու համար, մարդուն կողքին՝ գործիքն ալ պէտք է արեւմտահայերէն սորվի:

ԳՐԱԿԱՆ-ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ

ԾԱՂԿԱՔԱՂ ՄԸ ԵՐԱՆ ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆԻ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԵՆԷՆ

ԲԱՌԻՍ

Բառս տուի բորբ սիրտերուն,
Դարձաւ սիրոյ նուրբ մեղեդի,
Թրթռաց սրտի բիւր լարերուն,

Ձերթ սիրոյ երգ կարօտագին...

Բառս տուի այրած սրտին,
Դարձաւ սփոփիչ դեղ ու դարման,
Ամոքեց վերքն իր տանջալից,
Ինչպէս բուժիչ հրաշք բալասան...

Բառս տուի միայնակ հոգւոյն,
Սրտակից մը ան ունեցաւ,
Մտերիմ մը որուն բացաւ
Հոգւոյն, սրտին խորին խորհուրդն...

Բառս տուի հովին, ծովին,
Չայն օդին մէջ տարտղնեցի,
Հովը տարաւ բեղմնաւորեց
Անարգաւանդ սիրտերն անսէր...

Բառս եթեր արձակեցի,
Թեւածեց ան երկինքն ի վեր,
Դարձաւ աղօթք մը սրտագին,
Արարիչին զիս կամարեց...

26/7/1922

.....

ԱՐԱՐԱՏԻՆ

Օտար ափին, դուն վեհապանձ տեսի՛լք դարձար իմ հոգւոյս մէջ,
Մեծցա՛ր, մեծցա՛ր աչքերուս դէմ, դարձար կանչող փարո՛ս լուսէ
Ճանապարհս լուսաւորող առօրեայ խուրժ-տատասկին մէջ,
Քե՛զ հասնելու վառ երագով ես ապրեցայ օրերուս մէջ:

Քուն թէ արթուն, ես հե՛ւք առ հե՛ւք մագլցեցայ բարձունքդ ի վեր,
Բայց մնացիր ինձի անհաս մեծ սիրոյ պէս միշտ կարեւր,
Որ ներշնչէ դժուար պահիդ, ուրախ պահիդ քեզ կը տանջէ,
Ու կը դառնայ ապրելու կամք, ոգի աննինջ եւ լուսեղէն:

Թէ չըլլայի՛ր իմ կեանքիս մէջ, ես քեզ պիտի յօրինէի,
Որ չմնամ ես գետնամա՛ծ, հողակալի՛կ ու նիւթեղէ՛ն,
Որ խոյանա՛մ աչքս յառած քու երկնամերձ լոյս գագաթին
Եւ բարձրանամ ճիշդ քեզի պէս, համը առնեմ ջինջ երկնքիդ:

12/4/2026

.....

ԱՇՈՒՆ

Աշո՛ւն, չես թողուր որ ես ծերանամ,
Դարձեայ դուն կու գաս վրձինով բոցէ,
Ոսկի, հուրհրան գոյներով ներկես
Ծառերը պէ՛ս-պէ՛ս, անտառը համակ...

Դարձեայ խենդ պարմանն իմ մէջ կ'արթննայ,
Մոռցած ժամանակ, տարիք, եղանակ,
Հեքիաթի ջահը կը վառէ սրտիս
Ու կ'որոնէ ա՛յն, զոր դեռ չգտաւ:

Սիրտս դեռ փխրուն հիւսէ անուրջներ

Աստղերու շողքէն՝ երագներ վառման,
Հոգ չէ թէ խոցուած ըլլայ բիւր անգամ
Եւ մոխիր քաղած անոնց շողերէն...

Աշո՛ւն, ի՞նչ գաղտնիք ունիս դուն թաքուն,
Որ ինձ հուրհրատես գոյներ պէսպիսուն,
Վառես սրտիս մէջ դողեր անանուն,
Քու ծառերուդ պէս սիւքով դողդոջուն...

Դուն հրաշք ես, աշո՛ւն, խորհուրդով խորին,
Ու մինչ թե՛րթ առ թե՛րթ ես կը դալկանամ,
Հոգիս կը քաղէ ոսկի ու կարմիր
Քու վերջալոյսէդ անչափ սիրավառ:
25/9/2023

.....

Ո՛Վ ՊԻՏ՝ ՀԱՍԿՆԱՅ

Ո՛վ պիտ' հասկնայ տազնապր հոգւոյս,
Խուլ մրրիկները մտքիս ովկէանին,
Հեւքը բորբ սրտին իմ փոթորկայոյց,
Հառաչները բիւր խոր ներաշխարհիս:

Թէ բառս հիւսեմ սրտիս թելերէն,
Կա՛թ-կա՛թ զայն օծեմ արցունքով վճիտ,
Դարձեալ չի կրնար ան ցոյացքնել
Բիւր երանգները հոգւոյս անհունին:

Չըսուած, չգրուած խօսքիս մէջ անթեղ,
Միրտս պիտ' հուրհրայ՝ հրաբուխ բոցակէզ,
Հրացայտ լաւան միայն մերթ ընդ մերթ
Պիտի զայն մատնէ ճիշով հրակէզ...
11/8/2017

.....

ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵԶՈՒԻՍ

Շրթունքիս վրայ միւռոն եղար,
Հոգւոյս, սրտիս՝ յուսոյ խորան,
Քեզմով միայն ես ապրեցայ
Օդի, ջուրի պէս կենսական...

Բառերովդ աղօթեցի,
Բառերովդ հաւատացի,
Միրեցի ու մտածեցի,
Ըղծացի ու երագեցի...

Դուն անբաժա՛ն ինձմէ եղար,
Հոգիիս պէս միշտ հարազատ,
Քե՛զ փարեցայ ես տենդագին
Որ ամբանամ օտար հողին...

Դուն դարձար ինձ երդի՛ք, օճա՛խ,
Հայրենի տո՛ւն հոգւոյս համար,
Հոգեսնո՛ւնդ, հպարտութի՛ւն,
Եւ ապաւէ՛ն բիւր հողմերուն...

Քանի սերեր եկան-անցան
Այլալեզու, օտարական,
Քե՛զ մնացի հաւատարիմ,
Չերթ էութեան անքննելի...
18/9/2019

.....

ՏԱՐԻՆԵՐՍ, ՏԱՐԻՆԵՐՍ

Տարինե՛րս, տարինե՛րս, ի զուր չանցան տարիներս,

Ամէն ամպէն տրտմաթախիծ լոյսի շո՛ղ մը հաւաքեցի:

Աչքերուս մէզն ու մշուշը փարատեցան հետզհետէ

Ու տեսայ ա՛յն ինչ որ չէի կրցած տեսնել յստակօրէ՛ն:

Կեանքը նոյնն է, առաջուան պէս, հայեացքս է կարծես փոխուեր,

Ժանգն ու փոշին անհետացեր, մաքրուեր է դիրտ-մրուրէն:

Հիմա ոչի՛նչ կը սպասեմ ես բախտ կոչուած սին պատրանքներէն,

Ա՛լ սորվեցայ թէ դուն ինքդ կը կերտես զայն ուղիներէդ...

Ոչի՛նչ, ոչի՛նչ կը տրուի քեզ, թէ պատրաստ չես զայն ընդունիլ,

Զայն փայփայել քու սրտիդ մէջ որպէս արժէ՛ք ու գա՛նձ անգին:

Ունեցածէդ շատ աւելի ՄԱՐԴ ըլլալն է արժէքաւոր,

Հոգւոյդ հետ միշտ հաշտ ու խաղաղ ապրիլըն է յոյժ կարեւոր:

Երջանկութի՛ւն, չես իջներ դուն բիւր աստղերէ՛ն, երկինքներէ՛ն,

Կը հրավառիս հոգիին մէջ զերթ ճանանչներն արեգակէն:

28/6/2026

.....

ԱՐԹՆՑԷՔ ՀԱՅԵՐ

(Հերոսուհի ԱՆԻ ԱԲԵՏԻՍԵԱՆԻ հերոսական ինքնապաշտպանութեան առիթով)

Նոյն ցեղասպանն է, նոյն թուրք ասքեարը,

Մեր արեան ծարաւ մարդագազանը,

Որ նոյնը մնաց ու չմարդացաւ,

Կը սպառնայ իսկ ընծիւղները թանկ

Մեր հին կաղնիին պինդ ու անսասան...

Դեռ կը յօշոտէ մեր հողն ու օճախ,

Կը պղծէ վանքեր, կոթողներ հնամեայ,

Որոնք կնիքն են մեր հին պատմութեան,

Զոր կ'ուզէ գողնալ, իւրացընել զայն,

Ինքզինք հռչակել տէր ու տիրական:

Արթնցէ՛ք, հայեր, բա՛ւ է քնանաք

Ու նենդիմներով սուտ խաղաղութեան

Օրօրէք դուք ձեզ մանկամտաբար:

Թօթուեցէ՛ք դուք ձեզ, թմբիրը ահեղ,

Ելէ՛ք, կանգնեցէ՛ք մեր սուրբ լեռան պէս:

Բռունցքուի՛ն է մեր ոյժը իրաւ,

Մեր փրկութիւնը ազգին, հայրենեաց:

Թանկագին դասը դարէ դար եկած

Այսօր կը հնչէ բարձր ու յստակ

Մեր ականջներուն կիսախուլ դարձած:

Գողեգող մտած ասքեար ազերին

Ահագանգ մ'է մեր քնացած խիղճին,

Որ թուրքը ընդմիշտ թուրք ալ կը մնայ...

Առիժը մեր մէջ պիտի արթննայ,

Սա է լուռ կոչը Մօր հերոսական:

14/10/2026

ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՅ ԽՈՐՀՈՒՐԴ՝ ՆԵՐԿԱՅ ՄԱՐՏԱՀՐԱՒԷՐՆԵՐՈՒ ԴԻՄԱՅ

Խրոխտ կոչ՝ վերադառնալու գիրքի ընթերցանութեան հաճոյքին ու վայելքին

Գիրք մը բանալը՝ նորագիւտ աշխարհ մը բանալն է: Էջ մը թերթատելը նոր ճամբայ մը բռնել, նոր միտք մը յայտնաբերել եւ ուրիշի մը հոգիին հետ հաղորդակցիլն է: Իսկ գիրքի մը ընկերակցութեամբ անցումը պահերը երբեմն կրնան մեր մէջ բան մը փոխել, լուսաւորել մեր մտածումները եւ նոր իմաստ մը տալ մեր կեանքին:

Ահա՛ այս հրաշալի ժառանգութեան լոյսին տակ, Թարգմանչաց խորհուրդը կը ներկայանայ մեզի իբրեւ ազգային հպարտութեան եւ հոգեւոր վերազարթօնքի խորախորհուրդ որպէս պատգամ: Մերոյ Մաշտոց եւ իր լուսաւոր աշակերտները մեզի յանձնեցին շատ աւելին, քան այբուբեն մը. անոնք հայ ժողովուրդին բացին իր լեզուով մտածելու, ստեղծագործելու եւ իր հոգին արտայայտելու ճամբան: Անոնց վաստակով գիրքը դարձաւ մեր ինքնութեան պահապանը, մեր յիշողութեան գանձարանը եւ սերունդները իրարու կապող ամուր շղթան:

Բայց այսօր հարցում մը կը ծառանայ մեր դիմաց: Թուային աշխարհի արագութեան մէջ, երբ մեր մատները վայրկեան առ վայրկեան կը սահին պաստառներու վրայ, երբ պատկերներն ու լուրերը կը յաջորդեն իրարու՝ առանց մտածման ժամանակ ձգելու: Ո՞ր մնաց գիրքին

հետ անցուցած խաղաղ պահը: Ո՞ր մնաց այն հաճոյքը, երբ հետաքրքրութեամբ էջ մը կը թերթենք, ու կանգ կ'առնենք գեղեցիկ նախադասութեան մը վրայ եւ կը զգանք, թէ բառերը մեզի հետ կը խօսին:

Տեղեկութիւններու պակաս չունինք, բայց արդեօք իմաստութեան համար բաւարար ժամանակ կը տրամադրէ՞նք: Շատ բան կը տեսնենք, բայց որքանո՞վ կը թափանցենք անոնց խորքը: Գիրքը մեզի կը սորվեցնէ դանդաղիլ, լսել, խորհիլ ու հասկնալ, թէ ան մեր միտքը կը մարզէ, երեւակայութիւնը կը թելաւորէ, լեզուն կը հարստացնէ եւ հոգին կը լայնցնէ: Ընթերցել կը նշանակէ ապրիլ բազմաթիւ կեանքեր, ճամբորդել հեռաւոր աշխարհներ եւ վերադառնալ մեր առօրեային՝ աւելի հարուստ մտքով ու զգայուն սրտով:

Ուստի, Թարգմանչաց Տօնը պէտք չէ սահմանափակուի գեղեցիկ խօսքերով եւ անցեալի յիշատակութեամբ: Ան մեզի կ'ուղղէ կենդանի ու վճռական կոչ մը՝ վերադառնալ՝նք գիրքին, վերագտնել՝նք ընթերցանութեան բերկրանքը եւ մեր առօրեային մէջ կրկին պատուական տեղ տալ՝նք հայ գիրքին:

Գիրքը չդարձնենք միայն դասի, քննութեան կամ պարտականութեան միջոց: Անոր հետ բարեկամանանք. հաճոյքով զայն առնենք մեր ձեռքը: Մեր զաւակներուն համար գիրք մը բանանք եւ միասնաբար ապրինք անոր պատմութիւնը: Թող մեր տուններուն մէջ գիրքը պարզապէս դարակի մը վրայ դրուած առարկայ մը չդառնայ, այլ՝ սիրելի ներկայութիւն, որուն շուրջ կը հաւաքուին սերունդներ: Թող մեր դպրոցները ոչ միայն ընթերցող, այլեւ գիրքը սիրող, մտածող եւ հարցադրող երիտասարդներ պատրաստեն:

Եւ մանաւանդ՝ չմոռնանք, որ հայ գիրքին հանդէպ սերը հայերէնի հանդէպ սեր է: Ամէն հայերէն գիրք, որ կը կարդացուի, նոր շունչ կու տայ մեր լեզուին. ամէն էջ, որ կը բացուի, նոր կամուրջ մը կը կառուցէ մեր անցեալին ու ապագային միջեւ:

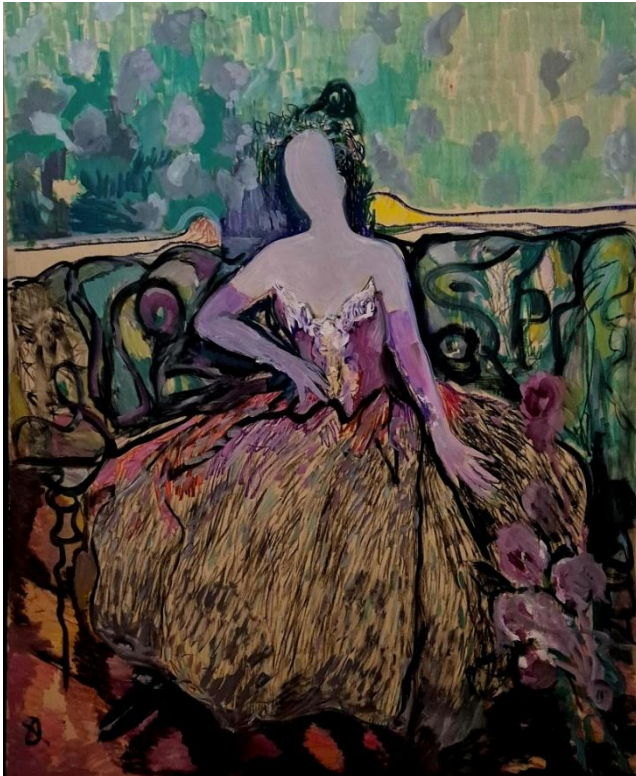
Եկէ՛ք, այս Թարգմանչաց Տօնին, մեր կոչը վերածենք գործի: Գիրք մը նուիրենք, էջ մը կարդանք, ընթերցանութեան պահ մը ստեղծենք եւ այդ սերը փոխանցենք մեր շուրջիններուն: Որովհետեւ ազգի մը ապագան կը կերտուի նաեւ այն լոյսով, որ կը վառի իր զաւակներուն մտքին ու հոգիին մէջ:

Վերադառնալ՝նք գիրքին՝ ոչ թէ որովհետեւ պարտաւոր ենք, այլ որովհետեւ անոր կարիքը ունինք: Կարդալ՝նք՝ որ մտածենք, մտածել՝նք՝ որ հասկնանք, եւ հասկնալ՝նք՝ որ կարենանք աւելի լաւ ապրիլ ու մեր ինքնութիւնը փոխանցել գալիք սերունդներուն:

Թող Մաշտոցի լոյսը շարունակէ փայլիլ մեր գիրքերուն մէջ, մեր լեզուին մէջ եւ մեր հոգիներուն մէջ:

ԱԻԵՏԻՍ ՏԻՊԱՆ

ԱՌԵՂԾՈՒԱԾՍՅՈՒՆ ՎՐՁՆԻ ՏԻՐԱԿԱԼԸ

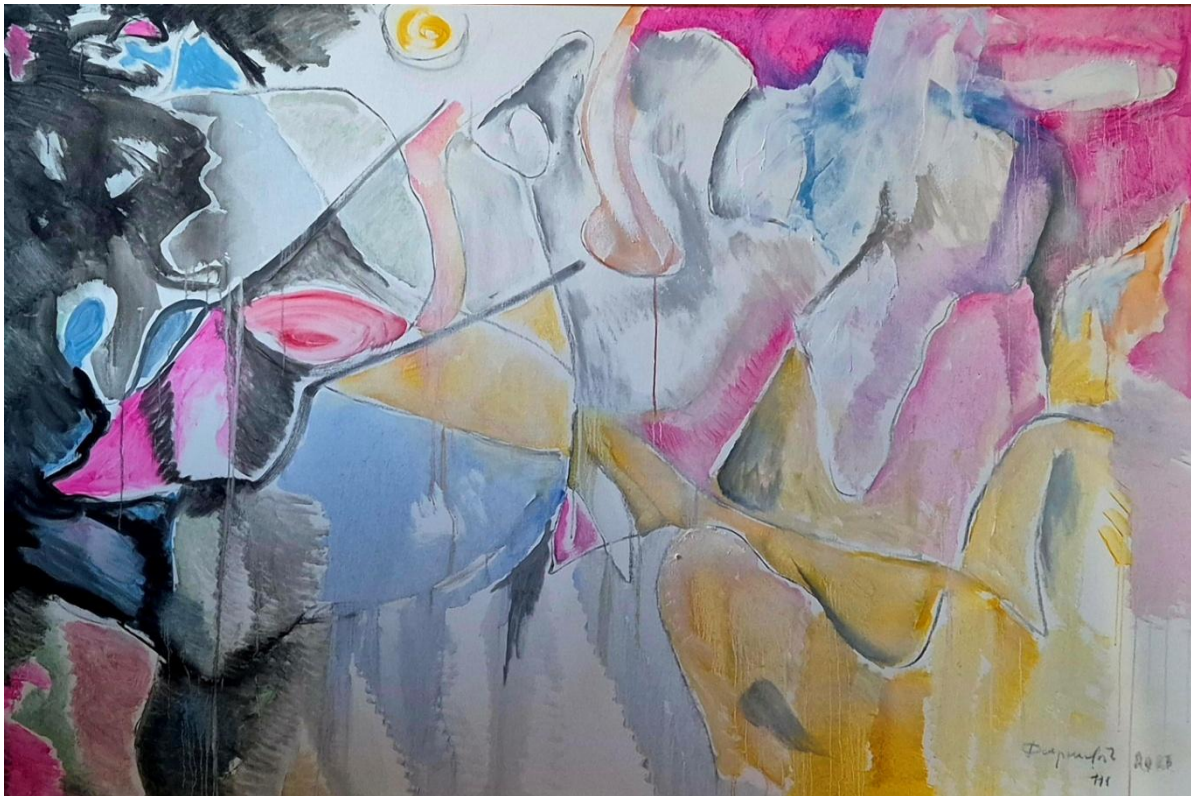
Փարաւոն Միրզոյեան. անուն, որ վաղուց
իր ուրոյն տեղն ու դերն ունի հայ
մշակութային արժեքամակարգում ու
միջազգային հարթակում:

ՀՀ ժողովրդական նկարիչ Փարաւոն
Միրզոյեանի իւրաքանչիւր
ստեղծագործութիւն արուեստի իւրօրինակ
ու մնայուն գործ է: Ինտելեկտուալ
արուեստագէտ, որի վրձնահարածից
ծնունդ է կեանք ու սէր: Տիեզերքը բարեհաճ
է գտնուել նրա հանդէպ եւ շոայլօրէն
շնորհել է տաղանդ: Աշխատասիրութեան,
ձգտման ու ակադեմիական փայլուն
կրթութեան շնորհիւ այն հասել է
կատարելութեան:

Վարպետի արուեստում չկայ
կրկնօրինակում, նա հարթել է իր ուղին՝
ձեւաւորելով ուրոյն ձեռագիր, ոճ,
գեղագիտական ճաշակ, համարձակ
ներկայանալի Ես:

Հայաստանի ամենագեղեցիկ վայրերից մէկում, Միւսէաց աշխարհում ծնունդ առած
արուեստագէտի ոգեշնչման աղբիւրը հէնց հայրենիքն է: Այն առաւել արտացոլուած է
կտաւներում, որոնք շնչում են հայրենի հողի, ջրի, արեւի, լեռների, ծառ ու ծաղկի
համահունչ սինթեզով: Իւրաքանչիւր կտաւում ներդաշնակ, հարմոնիկ լուծումներով է
միահիւսուած պոէզիան, երաժշտութիւնը եւ գեղանկարչութիւնը: Միրզոյեանի գունապնակը
վառ է, ուրախ, նա ստեղծագործում է մաժորային տոնայնութեան մէջ: Անգամ իր հոգու ու
ժողովրդի ցաւը, վիշտը, կարօտը հանգուցալուծում է մտաւորականին վայել ճշգրիտ ուղով՝
դէպի լոյսը, արեւն ու կեանքը:

Խիստ ու խրոխտ այս արուեստագէտի հոգին իրականում շատ նուրբ ու փխրուն է. այդ են
վկայում այն բազմաթիւ կտաւները, որոնք զարդարում ու լուսաւորում են Հայաստանի ու
տարբեր երկրների շատ թանգարաններ: Չափազանց նուրբ, զգայական գիծ կայ նրա մէջ, որ
հասնում է երկնային սահմանագծին: Նա կարողանում է առանց աւելորդ ջանք
գործադրելու, հմտօրէն որսալ ակնթարթը եւ յաւերժացնել:

Որպէս բարձր մտաւորական կերտել ու կերտում է գործեր, որ մեր ժողովրդի մշակութային ժառանգութեան հաստատուն մաս են կազմում: Փարաուն Միրզոյեանի արուեստը արդի է ու համամարդկային: Ունենալով անսահմանափակ ստեղծագործական մտահորիզոն, նա կոտրել է բոլոր կարծրատիպերը՝ հատելով անսահմանութեան շեմը, չդաւաճանելով իր եսին, դաւանած հոգեւոր-բարոյական արժէքներուն եւ ազգային դիմագիծին: Նրա արուեստը բազմաժանր է, ընդգրկում է ռապսոդիաներ, ռեքուիեմներ, էտիւդներ մինչեւ անգամ «Թոչնի համբոյր» պրելիուդ՝ ի դէմս բնապատկերների, նատիւրմորտների, դիմանկարների, գծանկարների: Երաժշտափիլիսոփայական ելեւէջները վառ արտայայտուած են նկարչի արուեստում: Իւրաքանչիւր ոք դիտելով նրա կտաւները՝ կը տեսնի, կը լսի այն հոգեհմայ երաժշտութիւնը, որն այդ պահին համահունչ է իր սրտի զարկին ու կեանքի ռիթմին: Նա գտել է մարդկային գենետիկ կոդի առեղծուածը եւ կարողացել վրձնահարուածով՝ յաւերժացնել ու աշխարհին ներկայացնել բարձրագոյն սիրոյ դրսեւորումները, թողնելով այն լոյսն ու ստուերը, որ առկայծում է սատանայական կրքից մինչեւ կապոյտ անուրջներ: Ներթափանցելով նկարչի մոգական աշխարհ, թուում է բացայայտում եւ անտեսանելին, անիրականը, սակայն հեղինակն ունի գաղտնիք, որը հաստի չէ սովորական մահկանացուներին: Փարաունն է թելադրում տեմպն ու ռիթմը իր առեղծուածային կտաւի, որի բանալին միայն ինքն ունի: Ճշգրիտ, հարմոնիկ լուծումներով գունային խաղը նրա ստեղծագործութիւններում հնչում է իբրեւ կատարեալ տաղ, որտեղ անգամ դադարն ունի իր մեղեդին:

Օժտուած արուեստագետի կեանքում գերիշխում է սերը, որն էլ իր շնորհին միաձուլուելով՝ ստեղծում է գլուխգործոցներ:

2026 թուականի ամանորեայ հեքիաթը հրեղէն ձիու կերպարն է, որ պատկերել է Վարպետը, կարծես երազից ծնուած մի տեսիլք: Կապոյտը, որպէս խաղաղութեան ու վեհութեան խորհրդանիշ, ձերմակը՝ աներեւոյթ հրաշքի ծնունդ: Յստակ պատկերուած է փերու բերած աւետիսը եւ մոգական այլակների խաղը՝ որպէս հաղորդութիւն մարդկութեանը:

Եւ այն հնչում է Սուրբ ծննդեան գիշերը՝ իբրեւ «Տաղ Աստուածածնայ»...

Գարնանամուտին գոյների մանսորոյի սիրառատ ու երփներանգ ներաշխարհից ծնունդ է առել մէկ այլ գլուխգործոց: Նա կտաւին է անմահացրել «Եղեմական պարտեզ՝ նրբագեղ հայուհու ծաղկունքով»: Այստեղ նկարագրուած է կեանք, սէր ու կին, որտեղ իշխում է կանացի նրբութիւնը, քնքշութիւնը, վեհութիւնը: Ծաղկած պարտեզը կնոջ բոյրն ունի՝ վարդագոյն կեանքի խորհրդով: Ըստ Փ. Միրզոյեանի վրձնի՝ կտաւը հնչում է Սայեաթ Նովայի քնարական սիրերգութեամբ, իրական ու երեւակայական աշխարհում:

Իրաքանչիւր գաղափար, որն արդէն կտաւ է դառնում ունի իր ասելիքը, տրամադրութիւնը, զգացմունքը եւ, իհարկէ, տիեզերքից եկող ուժը, որը հէնց հիմքն է ճշմարիտ արուեստի ու արուեստագէտի առաքելութեան:

... Ապրիլի 24, խորհրդանշական երեք մէկ՝ 111 տարի:

Փարաւոն Միրզոյեան, մտաւորականը, արուեստագէտը, ՀՀ ժողովրդական նկարիչը եւ հայ ազգի նուիրեալ զաւակը, հայրենիքում ապրող եւ արարող անձը՝ իր մտորումներով, հայրենիքի սպիացած, բայց չմոռացուող վերքերի ցաւերով տարուած, այդ օրը երեկոյեան իրենից անկախ, վերին ուժերի մղումով՝ կեանքի է կոչում եւս մի գլուխգործոց՝ «Վերածնունդ»: Հայ քրիստոնէյ ազգի դարաւոր պատմութիւնն է այս կտաւում, որը վերածնունդով բազմիցս՝ ապրելով ապրեցնում է, հնչելով մաժորային տոնայնութեամբ:

Հայ մեծանուն նկարչի աշխատանքները պահում են Հայաստանի, Ռուսաստանի, Ուկրաինայի, Բելառուսիայի հանրապետութիւնների թանգարաններում եւ ԱՄՆ-ի, Ֆրանսիայի, Իսպանիայի, Հնդկաստանի եւ այլ երկրների մասնաւոր հաւաքածոներում:

ՄԱՐԻԱՆԱ. ԳԷՈՐԳԵԱՆ

ՄԵԾԱՐԵՆՑԻ ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ԻՐ ՄԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՄԲ՝ Յ. Ճ. ՄԻՐՈՒՆԻ ԿԸ ՎԵՐԱԿԵՆԴԱՆԱՑՆԷ ԵՐԲԵՄՆԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՊՈԼԻՍԸ

Այս տարի ծննդեան 140-ամեակն է արեւմտահայ խորհրդապաշտ քերթողութեան տաղանդաւոր մէկ դէմքին՝ Միսաք Մեծարենցի (Մեծատուրեան, 1886-1908):

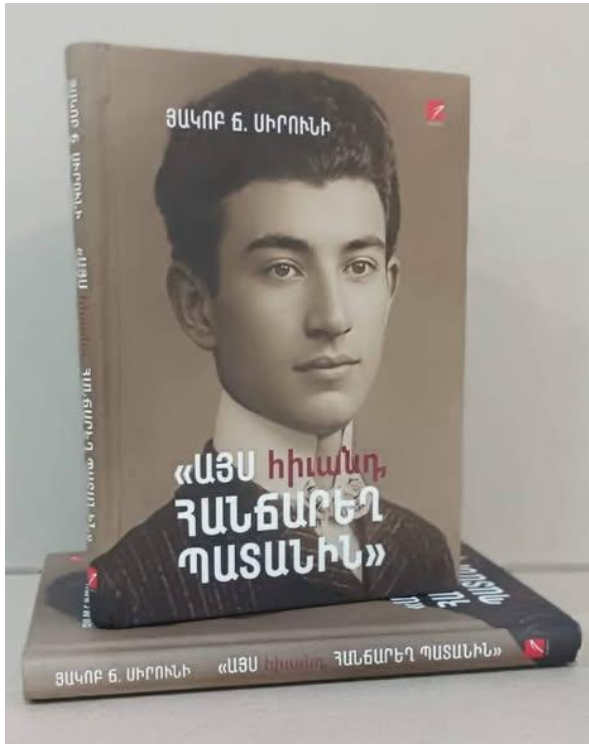
Թէեւ իր կանխահաս մահէն սահեր-անցեր է շուրջ 120 տարի, սակայն Մեծարենց համակրանք վայելող բանաստեղծ մը կը մնայ առ այսօր, ոչ թէ անոր համար որ դեռատի տարիքին հող իջաւ ան՝ զոհ երթալով թոքախտի, այլ որովհետեւ իրերայաջորդ հայ սերունդները մի՛ շտ ալ արտակարգ քնքշութիւն, արտասովոր փափկութիւն եւ զգացական շատ նուրբ ու անօրինակ թոյլքներ տեսան անոր չափածոյ մեղմիկ տողերուն մէջ ու... սիրեցի՝ ն զինք:

Մեծարենցի լուսանկարներն ու սիրուն բանաստեղծութիւնները ահա արդէն աւելի քան մէկ դարէ իվեր կը զարդարեն դպրոցական մեր դասագիրքերը: Մեր աշակերտները կ'արտասանեն «Հիւղը», «Միրերգ»-ը, «Աքասիաներու շուքին տակ»-ը, «Կիրակմուտք»-ը, «Սա իրիկունն ըլլայի ես»-ի ու «Տո՛ւր ինձի, Տէր, ուրախութիւնն անանձնական»-ի գրաւիչ տողերը, նոյնիսկ եթէ բառամթերքի որոշ դժուարութիւններ կ'արգելակեն անոնց հեզասահ ընթերցումն ու ընկալումը:

Մեծարենց համակ քաղցրութիւն, ազնուականութիւն եւ բարութիւն կը բուրէ:

Բանաստեղծին ծննդավայրն եղող Բինկեան գիւղն ու ամբողջ Ակնայ շրջանը, Եփրատի հովիտի զոյգ ափերուն, կորսնցուցած ենք շատո՛ւնց, բայց շնորհիւ Մեծարենցին ու իրմէ ժառանգուած գրական վաստակին՝ երբեմնի հայաբնակ ու շէն այդ վայրերուն մթնոլորտը կարծէք կը սաւառնի մեր գլխուն վերեւ...:

Մեծարենցի մասին շատ բան գրուած է եւ դեռ ալ կրնայ գրուիլ: Հայաստանի մէջ, 1930-ական թուականներէն սկսեալ, ինչ-ինչ մենագրութիւններ ու գրավերլուծական աշխատասիրութիւններ տպուած են իր մասին (Յովհաննէս Ղանալանեան, Հեկտոր Ռշտունի, Էդ. Ջրբաշեան, Կարինէ Առաքելեան...): Սփիւռքի մէջ՝ նմանապէս: Իր երկու քերթողագիրքերը՝ «Ծիածան»-ն ու «Նոր տաղեր»-ը հրատարակուած են բազմիցս («Ամբողջական երկեր»-ը լոյս ընծայուած է Անթիլիաս, 1986-ին): Հայ մամուլը, պատեհ առիթներով, չէ զլացած «բացառիկ» թիւեր նուիրելու այս տարաբախտ տղուն, որ Պետրոս Դուրեանի նման շա՛տ քիչ արեւ ըմպեց ու կեանքին հրաժեշտ տուաւ 22 տարեկանին,

երագներու ամբողջ աշխարհ մը գրկած...: Մեծարենցի մասին գրի առնուած մեծաթիւ ուսումնասիրութիւններուն մէջ, մեզի համար, անձնապէս, անմոռանալի կը մնար յա՛տկապէս Պուքրէշի «մենաւոր»-ին՝ վերապրող բանասէր ու պատմագիր Յ. Ճ. Սիրունիի (Յակոբ Ճօլուեան, 1890-1973) այն ընդարձակ մենագրութիւնը, զոր ան հրատարակած էր Ծառուկեանի «Նայիրի» շաբաթաթերթին էջերուն, թերթօնային շարունակականութեամբ, 1968-ի Մեպտեմբերէն մինչեւ 1969-ի Յունուարը, իր ետեւէն քաշելով հարիւրաւոր գրասէր ընթերցողներ, հմայելով զանոնք խորունկ տպաւորութեան մը ազդեցութեան տակ: Մենք այդ շարքը կարդացեր էինք աւելի ուշ, շա՛տ տարիներ անց, երբ «Նայիրի»-ն արդէն դադրած էր ու հոսկէ-հոնկէ ճարուած անոր հին հաւաքածոները պարբերաբար մտքի սնունդ կը հայթայթէին մեզի պէս «խենթ»-

երու...:

Առ այսօր որոշ մանրամասնութիւններ կը յիշենք հոնկէ: Կը յիշենք, թէ ժամանակաշրջանի կարգ մը լրագրողներուն կողմէ ինչպիսի՝ ամօթալի ու անարդար պայքար մը շղթայազերծուած էր հէք բանաստեղծին դէմ, պարզապէս որովհետեւ Մեծարենց իրեն համար ընտրած էր քերթողական ոճի, բառամթերքի ու ներքին ապրումներու արտայայտութեան նոր եղանակ մը, որ սովորականէն կամ ընթացիկէն տարբեր էր: Մեծարենցը հալածող թշուառականներուն գլուխը կու գար Ենովք Արմէն անունով գրչակ մը, որուն անշեղօրէն կը հետեւէին քանի մը հոգի եւս, ինչպէս՝ Ժագ Սայապալեանը (Փայլակ), Մերուժան Պարսամեանը, Տիգրան Չեօկիւրեանը: Ասոնք պոլսահայ թերթերուն մէջ ծանր մեղադրանքներու, լուտանքներու եւ վիրաւորական կամիքներու ճամբով կը ջանային յուսահատեցնել Մեծարենցը, անոր բանաստեղծութիւնները իմաստագուրկ հռչակել ու... սիրտ պաղեցնել: Ենովք Արմէն, զորօրինակ, Մեծարենցի քերթուածները որակած էր «բանաստեղծութեան անունով երկնուած բանաստեղծութեան կոկոններ»...: Իսկ Ժագ Սայապալեանի համոզումով՝ Մեծարենց «անճաշակ եւ անճարակ բառերու դերձակ» մըն էր պարզապէս...: Քստմնելի էր անշուշտ, որ այս գոեհիկ յարձակումները կը կատարուէին այնպիսի ատեն մը, երբ Մեծարենց մահուան անկողինին մէջ անյուսօրէն կը մաքառէր զինք հիւծող թոքախտին դէմ...: Այնուամենայնիւ, բանաստեղծը կը ստիպուէր խիզախօրէն պատասխանել իր թշնամիներուն, կարելի չափով դիմադրելով իր դէմ շարժող ապերասան ճակատին:

Միշտ մտածած ենք, թէ այսքան թոյլ կամ բո՞ւր էր այդ մարդոց գրական հոտառութիւնը: Իմաստալին իմաստագութիւնէն զատորոշելու կարողութիւն չունէի՞նք գրիչ շարժող ու «մտաւորական»-ի համբաւ պտտցնող այդ ապիկարները...:

Յ. Ճ. Սիրունի, որ Պոլիս կ'ապրէր այդ շրջանին եւ աշխոյժ մասնակից էր հայ լրագրական ու հանրային կեանքին, կրցեր էր մօտէն հետեւիլ այդ անօրինակ գրչապայքարին եւ բազմաթիւ յուշեր պահել եղելութիւններէն: Ու տասնամեակներ ետք, երբ Մեծ Եղեռնը փետրաթափ ըրեր էր երբեմնի կենսախինդ Պոլիսը ու հրապարակէն անէացեր էին այլեւս Մեծարենցը քարկոծող հերոսները (Ենովք Արմէն մահացաւ Մարսել, 1968 Մայիսին, մինչեւ իր հուսկ շունչը անդրդուելիօրէն կառչած մնալով իր հին ու անհեթեթ համոզումներուն), ան Պուրբէշի իր մենաստանին մէջ գրիչը ձեռք առած՝ որոշեր էր պատմել ո՛չ միայն դէպքերը, որոնց յորձանուտին մէջ այնքա՛ն տառապէր էր Մեծարենց, այլեւ ամբողջական պատումով մը ուզած էր մեր դիմաց քանդակել դիմագծութիւնը բինկեանցի բանաստեղծին, երիտասարդի իր երազներուն ու տանջահար հիւանդի իր ապրումներուն լրիւ շրջագծով: «Նայիրի»-ն էր, որ հիւրընկալած էր այդ հիւթեղ ուսումնասիրութիւնը, շուրջ վեց տասնամեակ առաջ:

Այո՛, շուրջ վեց տասնամեակ սահեր էր Սիրունիի այդ յօդուածաշարքին թուականէն, ու յօդուածաշարքը կը մնար թաղուած՝ «Նայիրի»-ի շիրմաստանին մէջ...:

Ահա՛ սակայն ուրախալի լուր մը: Երեւանի մէջ, վերջերս, գեղատիպ հատորով մը լոյս ընծայուած է Սիրունիի այդ բացառիկ ուսումնասիրութիւնը, լուսապսակ մը դառնալու համար բանաստեղծին պայծառ ճակտին վրայ, անոր ծննդեան 140-ամեակին առիթով: Գործը պահած է իր բնագրային վերնագիրը՝ «Այդ հիւանդ, հանճարեղ պատանին», որ Չարենցի մէկ բնութագրումն է Մեծարենցի մասին:

Երկը հրատարակութեան պատրաստած են Սփիւռքէն երկու բանասէրներ՝ Վարդան Մատթեոսեան (Նիւ Եորք) եւ Տ. Նարեկ քինյ. Տէյիւրմէնճեան (Պոլիս): Իրենց օժանդակած է Հայաստանէն գրականագէտ Արքմէնիկ Նիկողոսեան:

Այս նորատիպ գիրքով ո՛չ միայն Մեծարենցն է որ կրկին ու կրկին կը յառնի մեր առջեւ, կ'աւելցնէ մեր՝ իրեն հանդէպ տածած սէրն ու պաշտամունքը, այլեւ՝ անգամ մը եւս պատեհութիւն կը ստեղծուի «հանդիպելու» հին շրջաններու մեր երեւելի պատմագիրներէն Յ. Ճ. Սիրունիին, որ գաղտնիքը ունէր ամէն տեսակի գրական կամ յուշագրական ուսումնասիրութիւն «շաղելու» ժամանակաշրջանի իրադարձութիւններով ու յիշատակարժան անցքերով, պատմուած՝ արեւմտահայերէն գմայլելի ու հրապուրիչ ոճով մը, որ աւա՛ղ, չքացած է այլեւս հրապարակէն, մեր ժամանակակից մամուլէն ու նորատիպ գիրքերէն...:

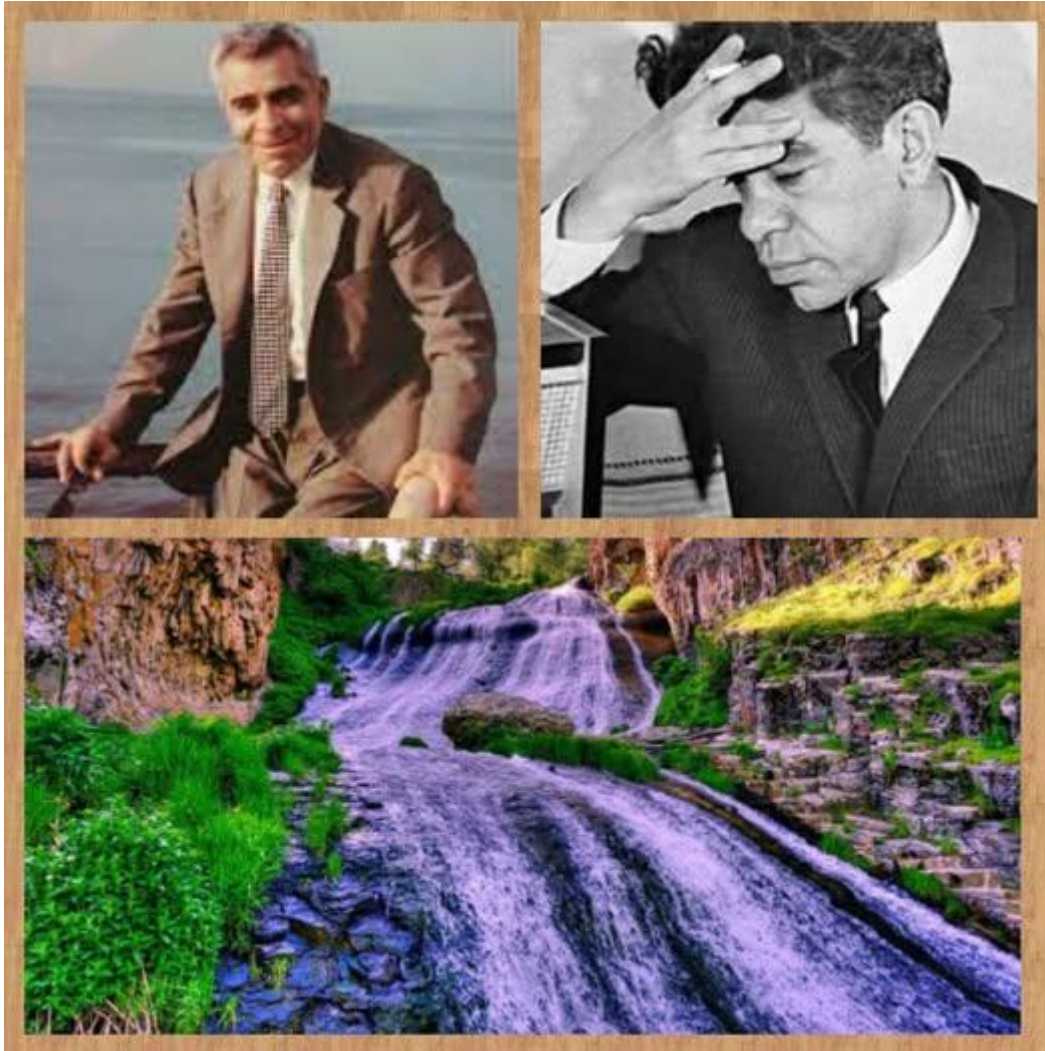
Մեծարենց ու Սիրունի՝ Պոլիսը խորհրդանշող երկու սիրելի դէմքեր, այս հատորով վարագոյր մը կը բանան մեր առջեւ, դիտելու համար Վոսփորն ու անոր ափերուն եռեւեփող երբեմնի հայ կեանքը, մա՛նաւանդ գրական ճակատի վրայ: Մերթ պայծառ ու շէնշող, մերթ մռայլ ու տխուր...:

Մեծարենց դա՛րձեալ կը գգուէ մեր զգայուն ջիղերը, կ'օծէ մեզ իր ծաղկեփռոշներով ու բալասաններով, կը տանի մեզ դէպի հեշտագին գիշերներ...: Մինչ անդին՝ ի՞նչ կը մնայ Ենովք Արմէններէն: Տխրահեռակ անուն մը լոկ:

ԼԵՒՈՆ ՇԱՐՈՒՅԵԱՆ ("Արարատ" օրաթերթ, 19 Սեպտ. 2026)

ՀԱՏՈՒԱԾ՝ «ԳԻՐՔ ՈՐԴԻԱԿԱՆ»ԷՆ

Մօտաւորապէս յիսուն տարիներ առաջ լոյս տեսած ներքեւի գրութիւնը աւելի եւս կը յստակեցնէ "արեւմտեան ազարպայճան" կեղծ խօսոյթի ենթահողը...

Մփիւռքահայ ուսանողներս տարած էին Ջերմուկ: Այնտեղ օղը դարաւոր պայծառութիւն ունի: Հանքային ջուրերը կը ժայթքեն սարերու կատարներէն: Նստած եմ գլզան ջուրերու եզրին եւ բոպիկ ոտքերս յանձնած անոնց: Յանկարծ երգ մը կը բարձրանայ կոկորդս ի վեր, բայց ... կանգ կ'առնէ մէկէն. քանի մը մեթր անդին նստած են խումբ մը ագրպէյճանցիներ: Անոնցմէ մէկը կը խօսի թեւի լայն շարժումներով: Ականջով կ'որսամ իր բառերը, որոնք մեղունքներու պէս կ'արշաւեն վրաս: Նախ չեմ ուզեր հաւատալ, կը սրեմ լսողութիւնս, առանց իր ուշադրութիւնը վրաս հրաւիրելու: Մարդը խանդավառ կը շարունակէ.

— Ընկերներ, այս հայերը բարեբախտաբար շատ անխելք են: Բռնուած են հիւանդութենէ մը, որ Ֆրանկախտէն գէշ է: Ատիկա քաղաքային հիւանդութիւն կը կոչուի, որ փա՛ռք Ալլահին, մեզ չէ վարակած: Բոլորն ալ կ'ուզեն քաղաք երթալ: Թող երթան: Ինչ խօսք, որ Երեւանն ալ սիրուն է: Թող երթան լեցուին քաղաք: Մենք, ազերիներս, հայերու պէս չենք, լաւ որ չենք եղած, ըլլալու ալ պէտք չունինք: Մեզի կը մնայ դառնալ տէրը (ընդգծումը իմս է, - Յ.Ա.) այս սարերուն, այս ջուրերուն: Պէտք է գանք հազարներով: Պէտք է հաստատուինք այստեղ, բերենք տասնական երեխայ, գրաւենք այս սքանչելի սարերը (ընդգծումը իմս է, Յ.Ա.): Եւ,

որո՞ւն համար գաղտնիք է, որ հողը կը պատկանի անո՛ր, որ կ'ապրի այդ հողին վրայ (ընդգծումը իմն է, Յ.Ա.):

Ու ես, մեր ջուրերուն պէս պոռթկալ ուզելով, յանկարծ Կոմիտաս երգելու փոխարէն, ձայնս ձգեցի երգելու համար թուրք մեծ բանաստեղծ Նազըմ Հիքմէթի բառերով երգ մը...

Քանի մը հոգի անմիջապէս վազեցին մօտս.

— Ընկերը Ագրպէյճանցի՞ է:

— Ո՛չ, Սուրիացի :

— Ուրեմն մուսուլման էք:

— Ո՛չ, Հա՛յ է: Այս լեռներուն տէ՛րը:

Մէկէն, լուռ ու մունջ հեռացան:

Ջերմուկ մեր այցելութեան աւարտին, տունդարձի ճանապարհին վրայ, կանգ առինք Չանախճի գիւղին մէջ: Ուղղուեցանք Պարոյր Սեւակի բնակարանը՝ փոքր բլուրի մը կողքին: Բանաստեղծը, բահը ձեռքին կ'աշխատէր: ... Մինչ կը բաժնուէինք, ես ուզեցի վերջին տեսնուողը ըլլալ: ... Պատմեցի դէպքը ամենայն մանրամասնութեամբ: Պահ մը լռեց. դէմքը մռայլեցաւ եւ զայրոյթը հագիւ զսպելով.

— Ախր, պատմէիր բոլորի առաջ... Ոչի՛նչ... կը պատմես բոլորին: Ես այդ բոլորի պատասխանը տալիս եմ գիւղ հատատուելով: Ճիշդ են մտածում ագրպէյճանցիները: Մենք հող ենք պահանջում, պահանջում ենք Արեւմտահայաստանը, մինչ մարդիկ, մեր քթի տակ, ուզում են եղածն էլ տանել: Լաւ որ լսել ես այդ խօսակցութիւնը: Դա էլ պիտի դադուես, որ իմանաս աշխատել: Սա պիտի իմանան բոլորը, որ կողմնորոշուեն, ամրացնեն եղածը: Պիտի անձնական օրինակով անել, տէր դառնալ մեր գիւղին, կառչել հողին...:

Թորոս Թորանեան, "Գիրք Որդիական", Տպարան Սեւան, Հալէպ-Պէրոյթ, 1980, էջ 91-94:

ԱԿՆԹԱՐԹՆԵՐ

ՄԵՆՔ-ի կերտումը ազգային գիտակցութիւն է...

ՄԵՆՔ-ի կերտումը չնչին ես-երէն զիջում է...

ՄԵՆՔ-ի կերտումը հեգուրեան առաքինութիւն է...

ՄԵՆՔ-ի կերտումը ազգային-պետական մտածողութիւն է...

ՄԵՆՔ-ի կերտումը մեր փրկութիւնն է...

.....

Ազատ խօսքի, բացխօսութեան, թափանցիկութեան ժամանակներ են:

Բայց պիտի իմանալ սահմանը, ուր ազատ խօսքն ու բացխօսութիւնը կրնան դառնալ բամբասանք ու չարախօսութիւն, հայիտյանք ու զազրախօսութիւն....թափանցիկութիւնը կրնայ դառնալ գռեհկացում...:

Ազատ խօսքը էապէս պատասխանատուութիւն է, ճիշդը ճիշդ ձեւով ներկայացնելու, պարկեշտօրէն, վայելչօրէն, առանց խճրճանքի, առանց վիրաւորանքի...

Ազատ խօսքի չարաշահութիւնը կը վարկաբեկէ խօսքը եւ կը դառնայ ցեխարձակումի գործիք:

Պիտի չխախտել բարոյականութեան չգրուած, բայց միշտ առկայ օրէնքներն ու սահմանները...

.....

Թօթափել ստրուկը մեր մէջ, որուն բռնակալութիւնը այնքան սովորական է դարձած, որ շատ անգամ չենք ալ զգար զայն...

Մակայն ան կը բռնանայ մեր ազատութեան վրայ՝ իր վախկոտութեամբ, անվստահութեամբ, քաջութեան պակասով, որոշում կայացնելու պատասխանատուութեան խուսափումով, անկախ եւ ինքնուրոյն ըլլալու արիւթեան բացակայութեամբ...

Ան կը բռնանայ մանաւանդ մեր մտքերուն վրայ, խափանելով անոր ազատ, անկաշկանդ, աննախապաշար մտածելու ունակութիւնը, մտածելու առանց հօտային հոգեբանութեան, առանց կարծրատիպերու...

Կը բռնանայ մեր ինքնօրէն ըլլալուն վրայ...

Մեր ազատ ինքնարտայայտութեան, ինքնիրագործման, արժանապատուութեան վրայ...

Ստրկամտութեան այս ախտէն ազատելով միայն մենք կը դառնանք ազատ, արժանապատիւ ազգ ու հայոց երկիր...

.....

Ինքնաճանաչում եւ դարձեալ ինքնաճանաչում, որպէս մարդ էակ, որպէս հայ, պիտի ճանչնանք թէ ո՞վ ենք մենք, ո՞ւր կ'երթանք այս փոթորկայոյզ դարուն, ուր կարծէք ամէն ինչ խառնուեր է իրար, գլխիվայր են շրջեր աւանդական դարաւոր արժէքները, որոնք ասուն մարդը կը սահմանազատէին անասունէն...Մարդը, Հայը պիտի վերագտնէ իր արժանաւորութիւնը, իր արմատներուն պատկանելիութեան խոր գիտակցութիւնը, քանզի նահանջը՝ մեր մարդկային եւ ազգային էութենէն, ամէնէն ահաւոր անկումն է, որ կրնայ անշրջելի դառնալ մեզի պէս փոքր ազգի մը համար մասնաւորապէս...ՄԱՐԴ ԵՒ ՀԱՅ ԸԼԼԱԼԸ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԻՒՆ Է ԳԵՐԱԶԱՆՑՕՐԷՆ:

.....

Իրաքանչիւր պահ, մենք՝ մեր խօսքով, արարքով, կեցուածքով, վերաբերմունքով թէ այլ ընտրանքներով, կը վերստեղծենք մենք զմեզ եւ կը կերտենք մեր կենսագրութիւնը կամ ճակատագիրը...Այդ ընտրանքները, անշուշտ, արդիւնքն են մեր ժառանգական տուեալներուն, մեր դաստիարակութեան, ընկերային թէ այլ պայմաններուն, որոնց տակ կ'ապրինք, բայց գերազանցօրէն մեր ԱԶԱՏ ԿԱՄՔԻՆ...Մարդ արարածը ԱԶԱՏ ըլլալու դատապարտուած է, բայց փոխանակ ստանձնելու այդ ազատութիւնը եւ անոր

պատասխանատուութիւնը, ան յաճախ իր արարքները կը վերագրէ արտաքին թէ այլ գործօններու, որպէսզի կարենայ խուսափիլ այդ պատասխանատուութենէն:

.....

Եթէ որեւէ մէկ սխալին սխալով պատասխանենք, կը դառնանք կոյր համակերպողը կամ նոյնիսկ ստրուկը ուրիշին գործած սխալին, կը կորսնցնենք ճիշդը գործելու մեր ազատութիւնը...Այսպէս է որ սխալները կը բազմապատկուին, կը բազմանան եւ շնչահեղձ կ'ընեն մեզ...:

Իսկապէս ազատ մարդը կը գործէ համաձայն իր դատողութեան, համաձայն իր ներքին ձայնին եւ ոչ ի պատասխան մէկու մը գործած սխալին, բարի օրինակ ալ ծառայելով այլոց եւ զգաստութեան հրաւիրելով սխալը գործած մարդուն:

.....

Այնքան հագուագիւտ են անոնք, որ կը կանգնին ԱՆԶՕՐԻՆ կողքին, անոր դատը կը համարեն իրենցը՝ առանց փող ու թմբուկի, առանց որեւէ ակնկալութեան, պարզապէս անսալով իրենց ներքին ձայնին...Այնքան սակաւ են անոնք, որ ՃԻՇԴԸ կ'ըսեն ու կը գործեն, նոյնիսկ եթէ ատիկա վնասակար ըլլայ իրենց սեփական նեղ-անձնական շահին եւ յօգուտ ընդհանրական բարիքին...Այնքան քիչ է անոնք, որ պարկեշտ ու ազնիւ կը մնան, հակառակ իրենց շուրջ վիստացող համատարած սուտին ու կեղծիքին...Եւ տակաւին՝ անոնք, որ ամենայն քաջութեամբ կ'ընդունին սեփական սխալը, առանց դոյզն վարանումի...Իսկապէս ալ՝ բազում են կոչեցեալք, բայց սակաւ են ընտրեալք...

.....

Առանց յստակ արժեհամակարգի, ո՛չ կրթական կեանքը կարելի է ճիշդ կազմակերպել, ո՛չ ընտանեկան կեանքը, ո՛չ ալ ազգային-պետական կեանքը...Արժեհամակարգը կու տայ բարձրագոյն նպատակներն ու արժէքները, որոնց համար կը գործեն նշեալ կենսագործունէութեանց հաստատութիւնները, ընտանիքէն մինչեւ դպրոց, պետականութիւն ու աւելին...Արժեհամակարգը անոնց «ալֆան եւ օմեղան» կարելի է համարել...Առանց յստակեցումի ԱՐԺԵՀԱՄԱԿԱՐԳԻ, ընտանիքը, դպրոցը, պետութիւնը կը գոյատեւեն պատեհապաշտական նկատառումներով, անխաբիսի եւ անուղեցոյց...Ցաւօք, ներկայ նիւթապաշտ եւ օգտապաշտ աշխարհի դրուածքին մէջ, տիեզերաշունչ ԱՐԺԵՀԱՄԱԿԱՐԳԸ փոխարինուած է սպառողական հասարակութեան չարժէքներով...

.....

Մեծութիւն կայ խոնարհութեան մէջ, մեծութիւն կայ արդարամտութեան մէջ, մեծութիւն կայ շիտակութեան մէջ, մեծութիւն կայ անկեղծութեան մէջ, մեծութիւն կայ ճշմարտախօսութեան մէջ, որոնց բոլորին հանրագումարը ՄԵԾ մարդն է անկասկած:

.....

ՃՇՄԱՐԻՏ ՄՏԱԻՈՐԱԿԱՆԸ խղճի ձայնն է իր ժողովուրդին, ստրկամտութեան, անարդարութեան դէմ աղաղակող անլռելի զանգակատունը, ճշմարտութեան վճիտ, մաքուր, անկեղծ ու սրտագին խօսքը: Ժողովուրդին, ազգին արժանապատուութեան ջերմ,

համարձակախօս պաշտպանը: Առանց ճշմարիտ մտաւորականութեան, չկայ եւ չի կրնար ըլլալ՝ արժանապատիւ ազգ, արժանապատիւ երկիր...

ՃՇՄԱՐԻՏ ՄՏԱԻՈՐԱԿԱՆԸ նաեւ եւ գերազանցօրէն ՈԳԻԻ ԱՍՊԵՏ է, որ ոգի կը ներշնչէ իր ժողովուրդին, զայն կը բարձրացնէ իր առօրեայ ճղճիմ մտմտութիւնէն ու հնհնութիւնէն՝ դէպի բարձունքը հոգեւոր-բարոյական արժէքներուն, անոր աչքերուն առջեւ կը շողացնէ՝ իրաւ հայրենասիրութեան, ազատութեան եւ արդարութեան, գաղափարական կեանքի, առաքինութեանց անանց փայլը..., անոր կեանքը ընծայելով՝ «ոչ միայն հացի ապրելու» տաղտկալի գոյութենէն անդին՝ ԼՈՅՄԻ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԻՒՆ ՄԸ: Նման մտաւորականները օղի, ջուրի, հացի նման անհրաժեշտ են մասնաւորաբար ներկայ ժամանակներու իրադրութեանց մէջ, ուր ճիշդն ու սխալը, իրաւն ու կեղծը խառնուել են իրար:

ԵՐԱՆ ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ

ՔԱՌԵԱԿՆԵՐ

Ներքին լոյսիդ ապաւինէ խաժամութիւն մէջ միգապատ,
Ծուռն է շիտակ, սեւը՝ սպիտակ, կեղծիքը՝ ճիշդ, սուտը՝ իրաւ,
Գիտութեա՛ն դար է արդեօք սա, թէ՛ ահաւոր տգիտութեան,
Երբ ամէն բան արտօնուած է խաւարին մէջ մոլորութեան:

.....

Սրբութիւններ որ դարէ դար պաշտուել են, խնկարկուել
Հիմա կ'ըլլան ոտքի կոխան, կը շարտուին լկտիաբար,
Եւ անոնց տեղ Նիւթն է միայն, ահռելի սովը ոգեղէն,
Որ կը խրէ մագիլները սիրտերուն մէջ չոր ու ցամաք:

.....

Աշնան միայն կը հասկնանք մեր օրերու բուն արժէքը,
Կ'ուզենք ըմպել անյագօրէն անոնց մէն մի ակնթարթը
Եւ կ'ափսոսանք ժամանակը զոր շատ անգամ մենք վատնեցինք
Սուտլիկ մարդկանց, փուճ բաներու, որոնք եկան, անցան, գացին:

.....

Մամոնայի ու հաշուարկի այս պիղծ դարուն մարդ մնացի,
Մէր, յոյս, հաւատք ներշնչեցի մտամոլոր մարդ էակին,
Թրթի՛ ու մը լոյս, ճաճա՛նչ մ'արել ես փռեցի իր հայեացքին,
Սրտիս խորէն վեր բարձրացող կարեկցանքիս հետ միասին:

.....

Կոպէրուս տակ այնքան երազ սնուցեցի ես շարունակ,

Երազներս բորբ ու պայծառ արե՛ւ դարձան ճամբուս վրայ...
Եւ չգիտցայ թե ո՞րն էր շատ.-կեա՞նքը իրաւ, շօշափելի,
Թե՛ երազը անեզրական, որ հրավառեց կեանքիս ուղին...

.....

Մի՛ անտեսէք աղն ու հացը
Գիրին անեղծ ու անխաթար,
Օտար երկնի տակ երկնուած
Կարօտի հուրն ու կըրակը...

.....

Հեռուի սուրբն է միշտ ի պատուի,
Ան մեծարուի, փառաբանուի,
Տեղւոյն սուրբը կը քարկոծուի,
Կամ կ'անտեսուի ամբողջովին:

.....

Ապաւինէ լոկ ուժերուդ,
Որ իսկապէս անկախ ըլլաս,
Կամքդ կռանէ, զայն ամրացուր,
Զերթ յենարան անդաւաճան...

.....

Ժամանակի հոսանուտին,
Կեանքը պահ մ'է քեզ ընծայուած,
Ըմպէ անկէ որքան կրնաս,
Քանի ըմպես, պիտ' ծարաւնաս...

.....

Դեռ կը քալեմ ճամբաներէն սփիւռքի խոնաւ երկնքին տակ
Ու կը փնտռեմ ա՛յն ինչ կէս դար ու աւելի դեռ չգտայ,
Մի՛ ըստ մը անկեղծ, իսի դձ մը արդար, անկողմնակա՛լ ու անաչա՛ռ,
Որ հասկնար նուիրումիս տենդն ու տենչը, արժանին տար:

.....

Ամբողջ կեանք մը նուիրեցի հայ դպրոցին, Բառ ու Բանին,
Հոգենուէր աշխատեցայ առանց դոյզն հատուցումի,
Երախտիքի նշոյլ մ'անգամ ես չտեսայ ջոջերէն շիլ,
Որոնք դափնիս արդաւ ը, իրա՛ւ տուին յաճախ անարժանին:

.....

Ժամանակի անիւին տակ, տարիներս գրլորեցան,
Մարդիկ եկան, մարդիկ անցան, հուր մազերս սպիտակեցան,
Հոգիս միայն չծերացաւ, պահեց աւիւնն իր կենարար,
Հոգիիս հետ հայրենիքս, սէրը անոր բաբախեց յար:

.....

Հայրենիքէն վեր միայն Աստուած է,
Հայրենիքէն դուրս ազգը ամբոխ է,
Արարատի վեհ հայեացքին ներքեւ,
Ազգ ու հայրենիք յաւերժական են:

ԵՐԱՆ ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ